शुक्ल पक्ष की प्रतिपदा को १ ग्रास खावे फेर २ ग्रास ले
दिन ३ इस प्रकार वृद्धि करता है १५ को ग्रास १५ खावे

1

शवं समापयेदिति वसिष्ठोक्तेः ॥ ग्रासपरिमाणमाह याज्ञवल्क्यः । तिथिवृद्ध्या चरेत्पिंडान् शुक्ले शिख्यंड
संमितान् । शिखी मयूरः । चांद्रायणप्रकरणोक्तमपि कुक्कुटांडप्रमाणात् ग्रासं वै परिकल्पयेत् । इ
त्यथामायस्त्वेशान् ग्रासान्न च वर्धयेदिति । उक्तप्रमाणात्स्वल्पत्वे क्षपीमाणं त्व... न्यथाभावः । शंखोपि । आर्द्र
मलकमात्रान् ग्रासान् कुर्वीतेत्स्मृताविति । एतेषां परिमाणानां शक्त्या विकल्पः । अर्कं च्यवनादीति कात्ते
यतागौतमश्चाह । अथातश्चांद्रायणं तस्योक्तो विधिः कृच्छ्रे वपनं व्रतश्चेद्भूतां पौर्णमासीमुपवसेदाप्या
यस्व सं ते पयांसि नवो नव इति चैताभिस्तर्पणमाज्यहोमो हविषश्चानुमंत्रणमुपस्थानं चंद्रम
सो यद्देवा देवहेडनमिति चतसृभिराज्यं जुहुयाद्देवकृतस्येति चांते समिद्भिः ॐ भूः । ॐ भुवः । ॐ स्वः म
हः जनः तपः सत्यं यशः । श्रीः । ऊर्क् । इट् । ओजः । तेजः । पुरुषः । धर्म ॥ ...त्येतैः प्रतिमंत्रं मनसा मनः स्वा
हेति वा सर्वान् ग्रासान् प्रमाणानां मास्याविकारेण चरुभैक्ष्य सक्तु ॥ यावक शाक पयो दधि घृत मूल फल

ग्रास के ... ग्रास ... की तिथि वे

कृवि
९०

रेकाग्निहवींषुत्तरोत्तरस्य ग्लानियों रोगमस्पांपक्वरस्याया । ककार्येकैकायचयेनापरपक्षमश्री
यात् । अमावास्यायामुपोष्यैकैकायचयेनपूर्वपक्षमिति अन्ये ...वप्राणाग्निहोत्रमाहुश्चौधा
नः । अस्थीयात्प्राणायेति प्रथमं । अपानायेति द्वितीयं । व्यानायेति ...नायेति चतुर्थं । समानाये
ति पंचमं । यदा चत्वारस्तदा द्वाभ्यां पूर्वं यस्त्रयस्तदा द्वाभ्यां पूर्वं । ...द्वौ तद्वाभ्यामेवोत्तरे
के सर्वे ॥ मासश्चैपप्रथम... यदि द्विभिरेतद्ध्यामेकपक्षे सर्वैरेकमित्यर्थः ॥ अन्वयासहस्र
५५ कालः चन्द्रोदयः । चौमसंचं अपपित्वानवोनवरेति कृत्वा त्योत्साया चतुर्थो भ्यन्तं ज्ञन्सावित्रीमि
मं त्रिताम्रा श्रीयाप्तितिहणीतेलमोत्सोयल स्तितचंद्रोपेभोजनविधानात् । तेनार्धरात्रस्यावविभो
जनेन व्रतपवापाविधिस्पृष्टे निषेधानवकाशात् । अथ सर्वे चन्द्रारस्रा द्वादि प्रायश्चित्तप्राजाप
त्यादि कल्पनामाहत्युधिमाश्च नसे ॥ पञ्चोत्तं पञ्चवानोत्तं महापातकनाशने ॥ ज्ञातायतेनह्नकृच्छ्रा
शोधयेन्नात्र संशयः ॥ प्राजापत्यस्त्वयापताततम्यनोहतो नाहतो वा तत्राशक्तः सप्राजापत्यव

राम
९०

तसा। काकिनीताश्चपणाश्चतस्रः। तेषोडशद्रम्मइहावगम्य। द्रम्मैस्तथाषोडशभिश्चनिष्कः इति इदं
चनिष्कादिर्मूल्यमतिधनिकस्य किंचिद्धनिकस्यमल्लमुक्तं मु॰ गोषड्भिः शान्मते धेनुः पंचभिरा
धानांमध्यानांत्रिपुराणिका। कार्षापणौकमल्याहिदिरिद्राणांप्रकीर्तितापविज्ञाणामितिद्विचि
त्पाढः। पुराणास्तुमिताक्षरायांस्मृत्यंतरे। देवलोक्तल्लेसमदृतौविहितेयोरूप्य॰ नवकः। तेषोडशःस्याद
रणात्पुराणाश्चैवराजतः। कार्षापणास्त्वनुपदमेववक्ष्यते। गवादीनांमूल्यम॰ दमूल्याध्यायेका
त्यायनः। द्वात्रिंशत्पणिकागावचत्वः कार्षापणस्तौवरः। षड्वर्षकार्षापणं कामषावनडाह
स्मृताः। दशकार्षापणाद्वेनोरश्वेयंवदशौः वत्सहिरत्वपकार्षापणाकःपणानवतयोपकाः। त्वेत्वेकार्
र्षापणाल्लेकः ऊगेष्ठोद्वदशार्षिके। वृषत्वामपंचाशन्मूल्यं कार्षापणाःस्मृताः। निष्क्रैयेवोऽपा
लानिन्दु। पंवकार्षापणाःप्रोक्ता देवनायांमदृष्यतथा। कार्षापणाकास्त्रामेकार्षापणाःस्मृ
तः नाम्नकर्षापणाऽतिमूल्यप्रकल्पना। अधिकेकल्पयेन्मूल्यंनोनंविर्तेन्दुभारतइति। कार्षाप

पादे वे स्तु
गतेपं वे

तुल्यं न संशय इति॥ मूल्यं [redacted]

प्रा।८

त्यां याश्चतुर्विंशतिमतो। कृच्छ्रोऽयुतं चैव प्राणायामशतद्वयं। तिलहोमसहस्रं वेदपारा
यणं तथा। विप्रा द्वादश वा भोज्याः पाककृच्छ्रस्तथैव च। अंत्या वा पावमान्येष्टिः समाः प्रोक्ता मनीषि
णः। कृच्छ्रः प्राजापत्यः। मिताक्षरायां। आद्यवीये च स्मृत्यंतरे। प्राजापत्यक्रियाशक्तौ धेनुं दद्याद्द्विजोत्तमः।
धेनोरभावे दातव्यं मूल्यं चैव निष्कमर्धं तदर्धं वा तदभावे तु निष्कं स्यात्तदर्धं पादमेव चेति मिताक्षरायां
स्मरणात्। तत्र च न धेनुर्वा नयरामिष्यते तेन तदभावे स्वल्पस्य स्यान्नगवामभाव इति माधवीये बृहस्पतु
रोयः पाठस्तन्नापि गोपदे धेनुपरमेव धेनुरूपकमात्रनिष्कः अथ न सौवर्णो राजते वा शक्त्या तु भेदेन या
५४ ध्यः। कृच्छ्रोऽयुतं चैव धेनुर्वा सम्यक्तथैव च। धेनुप्रदानं विज्ञायसममेतत्त्रयम् इति पराशरेणापि
प्राजापत्यप्रत्याम्नायत्वेन धेनोरेव तु कृत्वा स्वरूप्यपरिमाणं। निष्कः कः समाह याज्ञवल्क्यः। निष्कं सु
वर्णाश्चत्वार इति सुवर्णश्च लक्षयसमतो लिखितरूप्यराजतो निष्कः पंचपलः। सुवर्णो निष्कः। मनुनाप्युक्तः। च
तुः सौवर्णिको निष्को विज्ञेयस्तु प्रमाणत इति लीलावत्यां पाउत्रः। वराटकानां दशकद्वयं य

चतथा च तत्कार्यायोगोऽवरंरत्नादौ मन्त्रेक्तयराणपर्यायेण नगुणास्याग्रहणेनोरत्नेक्तकार्यायणास्य
च शिष्टानां ग्रहणं किं वीजमिति चेद्गुणान्तस्य तज्जातीयस्य न त्वन्यस्य वा येन तत्ताभसंभवस्तत्त
स्यान्यत्वं तत्तद्गुणस्य च स्यात्तेन धेन्न त्वन्यवत्त्वस्यालाभः। अन्यथा च चस्य जातित्वाभावेन तत्संग्र
हेणाग्रहणेन तेः॥ न च यथा पर्याये नाकार्यायणेन गोत्वजातीयस्य वत्सादेः न त्वन्यस्य वा कथमपि ला
भः संभवतीत्यदृष्टं दृष्टान्तान्यत्वस्य स्यात् नारंकेऽपि घोऽभ्राकार्यपर्यायेन तत्तथा कथंचिद्गुणाश्रयको
त्वेन दृष्टार्थत्वात्। भाद्रपदपि विशेषो व्यवसायकरइति न्यायेन तत्सौवर्णगोरचितात्। अत्र
तस्य च उक्तेः कात्यायनवाक्ये निषेधपंचाशाद्वेवस्तु गजेयं वध्याता निश्चितिगजेयं चमतेकार्याय
णानां गोत्वस्य कथनं गजजातीयत्वाभिप्रायमेवान्यथा दृष्टार्थतायत्तेरिनियतासमानार्थ
कमहद्भकार्यायणास्तकसाश्चीतियणात्या दृष्टा इत्युक्तमस्माहेमत्वानि द्विदृष्टेवयुक्तेरितिदिक्॥
किंच गोमूल्यं च षाण्णाणान्दधिकापाद्वेनोक्ततोन्माद्दश कार्षापणास्य नौचित्यं स्यात्

3

राम

राः स्युः। त्रयाणां समानार्थकः। षोडशपणात्मकस्त्विति। द्विविधस्तत्रायमाह मनुः। कार्षापणस्तु
विज्ञेयः कार्षिकस्ताम्रिकः पणः। इति द्वितीयमाह बृहस्पतिर्हेमाद्रौ नारदः। कार्षापणो दक्षिणस्यां दिशि रौ
प्यः प्रवर्तते। पणैर्निबद्धः पूर्वस्यां षोडशैव पणाः स तु। षोडशपणाप अष्टौ च बहुकान्स्य वेस्यां कार्षा
पणाः। तावतान्ये पूर्वस्यां दक्षिणस्यां स इति हेतुनिर्णये पितामहचरणाः। अत्रैव हेमाद्रिस्थह रौ
प्यसंनिहितपश्चिमदिक्षु पलसंज्ञा। एवं रूपेण हरणामुत्तरदिक्षु पलसंज्ञा। अप्रसिद्धत्वात्। व
चनद्वयपरत्वगतपणस्वरूपमाह याज्ञवल्क्यः। कार्षिकः ताम्रिकः पणः। पलचतुर्थांशेन क
र्षेणोन्मितः कार्षिकस्ताम्रसंबंधीयः पणो भवति। कार्षस्वरूपं निरूपितम्। ते षोडशमाषः कर्षो
ऽपि पलं कर्षं चतुष्टयमिति। ते षोडशमाषा अक्षसंज्ञाः। सप वर्कर्षः। वस्तु वस्तु। पणो निब
द्ध इति नारदवचनगतपणस्वरूपं काकिनीघटितमेवात्र स्वल्पत्वात्। षोडशपणाः पुराणाः पणो
भवेत्काकिनीचतुष्केणाष्टांशाहो ... काकिनी चैका। ननु कर्षोऽपि पणोऽक पल्यत्प

वह्निष्टुत्यब्रत्यहं त्र्यहं त्र्यहं इति त्रिशूद्रे वा एवं तत्कृच्छ्रं चत्वा॰ प्राजापत्यं पराके त्रिगुणाः गुणिता विंश
तिः षष्टिमिताः। सांतपनाः कृच्छ्रे त्रिगुणिता षड्विंशतिः षष्ठस्य॥ चांद्रायणो द्वाभ्यां हीनाः सैव षड्
विंशतिः त्रिगुणिता तावत्या चांद्रं सप्तति द्वीशनाणभोजनीयाऽष्टाऽः। प्रकृते तप्तातिकृच्छ्रे तिसूति
स्रकृच्छ्रगात थेति चतुर्विंशति मताः। निर्दोषगा चांद्रायणो पराके चतिसस्ताः स्त्रयाणास्त थेति पराशरनि
बंधधृत वचनात् चांद्रायणोपि तिस्रः सर्व। शा॰ स्पत्वष्टो। तथा च चतुर्विंशति मते। अष्टौ चांद्राय
णा देयाः सत्या ज्ञानविधौ संदेहे इति। मूल्यगणितः। पराके पंच चांद्रायणो साहस्र प्रिगु चांद्राय
णोत कृच्छ्रे पादोन चत्वारि पंचकृच्छ्रा तप्तकृच्छ्रे पादोन चतुर्पंचकृच्छ्रा तप्तकृच्छ्रे महासांतपने च षड्
मासोपवासे पंचदशोत्तू चे। अन्यतीर्थप्रत्याम्नायास्तात चरणाहते प्रायश्चित्त न मयूखे दृष्टव्या
॥ विस्तरभयान्नेह प्रपंचिताः इति। अथ सर्व प्रायश्चित्त साधारणो तिकर्तव्यता। तत्र यमो दह
शु पराशरः। चत्वारो वा त्रयो वापि वेद वेदांतगा द्विजाः। ब्राह्मणानां समर्थानां येन बन्मा हि चि

अथातिकृच्छ्रव्रत्याम्नायाः षड्विंशन्मते। प्राजापत्ये त्रिगामेकामतिकृच्छ्रे एवं स्मृतं समर्थस्पृतु
चतुर्विंशतिमते। पराकुलस्यातिकृच्छ्रे तिल्ल। तिल्लूलगालल्येति। अथ पक्षकृच्छ्रातिकृच्छ्रपराकसांत
पनचांद्रायणव्रत्याम्नायाः। चतुर्विंशतिमते। कृच्छ्रे पंचातिकृच्छ्रे त्रिगुणमहरहस्त्रिंशद्देवं तृतीये च
त्वारिंशन्नवत त्रि त्रिगुणानगुणितातिविंशतिः स्यांत्पराके कृच्छ्रे सांतापना स्यो भवतिषडेवकाविंश
तिः सैव हीनाद्दृश्याचांद्रायणोस्पार्शपसिकृच्छ्रातनुभोजपेपोड्वमुख्यान्। तृतीये कृच्छ्रातिकृच्छ्रे त्र
त्रयं पंचादिसंख्यादितमहरहः पदेभोजनान्वपितेन कृच्छ्रे प्राजापत्ये चत्रहं पंदिनलित्वा षष्टिरति स
कृ। कृच्छ्रे व्रत्पहं पचदशमिल्लित्वा ग्रीस्पुत्तरं शते कृच्छ्रातिकृच्छ्रे व्रत्पहेत्रिंशमिलित्वा षष्टुत्त
रविंशतं। एवमितस्त्रेति महार्णवे। तातचरणिस्थः। संख्यावीप्सये पञ्चस्यानवितयोरेव क्रिया
त्रयः तेन कृच्छ्रे प्राजापत्ये पंचसु दिनेषु एकैको भोज्यः। अतिकृच्छ्रे नवसु दिनेषु एकैकावशिष्टे
षु त्रिषु दिनेषु द्वौ द्वाविति पंचदशैवाः कृच्छ्रातिकृच्छ्रे त्र्याम् दिन त्रये व्रत्पहमेकैकावशिष्टेन

कालदष्ट ... रोचन। चतुर्थी पानादिनारं उद्दंदं

यादृशो मतः। विश्वामित्रः। जातिभ्रंशकरापेसंसर्गहि द्विजे ... ।। अनुबंधादि विज्ञाय प्रायश्चित्तं
प्रकल्पयेत् उपदेशा अथ पर्षदं तमीतेन पर्षदनुमतेन केनचित्कार्या। तथा चांगिराः। आह स्वायंभुव
दंकं पर्षदापो नियोजितः। आवपेत्तदुपदेशं कुर्यात्। स च व्यदेशाविः ...रिति महत्तरत्वेन तत्त्वेषु
यद्वतो च। पर्षदं तस्योपदेशात्कत्वे प्रायश्चित्तं आह हारीतः। प्रायश्चित्ते निर्दिश्य पर्षद्यथापापस्य
द्वा४ मुच्यते। पत्पवित्रं विज्ञानीयात्तपेद्वेदमातरं। वेदमाता गायत्री। असमर्थस्यानुग्रहमाह परा
शरः। दुर्बलेनुग्रहं कार्यः तथैव शिशुवृद्धयोः। अतोन्यथा भवेद्दोषः तस्मान्नानुग्रहो भवेत्। स्ने
5 ह अनुग्रहे यत्नामाह हारीतः। तस्मात्स्नेहभयात्क्रोधाद्यादृ वापि विधानतः। ज्ञात्वा बलाबलं का
र्यं प्रायश्चित्तं प्रकल्पयेत्। किंचिद्दत्वा प्रोक्तं प्राजापत्यं मधिकायां। अधिकृत्यायानर्द्धम
नुग्रहं कृत्वा प्रकल्पयेत्। अनुग्रहं कृत्वेत्यभ्याहारेणापोज्यमिति ताततचाराणाः। कर्तुरितिकर्तव्यता
माह विष्णुः। सर्वपापेषु सर्वेषां व्रतानां विधिपूर्वकं। ग्रहणं संप्रवक्ष्यामि प्रायश्चित्ते चिकीर्षिते। दि

सं

धीयते। अनाहिताग्नयो ये त्वेवं वेदवेदांगपारगाः। पंच त्रयो वा धर्मज्ञाः परिषत्संप्रकीर्तिता। वेदव्रतेषु
स्नातानामेकोपि परिषद्भवेत। पराशरः। अज्ञात्वा धर्मशास्त्राणि प्रायश्चित्तं ददाति यः। प्रायश्चित्ती
भवेत्पूतः किल्विषं पर्षदं व्रजेत। यमः। [illegible] पश्चान्न माहांगिराः। सचैलं वाग्यतः स्नात्वा क्लिन्नवासाः सम
हितः। क्षत्रियो वापि वैश्यो वा पर्षदं समुपस्थितः। उपस्थाय ततः शीघ्रमार्तिमान्धरणीं गतः। गात्रैश्च शि
रसा चैव न च किंचिदुदाहरेत। पराशरः। पापं विख्यापयेत्पापी दत्वा धेनुं तथा वृषं। [illegible] बलः पापकृत्त्व
कृतं या पंक्तः त्वमार्यो यतः शुद्धिः। तन्न ह्यानेन यावेत निष्कृतिस्तस्य कर्मणा इदं च। [illegible] नेन [illegible] यस्मा
हावात्माह विष्णुः। याद्रव्यते च वत्सदानं [illegible] तिलकांचनं। पादकृच्छ्रो [illegible] गामेकां [illegible]
मिथुनं स्वः तमिति। अंगिराः। तलस्तेत्राणि पातेन दत्वा तत्समुपस्थितः। [illegible] एच्छाति किं ये उपचिश्यपा
यतः स्थिता। किं ते कार्यं वदास्माकं किं वा मार्गयसे द्विज। तत्वतो [illegible] हि विलाप एवं तैः [illegible] आत्मनः परिचे
दकः सैनिनि [illegible] पापस्य [illegible] यथा [illegible] ततः समनुज्ञातः मंदं ब्रू

१५

वा

स्त्रीशूद्रयोर्विप्रवत्सर्वंञ्जयसेमौ भवत इति तत्परात्तो पराशरः स्त्रीशूद्र इस्पतसुद्धअर्थं ब्राह्मणपत्ले
समाचरेत्तापंकाव्यं पञ्च वीतस्नात्वा शुचिर्भवेत् स्त्रीपुंसोर्मनिषेधो ब्रह्मकूर्चे ॥ यत्तु स्त्रीशूद्राः स्त्री
णां पंचगव्यस्य विहितत्र तिषिद्धत्वादि केल्पः । शूद्राणां नित्यं भवत्येव शूद्रस्यापि विकल्प इति म
हार्णवे तत्र तस्य स्त्रीयस्मां मनिषेधो ब्रह्मकूर्चे ॥ यत्तु स्त्रीशूद्रस्नानसधर्माणा इति तद्विजभावे स्त्री
शूद्रयोः समानधर्मत्वज्ञतिपादनार्थं । अस्ति वै शूद्रे पंचगव्यस्य विशेषविधिः । यत्तु पंचगव्यं पि
८ वेच्छूद्रो ब्राह्मणस्तु सुरां पिबेत् । उभौ तौ तुल्यकर्माणौ मूढा ख्यानरके च सेतत इति अत्रिवचनं शूद्रो पंचग
इमं ब्राह्मणनयं । मितिलात चरणात् अत्रविष्णुदेवतयापि त्वाद्वित्वाधः । सांकल्पत्वाद्वाष्पीव व्यनि
णा हास्तेकरणा वृद्धेन पिंडस्वधावाचनानां वाध इत्युक्तं तत चरणोः श्राद्धमपूर्वं । अत्रपंचगव्य षेध
होमोप्युक्तः पराशरेणापं चाव्यमृचा पूतं ऊद्र्यादग्निसंनिधौ । समप पचात्कृपे श्रीहि ग्रासाः
शु केचिच्छुः । एतेह हृ व्रष्टु पातं चगव्यं यथा विधि । इरावती इदं विष्णुर्मानस्तोके च शंवती ॥ ८

७

... कर्तव्य है ५

नांतेन खरोमादीन् वा यत्स्नानमाचरेत्। भस्मगोमयमृद्वारि पंचगव्यादिकल्पितैः। मलापकर्ष
णं कार्यं बाह्यशौचविशुद्धये। अनंतरं कृत्यमाह शातातपः। विधाय वै भस्मवस्त्राद्युं सांकल्पनिककां
म्यया। धेनुं दद्याद्द्विजेभ्यो यः स्वर्णं गां च स्वशक्तितः इति जाबालिः। आरंभे सर्वकृच्छ्राणां समसीवविं
शेषतः। आत्मनैव हि शालाग्नौ प्राङ्कुर्यादाहुतीः पृथक्। प्राङ्कुर्यात्तु ते च गोहिरण्यादि दक्षि ८
णां। स्त्रीणां होमेन सहस्रं पंचगव्यं तथैव च इति। व्रतांते प्रायश्चित्तांते स्त्रीणां शालाग्निहोम एव
न भवति। तस्यैव ब्रह्मकृतत्वात्। लौकिके योऽनुभवत्येव। स च विप्रद्वारेति केचित्। उपवासो व्रतं हो
मस्तीर्थस्नानं जपादिकं। विप्रैः संपादितं यस्य संपन्नं तस्य तत्फलमिति पराशरोक्तेः। तैः। तत्रा
शक्य प्रायश्चित्तेषु जपहोमादिषु अशक्तो विप्रद्वारा प्रतिनिधिनियमः। मात्रार्थत्वात् शास्त्रप्रायश्चित्तांगज
पहोमयोर्निषेधाद्वा ब्राह्मणस्त्वतस्या बहुतिः। पदं पिबामहे। अमं च स्पृष्ट्वा स विप्रो मंत्रेण
मन्यत इति स्मृतिः। पापी आमात्वे पि प्रायश्चित्तव्रतजपहोमयोः प्रवृत्तिः। एतेन पंचमहानरकामहारायोः

मह

कौवि.
१०

श्री स्वरास्या चेनो। वे रवुस्तक स्पवा श्रागात्ति नैमस्कारो विशेषात्सर्वस्य। आरोग्यं भास्करादिच्छेन्नमस्का
रप्रियः स्यै इत्यादि स्मृतेः। इमादीना [illegible] दिशाई [illegible] नस्यादिसंग्रहः। प्रायश्चित्त
प्रकारः शातातपीये। दशयं चा। शाचतुरुपविश्य द्विजान् शुभान्। तेषामनुज्ञया सर्वं प्रायश्चित्तमुपक्र
तै८ मोविधाय चेमवं श्राद्धे सांकल्यं निर्द्दिष्टकाम्यया। धेनुं दद्याद्द्विजेभ्योथ दक्षिणां च स्वशक्तितः। धेनु
नी च व्रतस्था। तस्यां त्वद्धे संप्रदानकत्वनिषेधात्। तावद्धेभ्योन दद्यान्नि गोग्रहे शयने स्त्रियः। विम
पातप कैदक्षिणा होतारा तारैयंति हि। एकाएव स्यांत व्यानवद्धेभ्यः कथंचन। सात्तुचि। रूपमायपर्वौ
नबद्धेभ्यः कथंचनमिति॥ ॥अथ महर्षीव हृतं कर्मविपाकसारोक्तं परिभाषा॥ ॥अथ कर्मसयो क
पर्यौह कृच्छ्रे व्याधिविपर्यये। कृच्छ्रा सहत्वात्तत्रायोगाद्दाघाघाधिकं षितः। कृच्छ्रप्रत्येन प्राजापत्य
चाड्रायणादीन्युच्यंते। तेषां कृच्छ्रसाध्यत्वात्। व्याधिविपर्यये ये नामव रूपमाणाव्याधिव्रतिमादाने॥ ॥ए
वेचप्राजापत्यादिकरणाव्याधिव्रतिमादानं चेति को [illegible] निरंगयाः नोप्राके। तत्राय

८५ दातारंपातयेदिह५ एम

भो।

महारंभोल्पके हेतावेतौ [illegible] दोषकर्मजः। निदानमाह स्वैषम्यादि। नमनतिक्रम्येतियथानिदानं हेतुभि
र्विना। दृष्टहेतुभिर्विनापदोषस्य महारंभः सकर्मजो दोष[illegible]। अल्पकारणोऽसत्यधिकव्याधौ। अ
तिमहादोषकर्मजो भयरूपो भवतीत्यर्थः। तथा। निःकृत्या दोषजन्मानुदोषजस्त्वौषधेन हि। उभयाद्धाय
प मानस्तु। निःकृत्यौ[illegible]वसेवयानिवर्ततइतिशेषः। अदोषजन्मा। कर्मजन्यः। निःकृत्या प्रायश्चित्तेन अ
दोषजानां व्याधीनां मोक्षनिवर्तकः। कर्मजानां तु जन्यहेमादिकं उभयाज्जानामुभयं तथा च ऐध्यां वेदो
दयेव सांडे। व्याधयः प्रातसंख्याकाम्यस्यो दृतवते। यस्मद्रोगश्रामकु पीते[illegible]तत्कार्यं मनीषिभिः।
औषधं जपहोमादिदानं दैनादिकं मिति। तत्र कर्मतिश्च भये च रोगे प्रायश्चित्तं कृत्वैव दानादिकार्यं। तथा
वार्त्त वमहार्णवे कर्मविपाकसंग्रहे। प्रायश्चित्तमकृत्वा तु न कुर्यात्कर्म किंचन। अनिस्तारेमहोनित्यवध्येन
ह्रियुगां पुनः। दानेईमादिभिरपि [illegible]। प्रायश्चित्त[illegible]हिंसे देवतागोदेवाचेन त्रशांतिभिस्तु इये
तपोभिः। इत्युक्तं पुराणचये पिनीयमानाः आकृपापजातमशुभं प्रशमं नयंति। दिव्याचेन तद्धि दे।

ल्लातत्स्थं ह्यातस्थं ह्याघ्रकल्पयेत् । पूर्वाह्निल्लोचनं पूर्वेद्वस्थानेकारद्वयेइति । मंडपवेद्योः यदिमाया
माह । षोडशाद्वस्थाः ष्टोवाहस्ताः सतिमंडपेहस्तौ । तन्मा नो तत्र द्वाभ्यां हस्ताल्लोच्छ्रायां तु वेदिकां । उत्तरस्या
योऽपेशान्यां । स्त्रीह्लस्तां वेदिशा हुत्वं हांतशालं कुंडं विना । सन्तपसंधसहस्रांवार्यं पुचानेक रूपाणां मंडं । हरि
मेवतं ह्रदं निहूतं च प्रतिमहातां आचार्ये हरणं पाठस्तु निमध्ये सत्कारं सर्वं के । हेतोयवासस्तोरा
प्रतिमामधिवास्य चांतां रोगस्य स्वरूपस्य चप्रतिमां ह्लोपवास आचार्यो धिवासयेत् । ऋदे
प्रै चैपुतो चेष्टतः भिर्मंडपाद्द हिः । प्रास्त्रायाय समां सारस्वलिंनिक्षिप्यमंत्रतः । वलिमंत्रेमाहे आ
दिःपाचसवोक डारेवा भूतानि पन्नगाः ॥ वलिनानेन रुद्रैन शान्तिं कुर्वन्तु सर्वशः इति । जागरयाद्
षसिस्रात्वा धापयेत्वासमीनवो । निर्मले चेद्वक्षु तेषु स्नाले माल्यानुलेपनैः । सालंकाराः सप
येतेमंडपमाधिवेदिकां । मंडपं च रुद्रसंवातन्मध्ये ह रेलां चुजां लिखित्वा पिष्टवर्णौ नतेश्रेपपुष्पैः
मातत्तिल्लानां पंच चत्रैः । त्रिभिर्द्वारौ स्तथाहमिः । यल्लेस्तु तुभिं ह्वाभ्यावात पत्रेमवां ग्रीलेपै

8

न

राम
त्र मवं २१

यस्य रोगस्य रोगिभिः कंडूमशकादयो वातश्वासापत्यादि स्त्रव्यामायत्वेन गोदद्यात् तत्र कृच्छ्र रोगसंख्या
माह। एकाहं कृच्छ्रं तिकृच्छ्रं द्वे तिस्त्र श्वांडाय रोगव्रते। गवामभावे निष्क्रं वा साशीतिशतं कृच्छ्रं २ः। ऽयद्दाने यि
तोऽत्रं कृच्छ्रं षमांड गणाहोमश्चे तो सर्वपापप्रणुत्यर्थं अथ व्याधि विपर्ययः। अत्र साशीतिशतं कृच्छ्रं दद्यात्
न षडेषु प्रायश्चित्तमुक्तं। तच्च महापापजन्यरोगाणामल्पत्वे रोगि रोगार्थं प्रायश्चित्तस्योक्तत्वेन तत्प्रयो
ध्यं। यद्वा उपपापजन्यरोगाणां वाद्गुल्पतेस्वर्णत्वयपातक इति शातातपेनोपपापषडेष्वेयश्चित्तोक्तेः त
देवमूलकल्पनालाघवादुपपापेष्वेव तद्बोध्यं। महोमदाने पीति। जपश्च दाने वत्सपौले तेऽपि कृ
च्छ्रतो उपपश्च व्याधिनाशार्थं विहितं सौराहे दानं वव्रतिमाः २ः। कृष्मांड गणाहोमा वपितयः प्रधाना विति
तावपिप्रायश्चित्यादि कृच्छ्रकोटावेव तुलार्भवतः। व्याधि विपर्ययो व्याधिप्रतिकृति दानं तत्र वत
त्र वदपते। तदुपयुक्ता मातंक प्रतिमा माहे। प्रतिमा हि प्रकारादिके दिति प्रत्यौ श्रुतिः स्मृतिः। अ
तो कोरोगस्तत्प्रतिमाय। तत्र अधिदेवताहरूपः। तत्र प्रतिमा द्वपद्व्यपोग्रमणस्वरूपे श्राह। देवच्य

तवस्त्रेणावेष्टितान्। पंचाभिषेककलशान् धान्यराशौ विनिक्षिपेत्। आपोहिष्ठादिभिर्मंत्रैर्हिरण्यपा
दिभिः त्रिभिः। पवमानानुवाकेन शन्नो देव्यनुवाकतः। शन्नो वातानुवाकेन घोषयेच्छांतिवाचनं। वि
धायकलशेषु स्नाराणां चतुरोवा स्नानान्जपेत्। अमुतेन मितैवार्द्धेन चरणेन वा। रेवतालिंगमंत्राणां हे
त्वातैः परिचारितैः। अग्नेयां दिशि कुंडे वा स्थंडिले वा कुलाशने। स्थापयित्वा स्वगृह्योक्तेन पुत्रार्के स
मिधो हविः। तत्संख्या घृततः पाप्मानमवसिम्यामि वायचेच्चतुस्तिलांश्च स्वाहांतं मूलमंत्रमुदाहरन्। वा
नसहस्रं वाराष्टमष्टाविंशतिमेव वा हुत्वा हरादिकुर्तिं वा ते प्रणीतामोक्षमाचरेत्। अनुलोमा
घथालिंगमत्राभ्यामनुयादतः॥ प्राङ्मुखस्यापसंपातैरभ्यस्पांगानि रोगिणः॥ अच्छिन्नाग्रे
णाह्मीशां देहगर्भेणानुच्छिना। निःक्रमुपांतत शांतिवाचपन्त्राः सतोः सह। तैः स्नात्वा मूक
लशांमोभिरभिषिंच्य स्वयं पुनः। भजेपेनं यथापूर्वं दर्भेणावासमा। हृत्वा ह्रस्वमतिम दत्तीयात् स्वश्च द्वि
णामथाल्तरः। उत्तराभिमुखः श्वे नवस्त्रमाल्यानुलेपनः। शांतिं ग्रहाणां निर्वर्त्य स्वकृतानांबुधि

गर्भ

रक्तैः स्वर्णसौरेणाष्टाङ्गेरेणा तो स्नापितां पंचगव्येन वस्त्रालंकारशालिनीं प्रतिमामपि विन्यस्य तत्र दे
वीं देवार्के ॥ दीप्यमानप्रभावक्रं सांडुसिं र्मूर्पितं । पद्मे स्थाने हस्ताभ्यां समरवंडुं द्विलोचनं । दिव्या
भरणसंपन्नं रक्तवस्त्राधिवासितं ॥ सांगं हेमाद्रिविंदस्य कर्णिकायां निवेशयेत् । मूले पूर्वादिपत्राणां सु
कोणाग्रेषु चाष्टमः । सूर्यमंडले तस्य नक्षत्राणि त्रिशः त्रिशः । मध्यतः सर्वपत्राणां वत्पत्नीं निविन्यसे
त् । सांगं हेमाद्रिविंदस्येति । अंगानि दत्वा नियत्याचाष्टदलपुष्पे सौवर्णिकमलस्य कर्णिकायां निवे
दुष्यं सूर्यमूले दत्वा नामा दिभागे स्तुत्वा दिक्क मैत्राग्रहान् । मध्यतः कर्णिकामध्ये तेष्विन्यादिरश्मीणा
नुक्रमाणि पूर्वपत्रे पूर्वादि दलस्पां ने द्विनासहिं न्यसेत् । यथास्वं नाममंत्रेणाग्नेयं वसुध्या स्ता तादिभिः । पू ५४
र्वापरार्धे स्त्रा सर्वद्वारा रक्तां निवेशयेत् । तथैव सहिंसा विशेषत्वे मिल्लीं हता स्वाने । निवेशाच्च भार
तैपुत्रा स्त्रीमानोरोग्यं । अन्यस्थाना द्विस्थाना द्वल्मीक तीर्थसंगमालय । रजोद्वारा द्वशाकल्लैः प्रति
कानां सर्वदैनैः ॥ शाकल्लैः देवैः । तैना गुग्गुलं या च पुरपती वीत्रुप्रैलान । पल्लवालंकृतमुखान्स्थ

चौ१ नाथ

के॰वि
२३

स्ततमहस्तं मंडपमलंकृतं कुंडमाल्यैरोपकारेणाविधाय तदीशान्यां मंडपचतुर्थांशायतां हस्तो
न्नतां समचतुरस्रां वेदिं कुर्यात्। ततस्तद्रोगनिदानपाय नाशकं तत्स्थायश्चितं वेदिरंगस १२
हितं कृत्वा मामपसाधकस्य व्याधियुक्तरोगनिवृत्तिकामः श्रीमुककर्म करिष्ये इति संकल्प्य गणे
शपूजनपुण्याहवाचननांदीश्राद्धं च कृत्वा लक्षराद्युक्तमाचार्यं कृत्वा प्रार्थयेत् आचार्यस्तप
स्प५ सा स्वर्गे शक्रादीनां बृहस्पतिः। तथा त्वं मम यज्ञेऽस्मिन्नाचार्यो भव सुव्रतेति। एवं ब्रह्मसदस्यादृत्विजो वृ
णुयात्।। जपश्चेन्नहं तु मारेणाजापकान् विद्वान्वृणुयात्। ततस्तद्योगावीक्षेताधिवासमाचर्य
तत्तद्रोगव्रतिमामातं केनाम्नी सौवर्णी तत्कुंभपरिमाणां मंत्रेणाकृत्य पलतदर्धं तदर्धमितां रूपवती
मां च तन्मितामेवाम्यत्काराणां एवं वेदेह पर्याधिवासयेदेवं।। कालेकनाम्नीममुकव्याधिदेवतामधिवा
वासयामीत्यधिवासयेत्। तन्मंत्रः अमुकव्याधिदेवतायै नमः इति षोडशोपचारैः पूजयेत्। ततः स्वयं म
त्यधिवासयेत्सौराष्ट्रासार मंत्रेण।। अस्मिन्नुपस्थे देवभागानभिः। सर्वा देवता मम नान्दैः। अधिवास

स्न
२३

मोचने। पृथ्वीमिन्दुरवमार्जयेमभ्यर्च्य प्रति मातुलौ। प्रस्थाद्दिक्षिणां तस्यै मध्याह्ने समुपस्थिते। यज्ञोद्भवः
प पद्मकरः सप्ताश्वरथवाहनः। प्रतिमानेन दत्तेन तुष्टोस्तु वै तु गदुरुः।। इहैव जन्मनि यत्पापमन्यजन्मनि
यत्कृतं। सप्रत्यया प्रत्यया भ्यां तत्सर्वं शमयत्वसौ। मंत्रेणानेन दत्वातां प्रतिपत्यहमायच। आसी
मांतमनुव्रज्य तेन्सुरवंनावल्ला कपेल। तन्मुख प्रतिग्रहीत सुखं। आचार्येणाभ्यनुज्ञातः प्रविष्टो भव
नं नितं। कल्पिभ्योद्दिक्षिणां दत्वा राधनमश्विनोः। धन्वंतरेश्च संतर्प्य दीनानाथानुपस्थिता
न्। मंगलध्वनिना तोयैः ससर्वौषधिपल्लवैः। मंत्राभिमंत्रितैः स्नातः कृतकौतुकमंडनः। प्रसन्नचेताः
पुरापाहैवा च चिर्त्वि प्राते हिज्ञान्।। तदर्धं वा तदर्धं वा क्रियासाद्गुण्य सिद्धये। मिष्टान्नं भोजयित्वा थ
सर्वं भुंजीत बंधुभिः। येये रोगाः प्रबाधंते राजयक्ष्मज्वरादयः। तेषां तेषां प्रयच्छंति दानैरित्या प्रपल्लतः
लिषति छिद्रः प्रतिकृतिः। इत्या दूला इत्यालंक प्रतिमा दानविधिः।। श्रीरविः शरणं।। अथ कर्मविपाक
सारोक्तपरिभाषां भव्हचारणा कृतप्रोक्तं चानुरूपकर्मया कप्रयोग उच्यते। तत्रादौ षोडशच्छास्त्रा

ले २

गुरुं वायव्यपत्रमध्ये शनिं । उत्तरपत्रमध्ये सोमं । ईशानपत्रमध्ये केतुं । ततः कर्णिकामध्ये ॥ ल
पसमीपे अश्विनीभरणीकृत्तिकास्थापयेत् । पूर्वदलाग्रे रोहिणीमृगार्द्राः । आग्नेयदलाग्रे पुनर्वसु पृ२
पुष्याश्लेषाः । दक्षिणदलाग्रे मघापूर्वोत्तराः । नैरृत्यदलाग्रे हस्तचित्रास्वात्यः । पश्चिमदलाग्रे वि
शाखानुराधाज्येष्ठाः । वायव्यदलाग्रे मूलपूर्वाषाढोत्तराषाढाः । उत्तरदलाग्रे श्रवणधनिष्ठाश
ततारकाः । ईशानदलाग्रे पूर्वाभाद्रपदोत्तराभाद्रपदरेवत्यः । ततो अधिदेवतानि । ततो प्रत्यधिदेवता दे
नं देवा हस्तैव सौराष्ट्रं नैवेद्योपचारैः पूजयेत् । शुक्लाक्षिप्रहान् लिङ्ग्यादिन स्त्रोरोच २५
नमोन्तेन देवतानाम मंत्रैः गायत्र्या दिव्या सर्वेभ्यः क्षीराहारं निवेदयेत् । ततः [illegible] ऋत्विगाचार्यो वे
दिकायां स्वस्त्यादिविधानपूर्वकं शिवकुल्लोहितान्नूतनाश्मिर्भाण्यात्त वरदलस्तुवर्णोश्च कलशस्नानस्यच
यज्ञवृक्षत्वक्रोचनागुग्गुलुयुतान् सर्पिर्धानकान्सूत्रवस्त्रवेष्टितमुखान् पंचाभिषेककल
शान्स्थापयेत् । ततो ब्राह्मणा गणेशशान्तिपाठं कुः । साच ॥ आपोहिष्ठेति तृचस्य सिंधुद्वीप आपोगाय

नेचि॰। ओं ह्रां॥ सूर्यं आदित्यो अधिदेवं सूर्यमधिवासयामीत्यधिवासयेत्तेनैव ॰॰॰ मंत्रेणाह्वा
येत्। ततश्चतुर्भि ॰ विधिपूर्तस्त्र आचार्यो मंडपाद्बहिः प्राच्यायाम् समांसादि बलिं। आदित्यादिभ्यः सर्वो
द्भूदेवाभूतानि पन्नगाः। बलिदानेन दत्तेन शांतिं कुर्वंतु सर्वत इति मंत्रेण दत्वा तोरणं तेन गच्छेतो नाति
याहयेत्। ततउभाभ्यां स्नात्वा शुक्लवाससीन वेष्ट्वा शुमाल्यानुलेपनो वीमानेन युतस्तातघस्राह्रतरू
नमहूर्वेति त्रिकारेणामंडपद्वारं विधाय। वेदपर्योगमयादिनावर्द्धुत्वं चतुरस्वा उपलिप्यतत्राष्ट
दलंपितमयोनलिखित्वा तद्यथेष्टपंचच दे ब्रिंदुतान्पतमेन धान्यराशिं कृत्वा तदुपरिचतुर्भिर्हस्तमा
वापल्लाभ्यां निर्मितं ताम्रमात्रं शालितंदुलपूर्णं स्थापयेत्। ततो रोगचति माहेशाष्टक्षरमंत्रेण पंचगा
व्येनदीपितां वस्त्रालंकार युतां तांत्रयाञ्चसि स्थितंतंदुलमध्ये लिखिताष्टदलकर्णिकापां स्थापयेत्॥ एवं म
वस्रपंचगतिमाहात्म्यपि। त्वा यथाश्रुति सुवर्णनिर्मिताष्टदलं कर्णिकायां स्थापयित्वा पूर्वपत्रमूले स्व
केस्थापयेत्। आग्नेयपत्रमूले अंगारकं। दक्षिणाय पत्रमूले बुधं। नैर्ऋत्यपत्रमूले राहुं। पश्चिमपत्रमूले

केमल

मैन्द्रो वतिरश्वइड्स्त्रिष्टुभौ त्वा नुष्टुप् । श्वास्तुः शिशान १३ मुं वामित्वैपवानोऽत्राय योयहन्मना
श्रोनाद्र इंद्रश्चतुपूबाहे सत्वात्वानुष्टुप्शत्यह्रषि र्तित्रिस्वरालाङ्गोरिष्ठनेमिताह्येतिवृष्टभः । तमूषुवा
तिनं २ तृष्टुयो राहेरण्यमहे ... ग सो । इत्याश्वलायनघोषशान्ति ॥ ॥ अथ पुनैस्तिरयाणां । शन्नो
वातयवतामिन्मनु चाकस्यसोमो ऋषिः । चाता पालिंगोक्ताघ्याम ऋत्युद जगती । छिताया गायत्री । ततो द्वे
याजुषा ततो द्वे त्रिष्टुभौ । ततः पंचपदायक्तिः ततो द्वे गायत्र्यौ ॥ ततस्त्वापायड्रभितित एकात्रिष्टुप् ततः
स्त्रिस्त्रो गायत्र्यः । तत एकात्रिष्टुप् ततो द्वे गायत्र्यौ । ततो द्वे यजूंषि ततस्तिस्त्रो गायत्र्यः । ततः षड्यजूंषि
। तत एकानुष्टुप् । तत एका त्रिष्टुप् । तत एकाकृतिः । ततश्चतुस्य दाषद्युः । तत एकपदः । ततस्त्रैकपदा
पंक्ती । तत एकपद्ज । तत एकानुष्टुप् । अलंकृ । शांतिपाठेव । शान्तो वात पठाता । ततः आग्नेय्या कोड
मश्च कौ स्थण्डिलं वा विधायपञ्चभूसंस्कारान् कृत्वा ... निप्रवतिष्ठाप्यान्वाद्ध्यात् । अमुकहोमे देवताप
रिग्रहार्थमिध्मादिव प्रोक्षणी आज्येनेत्यंतमुक्त्वा चक्षुषी वा नम मुक व्याधि देवतामधि देवं स्वरूपं चार्कम

12

त्रा॥ शांतिपाठे विनि॰। हिरण्यवर्णा इति त्र्यृचस्याग्निरापस्त्रिष्टुप्। हिरण्यवर्णाः शुचयः पावका यासु जा
तः कश्यपो यास्विंद्रः। अग्निं या गर्भं दधिरे विरूपास्ता न आपः शं स्योना भवंतु॥ यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्या
२२ नृते अवपश्यं जनानां। मधुश्चुतः शुचयो याः पावकास्ता न आपः शं स्योना भवंतु॥ यासां देवा दिवि कृ
ण्वंति भक्षं या अंतरिक्षे बहुधा भवंति। याः पृथिवीं पयसोंदंति शुक्रास्ता न आपः शं स्योना भवंतु॥ यव मा
नः सुवर्ण इति सूक्तस्याथर्वण पवमानानुवाकस्य सोमः या वमानः द्वे गायत्र्यौ ततो नुष्टुप् ततो द्वि गायत्र्यौ
ततो द्वे अनुष्टुभौ ततस्त्रो गायत्र्यः। ततो ऽष्टावनुष्टुभः। अत्यष्टिः ष्टुप् पवमानः सुवर्जनः॥१॥ आपो मह इति
त स्थानां गौतमो राहूगणो विश्वे देवाः षष्ठी च समस्तमाज्ञगत्यः। द्वे विराट् स्थाने त्रिष्टुभः। आपो भद्राः॥१॥ स्व
श्रा स्तिनो मिमीतामिति यं चानां वसात्रेयो विश्वे देवास्तिस्त्रस्त्रिष्टुभोऽन्ये अनुष्टुभौ। स्वस्तिनो मिमीता॥५॥
शं न इंद्राग्नी इति पंचदशानां वसिष्ठो विश्वे देवास्त्रिष्टुभः। शं न इं॥१५॥ स्तोहराम् इति पंच वि अलीना
मांगिरसः पांडुरग्निस्त्रिष्टुब् अंत्या अनुष्टुभः। स्तोहरां॥१५॥ आशुः शिशान इति चतुर्दशाना

के॰ वि
२६

थालिंगमेगान्यमपडपाल् ॐ ह्रीं आमिति षष्ठ्यां कश्यपो विश्वहा ऋषिः पुरश्चरनाधिनी देवता ॐ
उम्बु[illegible]दुः यस्म निवहे॥ या मंत्रेने विनियोगः॥ ॐ ह्रीं आते ६ ततो हेमशलाकाग्रभेणाक्षि
जाग्रेणाद्रुमं मुषिनाउ[illegible]लेन रोगि गांगानि वि[illegible]त्यो[illegible]त्विक् सहितः शांतिपावेषु वेनपूर्वक अ॰२
लशोरकैरभिषिंचेत्। आचार्यो रभगस्यपर्यंत तेन वस्त्रेनांगानि मार्जयेत्। ततो मध्याह्ने रोगी देशु
रव्वः श्वेतमाल्यानुलेपनः पूर्वाभिमुखमाचार्यं संपूज्यति धा। इसं कारंमममामुक[illegible]धेजीवहे आ
शीराविशेषेन समूलनाशाद्वारणि[illegible]प्राप्स र्थममुकप्रतिमानेन सर्पंप्रतिमां। चाचार्याय प्र क५
भमहे सप्रदद्दे इतिदत्वा। मंत्रेपरेत्। पयोद्भवः पयकरः सप्ताश्वरथ वाहनः। प्रदानेनतुष्येत्स तिममापाः
वेदुगरू[illegible]देहेजन्मनि यत्पापं मम जन्मनि वाकृतं। सप्तसयाप्रत्ययाभ्यांतत्सर्वं शमयत्वसो॥ प्र प्र
त्पयोद्गानं। यश्चप्रयप्न। चिरो[illegible]तो मंत्रउक्तः। सोयेतद्द्वेतत्कृतायः। ततः प्रतिमादिरूपदेयद्व
वेनुधां शंसुवरोद्दिशां दत्वा प्रतिपत्तदेमायये त। [illegible] राम
२६

मिदाऽप चरुश्चित्तैः प्रत्येकं सहस्राष्टोत्तरशताष्टाविंश॰ त्यन्यतमसंख्यया शुक्रमंगारकं बुधं राहुं गुरुं
शनिं सोमं केतुं स्मय एतेन च प्रधानन्यूनसंख्यया ॥ नक्षत्राणि चाग्निं प्रजापतिं सोमं रुद्रं मादितिं बृहस्प
तिं सर्पान् पितॄन् भगमर्यमं वितारं त्वष्टारं वायुं इन्द्राग्नी मित्रं इन्द्रं प्रजापतिं विष्णुं निर्ऋतिं अप विश्वान् देवान्
ब्रह्माणं विष्णुं वसून् वरुणं अजैकपादं अहिर्बुध्न्यं पूषणमश्विनौ यममिति सप्तविंशन्नक्षत्रा
णि प्रधानन्यूनसंख्यया पक्षे श्रीवराहविष्णुकृतमित्यादिग्रहाणामभागं तेः कृत्वा त्वौ धानक्रमेणाद्गुरुं १५
यात। व्याधिप्रतिमामंत्रः तत्तद्व्याधिलिंगकः। स्वरूपं तु अग्नौ घृतेन स्वयं आदित्यो स्वाहा इति रेत २५
स्वहारां स्व[illegible]यान्वय होत्काः। नक्षत्रमंत्राः स्थापनक्रमेणात तद्देवतानाममंत्राः स्वाहांताः प्रा
ग्होमः प्रत्याहुति संपातमा॰ प्रविहृदकः पात्रांतरे स्थाप्याय जमानाभ्यां तनार्थे ततः पूर्णाहुतिं सद्रु
द्रा हूमिति त्यादिनाहुत्वा प्रायश्चित्तहोम प्रणीतामोक्षं यथ्यं तं समापयेत्॥ ततउदङ्मुख आचार्यः।
श्वाबवस्ये॰ गिरोत्तां मा निधार्य केरायसंपातैः शिरः प्रमृतिपादपर्यंतं चतुर्दीभ्यामिति सूक्तं पठन्नप

श्रीः

दैसंपरीतंडुलैः सितरूपकैः। पात्रे कांस्यमये। कांस्यं च यस्मात् देयमितिकमीचिपाकसंग्रहोक्ते
रितिमहार्णवः। अलंकृत्य च सौवर्णैः पल्वाहृत्त्यनैः। वासोयुग्मनवं वेष्टाहिरापवद्रूमबरोः।
अलंकृताय विप्राय दद्यात् अन्नत्रमुदीरयेत्। मंत्रः। येमारोगाः संबाधंते रेहस्याः सततंतत॥ गृही
षव्रतिरूपेरालानो गारिहंतन्मे मा बाह्मित्येवतद्रूपग्रहत्त्याद्याधिभिः सह। ततः सरोगी दा
ता च द्विष्ठी पुष्टं व्रयपद्यते॥ ॥इत्यसाध्यरोगहरं॥ अथापरं महात्तीवेक्ष्मविधानं॥ ॥अथसाध्य
१४ व्याधिनाग्रस्तउयेराधारा हारिणा। आतेरौद्रमसूक्तेन वत्स च वापतः शुचिः। सर्वमासापाकृतं
डं त्वीउयस्थापवृषशंकरं। हविः शेषेणाव तैतत् कांतरमतंद्रितः॥ ॥इत्यसाध्यहरं॥ ॥अथापरं
अश्विदानेहेमाद्रौ वृसोरूं॥ ॥उपप्लवः यीरष्टव्यामहेत्वाकथं विहुन्त्र मपेद्रोगपीडां॥ रावं
पृष्टो मुनिभिः सूतस्तमुवाचेदं दानमाहात्म्यमं श्रुणु अंब वः कथयिष्यामि दानेपल्कृत्वासो
मुच्यते रोगपाशैः॥ अभीष्टसिद्धिर्भवतीह कर्तुरारोग्यमारोग्यमुपैति वाग्मी॥ अप्याशिष सर्वाणिश्च

वाच्छन्माले ध्योयथाश्राक्रिद्दिरसंमरग्गतातततस्तिष्य्याश्रिसंन्नीतीर्थं गृहीत्वमातोयवन्न्पसचीर्यं
रातती श्रीवि गृत्वापकचूयाले ध्येयथाश्राक्रिरद्दिगांरद्घाले ततस्तिष्यद्दिसंकार्तमगृहीत्वमारोप
यधस्य सर्वा पंत्वा पापुन रोगपापचारित्रो धन्वंतरिं चषोडशोपचारैः सजापित्वा हीनानाथानद्दरि
द्रिराणा[illegible] दानादिभिः संतोष्य पूर्वस्थापितकलशोदकैः सर्वौषधियुक्तैर्मंत्राभिमंत्रितैः स्ना
तः कृतकौतुकमंडनः पुराणं हे वाचयित्वा कमेसाडुरायपश्चात पंचाशत्पंचविंशति वा ब्राह्मणान्भो
जयित्वा स्वयं स्व हृष्टो भुंजीतेति। इति श्री महेन्द्रीकर्ने [illegible] भट्टओंकार कृते लोककर्मविपाके सा ठ
धर्म्यप्रयोगः समाप्तः॥ ॥अथाक्षा ध्याराणहरप्रतिमादाने॥ ॥हेमाद्रौ मत्कारी वैचवन्ना
वैरः ऽपुराणो सुवर्णा तुंगतैपंथाशान्नानुसारतः। कृत्वा च प्रतिमां ध्याये हेवाघिष्ठितायपन्नतः। शातेन
वातरर्धेन त्रिंशतानिष्कसंख्यपो[illegible]तद्रूपमयं व्याधिप्रतिरूपं तु कारयेत्। अत्र नसुवर्णेन प्रतिमा
शरीरं रत्नेन चर्मी। तेन अत्र हातो शृतभोग रतिमहा यां वा तनरूपमयं सुवर्णां। निधायपा

जी२

के·वि
२८

नु

छेदस्तदाहलो।पिङ्गलेरक्तोपिसैंहष्यंग्रहरमेहयोः।सुवर्णोसर्वरोगेषुइस्ध्यान्मस्तुनोरनं।फलोदुंवेतथाद्
घाम्हहराणांहिंबेदाहरोग।।तेमोऽमस्मकरोगेचयो।गंस्तुगेडमालके।जांगल्लेचाग्निमीघेचरोगोत्पातेचये
रके।मधूडुंवेतथारेपंकासश्वासज्ज्लोरे।ग्नतोडुंवेतथारेपंछर्दिरोगोयशांतये।क्षारयित्तविनाशाय
रधिस्याइहाहाररतो।।लवणोवेयनाशायपयेघृस्तु।चिनाशने।ग्रन्नंचसर्वरोगस्यनाशनेसृतमेवचेति।
अत्रतुल्लाहानेसासाधिदेवतामूत्या।। ।।ताम्रतारे।लोहेमहाभैरवः।कांस्येश्विनीपूषाचासीसेवा के
यु।तामेसपः।येत्तलेकुजः।रोप्येपितरःसुवर्णोदेवताः।फलेसोमः।गुडेआपः।तोवलेविनायकः।
केरूमेगंधर्वाः।जांगलेग्निः।मधुनियक्षः।घृतेमृत्युजयः।क्षीरेतारागणाः।दधिसर्पाः।पिष्ठेवज्ञ
यतिः।अन्नेसर्वदेवताइति।इतिनानारोगघ्नतुलाः।। ।।अथनानारोगहराणितत्रैववन्हिखंडे।।ब्रह्मो
वाच।भगवन्सर्वलोकानःसर्वेरोगार्त्ताःप्रभवंत्यत।एषांतस्यरिहारार्थंविल्केतंयद्रागत्येवमुक्तोभगवन्ब्र
ह्मणापरमेष्ठिना।यदाहतस्मैतत्सर्वंब्रह्मवीमिमुनिसत्तम।औषधयोव्याधयश्चैवशरीरयोःशोषराः।

मंत्रेलिभिर्यतथाज्ञाप्तुपाधेनदाता। मत्तौरौमैक्लिविषेचडुतेवामनोनित्यंमतुपचस्मै। तस्मिन्कुपो
हृष्विनंनामहानेमुचौरेशूगेमयेनोपलिमूवेदीहूयंहस्तमाश्रेसमताणकेत्यासितेस्तंडैल्लएदकावैथ्यः॥
[redacted]
स्यैः। तत्रदेवावष्विनोजातस्मौप्रस्त्रम्रुखोप्राञ्जुखोभ्यर्चपिल्वा। दिमुत्तौदेवभिबलैाकर्तब्बौचपल्लो
श्रीप । पनो। त्रयेषधप्रश्कायीदेव्यादक्षिराहस्तयोः। वामयोःपुस्तकौकार्यौदक्षीनीयोतथाद्विलएकस्पर
द्विशेयापार्श्ववामेवान्यस्यपारवा। नारौपुगोप्रकर्तव्यंस्तुरूसचाहदक्षि। नातयोश्वनामनीत्रिकेरूसमंपत
थाकृतिःरत्नभांडकरेकार्यचंद्रशुक्लौवौतथैलिमंत्रः। नासत्यदस्तौयुवयोर्हिरायपरूपप्रहानान्नमश्रा
तिरस्तुपिथापुवादेवभिषकमवेतांतथाचमेरोगाध्यमापदेवौ॥ ॥इतिहेमाद्रावश्विदाने॥ ॥अ
थवानारोगहरतुलापुरुषदानंतु॥ ॥हेमाद्रौगारुडेतुलापुरुषदानंबृहस्पतिमत्स्युपयोद्भवे॥ अथलो
हेव्रतंवांसवंरोगोपशांतये। कांस्यचयनलोदेपात्रयुश्येतविकारके। त्रपुसारेतसीसंस्पान्नामंकु

16

ध्यतोपद्भूपिबतिहस्तयंहिव्याधेर्द्दृष्टा। छिधानतः। कृत्वाचइतिमांश्चाधेर्द्दृष्टा। छिन्नापपत्नतइत्ला
दि सावतत्तद्रोगेषुवक्ष्यते॥ ॥इतिहेमाद्रौनानारोगहराणि॥ ॥इतिसामान्यतोरोगहराणि॥ ॥
अथविशेषतोरोगहराण्युच्यते॥ ॥तत्रहेमाद्रिमाधवादिभिर्यस्मवाणुवुक्तोङ्गिरस्पुराणा
स्थानितथाबौधायनवृद्धगौतमशौनकादुदाहृतानिचरोगनिदानानितत्रिखबहेराणिनिच
स्त्रैभ त्तोखितानितत्रोधुनिकमहार्णवकृताल्पौषधनभासमानः शातातपीयकर्मविपाकस्तथाना
षकर्मविपाकसंग्रहसारसमुच्चयोक्तिग्रंथत्रयेहेमाद्रिमाधवादिभिरनाहृतमप्याहृतं। ततोपि
नवीनैर्वीरसिंहावलोककृद्दिर्भिर्हेमाद्रिमाधवादिदृष्टतमेवार्ध्रतंपृथ्वाचंड्रोस्पन्नसिंहत्रसाव्ह्ये
दुरानेदादिभिस्तमहार्णवकृतमेवसर्वमाहृतमितिपरस्परविसंवाददर्शनाद्धेमाद्रिमाधवादिदृ
तेमार्षवाक्यानुसारेणैवमाराधयस्मिहार्णवकृन्माचकृतमार्षमनार्षचप्रमाणातदाहृर्योहमास

सुरांपतत्परिहारार्थंकैर्व्यंहितमिच्छता ॥ ज्वरोतिसारोपस्माचगुल्मशूलभगंदराः ॥ कुष्ठोग्निमांद्य
वातरक्तंकंठशूलमश्मरीकाः ॥ कंठदंतास्थिकर्णाक्षिशिरोरोगोपजिह्विकाः ॥ त्रिदोषसंभवाः सर्वेरोगाः प्रा
णिभयंकराः ॥ यथापीमूत्रकृच्छ्रंचवस्तिरोगोमेषोदरं ॥ एतेवान्येचबहवोमहावेगामहाबलाः ॥ व्या
धयःशतसंख्याकामत्पोहितवएवते ॥ पद्यद्रोगशमंकुर्यात्तत्कार्यंमनीषिभिः ॥ श्रीवधंजपहोमादि
दानंदेवार्चनादिकं ॥ आदिपदात्प्रायश्चित्तं ॥ सर्वरोगप्रशमनेसौवर्णदानमुच्यते ॥ ज्वरेमसूरिका
यांचराजयक्ष्माणिचैवतुगुल्मेतथायसंज्ञातंकुष्ठेरजतमुच्यते ॥ केचिल्लिङ्कोड्ड्वा ॥ दीनारोगाणां
शांतिमिच्छता ॥ धान्यंवासोहिरण्यंवातत्तद्व्याधिप्रयत्नतः ॥ स्वर्णदानंतथैवात्ररोगाणांशमवारणंस्त्र
स्त्रिसंभवरोगाणांमाषंकनकसंयुतं ॥ पानीयपात्रंसंपूर्णंशर्कराघृतसंयुतं ॥ सर्वोगतोदकासेषु
स्मृतंवैसोपबर्हणं ॥ हृच्छूलेकंठरोगाणांकंबलंकमलंद्वंवा ॥ इत्यादिदानविधिनारोगाङ्गोगीविमु

कं॰ वि॰
३०

जे

स्त्र समर्थं स्यारोगयत्तस्य व्याधेरल्पकेवाथ दद्वं ॥ प्रतीकारमाह ॥ चत्वारः कलशाः कार्याः पंचपल्लव
संयुताः । पंचरत्नैः समायुक्ताः सितवस्त्रेण वेष्टिताः ॥ अश्वत्थोनाम्नि संयुक्ताः स्थाप्याः प्रतिदिशं
ततः ॥ रोगमस्तु स्तल पुष्पं मध्ये कुंभोपरि न्यसेत् मध्यकुंभोपरीत्यनेन चतुर्णां मध्ये पंचमं स्थाप्यमिति
गम्यते तस्योपरि न्यसेद्देवं सुवर्णं दर्शं कर्षचतुष्टयं । कृत्वा अर्धप्रमाणेन सुवर्णेन च निर्मितं । यस्तु स्नेहं ६४
न त्रिकालं परमेश्वरं । यजमानः शुभैर्गंधैः पुष्पैर्धूपैर्यथाविधि । पूर्वादिकुंभेषु ततो ब्राह्मणान्वस्त्र
वारिणा । पारयेत्तु स्वकान्वेदान् अग्ने स्वस्वमंत्रान् शनैः । दशांशेन ततो होमो ग्रहदशांतिपुरःसरं ॥
मंत्रब्राह्मणानामेकवेदस्यैव ब्राह्मणाद्याधाविमंत्रप्रतिदिनमेकोशांयं पठित्वा तद्दशांशसंख्यया
हूतिभिर्होमः कार्य इति महार्णवे ॥ होमद्रव्यमाह । तत्र कुंडे विधानतो घृताक्तैः तिलैर्यवैः । द
शांशहोमं दे कर्मसमाप्तिं जपुंगवः ॥ भद्रासने यजमानस्य अभिषेकं समाचरेत् ॥ ततो दद्या
द्यथाशक्त्या गोभूहेमतिलादिकं ॥ ब्राह्मणोभ्यस्ततो देवमाचार्याय निवेदयेत् ॥ दानमंत्रः । आ

राम॰

वादो व्याघ्रत्वेन प्रसिद्धो काशीखंडे भामवतादिरविंछिष्टादेतस्य प्रमाणामेवव कुपुत्र इतितेनात्रस
दोहराम्संवादोक्तंमहासीव वृत्ता नाथैव वचनस्थमपिप्रचाद्रूपत्वेनत्वकुमशाकात्वात्सर्वमेक
क्रत्यशातातपोद्दिष्टरोगकर्मशोच्यते। अन्नयद्यपि। शातातपीयकर्मविपाकयोरभावापांत्रथमा
व्यायेमहत्यायोपःपापडन्वरोगके मेरोगोदेशोक्तत्वाग्रेव ब्रह्महननवसंगोनान्यहननजामघयान
प्रसंगेनाभक्ष्मभक्षणाइत्यादिके चिन्त्रसकांतप्रसक्तः। उक्तोऽत्र थापिलापवाडुदेशोक्तमरावोचि
तः। तथा हिपत्रकुष्टराजयक्ष्मादे हननमद्यपस्तेयागम्यागमनादीनाम येष्वेवोक्तप्रायश्चित्तं चतुर्णां
वानिष्ठानत्वश्रवणात्रतेषामनेकरत्नेरवप्रसंगेनगोरवंस्यादित्युद्देशोक्तमेवकर्तव्यः। एतेन
महारोगोवेउद्देशोक्तमेत्पत्न्कायश्लोकत्वाद्भाषाःपद्मादिरोगकर्मः स्वकपोलकल्पितःप्रमाणाश्र
त्यभावादेतत्तत्पेक्ष्याः। तत्रादौ कुष्ठरोगहरणानि॥ ॥शातातपोक्ते॥ब्रह्महानरकस्यांतेपांडुकुष्ठ श्री
जायते। प्रायश्चित्तं प्रकुर्वीततत्पातकविशुद्धये। प्रायश्चित्ते व्याधेः प्राबल्येसमर्थं स्यद्द्वादशाब्दं

18

स

श्वेततोभ क्ताश्मिदाऽस्मच्चरूनपि तथैव बाह्यसंपातैरक्तान्पाणिस्पनैल्लन्मातमं जनं वकुं वा तयया
लिंगं शरीरके। शंनो देव्यनुवाकेन शांतिकं यौ द्विजोत्तमः। तस्मै द्युतवतै गोगीरघान्मं वेगुरत्तरे। मं वै
गानेन विना प्राज्ञ दुःखापत्युरज्जुवेः। आदित्यहृदयं पुण्यं सर्वरोगविनाशनं। सहस्त्रकिरणां
भोज्ञवेद्योतिमिरनाशनं। द्वादशात्मनमपीदेहेतगच्छत्सो दिवाकरः। एवं कर्मविपाकोत्थं कुष्ठमाशु
विनाशयाकरली सर्वदेवानां मातृणां सर्वशर्मदे। लक्ष्म्या शांत्या च या वैत्पाद्देवकन्याभिरेव च।
सा विद्यारंभया चैव कार्यार्थं परजितापुरा दहाभिः त्वां महारंभे सर्वां त्रिहरणो हाम। अंग वृत्तगतं
सर्वं कुष्ठजातमयानुरस्ततः। नात्वात् मुंशीतबाह्यस्तरौ बंधुभिः सह॥ ॥इति कुष्ठहरं सूपंच त्रितय
हितं कदल्लीदाने। अथ हीनकुष्ठहरं शातातपोक्तं॥ ॥मातृगामी भवेद्यस्तु तस्य लिंगं विनश्यति
।चांडालीगमने नैव हीनकुष्ठी प्रजायते। हीनकुष्ठी गलत्कुष्ठी। अन्य लिंगहानिर्हेरस्य मारांशात
तपोत्तमेव धनरसर्दिप्रनिमादाने ज्ञेयं॥ ॥अथ रक्तकुष्ठपीतकुष्ठहरं तत्रैवोक्तं। स्वसुतागमने वै

स्थापवसवोरुद्रा विश्वेदेवा मरुद्गणाः । प्रीताः सर्वे प्रयोहंतु मम पापं सुदारुणं ॥ इत्युदीर्यपु
ष्पांजलिं तथाचार्यं समापयेत् । एवं विधानैर्विहितैः श्वेतकुष्ठं विशुध्यति ॥ ॥इति श्वेतकुष्ठहरं
॥ ॥ अथ समासकुष्ठहरं मांडव्य [illegible] नमस्याह ॥ ब्राह्मणा [illegible] तये ग्रहस्थस्य कुष्ठं जायते नृप ॥ घा ३
वक्ष्यामि तस्य प्रतीकारं सर्वदानमतः परं ॥ पलेन वा तदर्धेन तदर्धार्धेन वा पुनः । स्वर्णं वर्तितं कृत्वा तिलं कु
पीतकृष्णलौहचैव संनिधौ । कुर्यादपहृतदेहानां शांतये कार्ये शुभं ॥ सुवर्णेन तदर्धेन पत्रपुष्पैर
लंकृतां स्वर्णं हि श्रुतः कार्यो रात्रौ च प्रतिष्ठितः । एकवस्त्रेण संवेष्ट्य कुंकुमेनानुलेपयेत् ॥ ए
थं तु श्वेतवस्त्रेण श्वेतपुष्पैश्च चंदनैः । तंडुलोपरि संस्थाप्य नानाफलसमन्वितं । तंडुलानां परीमा
णं द्रोणमात्रं प्रकीर्तितं । सूक्ताध्ययनं तेषां वेदाभ्यसनं तोषां तमानसं ॥ सर्वविघ्नासु कुशलं तदीडं चा
ग्निहोत्रिणां गृहे । नाहं पापं नमस्यापेन दत्तवेदविद्ब्राह्मणाय वै । ततो होमं प्रकुर्वीत समिदाज्यतिलाक्ष
तैः । लाजाश्च मधुना मिश्रा दत्वा [illegible] ततो [illegible] देवताः तदुप्रा

कै॰वि
३२

मु

भुवना। तेनरोगश्च निर्मोक्षस्नाणाय रघाद्विति॥ ॥इदृश्चलिमारस्नानेमंत्रम॥ देवानामधिपो देवो वज्रीवज्र
निकेतनः। शतपत्रः सहस्राक्षो ममपापं व्यपोहतु॥ इमंमंत्रसंपठ्यार्थ आचार्याय यथाविधि [illegible] द्याविधि
।दद्यादेवं सहस्राक्षं स्वपापस्याप शांतये इति। कुष्टांतिमा त्वहृपंचोक्तं कर्मविपाकसौकुष्टं कुवित २
सर्वांगः शूलपत्रोपवीतधृक्। धावस्त्राणाहरः कुष्टं स्वनेनाकं किलीभुत इति॥ इतिरक्तकुष्टहरं यातहर
च॥ ॥अथकृष्णकुष्टहरं॥ ॥शातातपीये पित्रृमृत्यु लीगमनात्कृष्टकुष्टं प्रजायते। निष्कृतिस्तत्र न
कर्तव्याकन्याहानेन पल्लवः। उत्तरोगानुसारेण चिवषीदिसमाचरेत्॥ ॥इतिकृष्टकुष्टहरं॥ ॥अथनेत्र
त्रकुष्टहरं॥ शातातपीये॥ मातुलान्यागमनाद् दृष्टिकुष्टं प्रजायते। कृष्णाजिनप्रदानेन प्रायश्चित्तं
समाचरेत्। यद्गम्यागमनं संबद्धं प्रायश्चित्तमुदीरितं। तदेवमुनिभिः प्रोक्तं निपतंतत्तदेतासुपियद्गम्यागिव
सादिच्छगम्या मातुलान्यादयः॥ तासांगमनेप्रायश्चित्तं नवैधिके रोगित्वाद्धंचैवाप्युक्तं तदेवतत्तत्ता
सुमातुलाकन्यादिसुतासुमुनिभिः प्रोक्तमित्यर्थः। कृष्णाजिनेदानविधिर्मया ॥गोमयेनोपलिप्ते

19

दा

राम

वरत्तं कुष्ठं वत्तायते। मणिनीगम्भनेवैवपीतकु ष्ठं वत्तायते। अत्रापि सं ये स्पत्तवाहुमसमर्थ्यीसा तदधीर आयश्चित्तं द्वौ रिकल्प्यात्रतोक्ता रमाहा। तस्यानुतौ क्रियोकर्तुरत्तं व्रतः केलपूर्णसमे तपी तव्रं ह्मस्मोष्ठं तपातमाल्पाविभूषितं। तस्यायो रन्यसेदेवं हेममयावे स्तुरेखरं रखवर्णाबद्धं निष्कं तानि मिं तवस्त्रं धारिणं। मुरेश्वरोदङः सर्वोरा वत्तास्टं देवत्राभयकरो वृत्तं घटश्चेति। यत्ते स्तुस्थसम्नं नवासवं विभूः पिणं। सचैव विधिपूते कुंभेन गवे रं तु समापयेत। सर्वो षधिये वपल्लवारिपूते कुं भेदुहसस्तेन इदं प्रजपेत्वा मग्वेदयानायत्तां परिभाषोक्रयारायणाविधिना कुर्यात्। व्रतिदिनयाव द्रेयानायतांभवतियांद्रष्णं गोपालकृष्णं देतिभिराद्यात्तेति लेयं वैवानाद्येनैववाहोमः कार्यइतिमहा र्णवः॥ रोगव्रतिमामाह। सुवर्णप्रतिमं कृत्वा सुवर्णश्छकेन तु दद्याद्धिनाय पल्यनिष्काय स्मामिति स्तुवन्॥ अत्र ब्रह्मवर्णाद्यो हेमवाची पणः परिमाणवाचीति भेदः। अत्र रत्तं कुष्ठ रत्तं कुष्ठे रवत्तायेनमः पी तकुष्ठपीतकुष्ठाधिदेवतायेनमइतिनाममंत्रेणवप्रतिमां संपूज्यतेनरोगव्रतिमादानेनाननिष्कापः स्यामिति सं३

त्वक्कुष्ठहरं कृच्छ्रहरं च॥ ॥अथोपपापोद्भवकुष्ठहरविधिः॥ ॥आतातपीः कुष्ठी गोवधकारी स्यान्नर
कं तेस्य निष्कृतिः स्थापयेद्धृष्यमेकं तत्पूर्वोक्तं द्रव्यसंयुतं। [redacted] चन्दनलिप्ताङ्गं रक्त
पुष्पावरोपितां। रक्तगामेतत्तेकृत्वा स्थापयेद्दक्षिणां दिशि। ताम्रं शृङ्गं न्यस्य तत्र तिलद्रोणोपरि जितां स्थाप त
येत्प्रमेहेद्वेदविनिर्दिष्टमितं यमः। पतेत्पुरुषस्वत्वेन यावमे शाम्पतां मिति। सामयाग्यरां कुर्यात्कृत्वशोत
नकामतः। रुद्रं। शांसर्पिषाकृत्वा पावमान्याभिषेचने। विहिते धर्मराजं तु मूर्धा चार्यो यति वेदयेत्। सामया
२० हविशेषमावेदवद्धृचं। दानमंत्रः। यमोमूर्तिमिसमारूढो दंडपाणिमापहः। दहिहरा। शायतिहवो मम पाप
चयोहत्। पत्युश्चापैविशुद्धेनेन मासं गोमूत्रेणाचरेत्॥ ब्रह्मगोवधयोरेषा स्यादन्या नास्ति निष्कृतिः॥ इति
कुष्ठहरं॥ ॥अथ कुष्ठहरं वृषदानं॥ हेमाद्रौ वायुपुराणे॥ कुष्ठी हि येन रोगेण भवेत्सापि चायोतः। अथ कुष्ठह
रं वक्ष्ये वृषदानमनुत्तमं। यत्कृत्वा कुष्ठरोगार्तः शरीरसुखकारकं। पलैस्त्रिभिस्तु कुर्वीत द्वाभ्यामेकेन वा पु
नः। रजतं वृषभं श्रेष्ठं हेमशृङ्गं खुरं तथा। महेश्वरोमया चकुर्वीत तत्र मध्ये स्थितं॥ सौवर्णो व्रतिमेद्वेत्पूर्वो

तु स

तस्तु वैरैरेथेन राधिपा अश्वा दावेव समा त्त्वा पंशोभनेवृत्त्वमाविकं। ततः सश्रृंगं सखुरमास्तरैक्के माणिरां।

कर्तव्ये कृत्स्न श्रृंगे चाहृष्टं र्त्तत्तथैव च। लाङ्गले विद्रुमं चैव वनेऽथवा मौक्तिकेन तथा। तिलैरां समं कृत्वा त्मर

चासमाच्छाद्य पुष्टिः। सुवर्णनाभं तत्कुर्यात्स्वं कुर्यात्पृष्ठि प्रोषतः। सुवर्णनाम मिमृति। तिलराशिमजिने

कृत्वा तत्र नाभिस्थाने सुवर्णं निक्षिपेत्स्वशक्तितः। रत्नैर्गंधं यथा शक्त्या तस्योपरि सुचाचिन्यसेत। धान्तु यात्रा

तिचत्वारि दिक्षु स्थापयेत्पात्रकमं। अत्र विभुगाथा। यत्तु कृष्णाजिनं दद्यात्सखुरं सश्रृंगसंयुतं। तिलैः

प्रच्छाद्य वासोभिः सर्वरत्नैरलंकृतं। ससमुद्रगुहा तेन सशैलवनकानना। चतुरंता भवेद्दत्ता पृथिवी नात्र त

संशयः। कृष्णाजिने तिलान्कृत्वा हिरण्यं मधुसर्पिषी। ददाति यस्तु विप्राय सर्वं तरति दुष्कृतं॥ ॥इति

तैलकुष्ठहरं कृष्णाजिनदानं॥ ॥गृध्रगुल्मकुष्ठहरं स्नकुष्ठहरं च॥ ॥शातातपीये॥ ब्राह्मणाया

क्षिणमने गुल्मकुष्ठं प्रजायते। स्वर्णधूमसमेनैव कृत्स्नकुष्ठं प्रजायते। तेन कार्यं विशुध्यर्थं ब्राह्मणस्य

दक्षिणं तु। ब्राह्मणस्याद्दिष्टं तस्याद्वितिमहारोगः। दद्यात्प्रायं तेन सर्वेत्र घृतादिकैः क्रियते तिलैः। इतिशु

क॰वि॰
३५

21

सर्वकर्मविपाकोऽस्यं पार्वतीनाथ सर्वेणाकुष्ठहा भवसर्वेश्वरः स मां यावेतीयते॥ ॥इति कुष्ठहरं व्रतमरा
नं॥ ॥अथ चित्रकुष्ठहरं॥ शातातपः॥ रूप्यहा नरकात्स्यात् जायते चित्रकुष्ठवान्॥ प्राजापत्यत्रयं कु
र्याद्देयं रूप्यपलत्रयं॥ ॥इति चित्रकुष्ठहरं॥ ॥अथौदुंबरकुष्ठहरं॥ शातातपः॥ औदुंबरीताम्रचोरो नर
कांते प्रजायते॥ प्राजापत्यत्रयं कृत्वा ताम्रं पलशतं ददेत्॥ इत्यौदुंबरकुष्ठहरं॥ ॥अथ श्वेतोष्ठ
कुष्ठहरं॥ ॥शातातपः॥ तांबूलहरणाच्चैव श्वेतोष्ठः संप्रजायते। दक्षिणासहितं दद्यात्सर्वेदं यम
शिाहयं॥ ॥इति श्वेतोष्ठहरं॥ ॥इति श्रीभट्टनीलकंठात्मजभट्टशंकरकृते कर्मविपाके
कुष्ठरोगहराणि॥ ॥अथ क्षयरोगहराणि॥ ॥तत्र क्षयरोगहरं माधववतिदाने॥ अंबष्ठायाश्चाभि
तापश्च संतापः कर्णादयोः। ज्वरः सर्वांगगाश्चेति लक्षणानि क्षयस्य तु इति। शातातपोक्तं। राजहा राजयक्ष्मी त
दमी स्यादिबालतस्यापि निष्कृतिः। गोभूहिरण्यमिष्टान्नजलवस्त्रप्रदानतः घृतधेनुप्रदानेन तिलकुंभप्रदा
नतः स्यादिति तु भेरो वक्ष्यपरोगः प्रशाम्यति। घृतधेनुविधिस्तात्र चारणाकृतदानमयूखे दृष्टव्य एते

मः

तेन त्रैकमेणाल्। पूर्वोक्तक्रमेण त्रिभिर्द्वाभ्यामेकेन वा यत्नेनाहं संस्थानत्रयं समर्थस्य प्रत्येकं प्रतिमायाम
समर्थस्यैव मिलित्वेति विवेकः। अत्यशक्तस्य पक्षांतरमाह। यथाविभवमानेन विज्ञश्चाश्चन्यकारयेत्। यत्नाष्ठु
वैकोस्यपोत्रैस्थायपेत्रं विचक्षणाः। धृतपुष्पैरक्षताद्यैः श्वेतवस्त्रैरलंकृतं। ब्राह्मणो वेदयानुक्तं स्वाचा
रं संयतेंद्रियं। सर्वशास्त्रप्रवक्तारं प्रतिग्रहपराङ्मुखं। दांतं कुलीनं धर्मज्ञं मनुष्ठानकर्मणां क्रोधलोभवि
हीनं च सर्वशास्त्रार्थकोविदं। गृहमाहूय मंत्रमातं यथाविधि समर्चयेत्। केयूरकटकैर्वस्त्रैर्माल्यैर्वांगुली
यकैः॥ हैमं च सर्ववत्कुर्यान्मंत्रैस्मीहे स्त्रौरक्षया॥ सर्ववक्ष्यति। स्मग्ध्योक्तवक्ताररात्पिप्रतिष्ठाप्य समिद्
वाज्यतिलैर्होमान् ष्ठोत्तरसहस्रसंख्यया कुर्यात्स्वर्थं इति महार्तिकः। तत्र प्रमाणं स्वबंधो तवस्तुतत्त्वं। दे
वं पंडव्यमनादेशो ऽहोतिषु विधीयतं इति यो भाषितमाज्यमेवस्यात्। ते देइन्द्र रोवेद॥ ततो वृषभमस्य त्वं
मूर्तेरधिष्ठाने स्थापितं समारोपयेत् मामहेश्वं॥ ब्राह्मणो व्याप्तिलोदृश्यानं येनानेन धर्मतः॥ दानमंत्रः स्व
मूर्तेरधिष्ठानं कल्पयाहं वृषभवरा। श्वेतमोङ्वारसंभयमयस्येचमेवच॥ त्वदेहा ध्वजनिलंपश्चमंडलातपथ्यवाहर।

रो२

के.वि
३५

तो२ १२ वो१

गृह्यते तेनैव दशांशहोमो कार्यो होमे द्रव्यमाज्यं तिलाश्च ब्रीहिश्चेति महार्थी ततः परं तं ब्रह्माणं आभावार्चितं होमा
नंतरं कर्तव्यं ब्राह्मणाय तस्मै करस्त्राद्याद्यवस्त्रालंकारभूषितं ॥ कृत्वितापरं परिस्राप श्रुतिस्थापातं वेदिनो व
मेद्यायाति दातायमेत्र रोगानेन नाशयेत् ॥ हिरण्यगर्भपुरुषपरात्परलोगक्षयापारंमा दानेदेवेभ्यः सर्पसत्पयमेत्र
मो ॥ पुराणपाठवाचनं कार्यं बुद्धस्तरोत्थेव द्वारे ॥ श्रिष्टैरिष्टैर्वं बंधुमित्रैः सहभोजनमाचरेत् ॥ ॥इति क्षयरोगहे
रेकदलीदानं ॥ ॥अथ सौवर्णीपद्मदानं हेमाद्रौ बौधायनः सौवर्णी कारयेत् पद्मं पलेनार्धपलेन वा ॥ द्रो
४२ णे तिलाढके वापि ताम्रपात्रे जलान्विते । तस्य मध्ये तत्पद्मं निरध्याशु सोमाचितं विधेयं संपूज्य प
तत्पद्मं स्वर्णवेणासंयुतं । स्वाः सोऽहं प्रातमात्र पीतं तु ः । पद्मेनानेन दत्तेन पीतं तस्तरिणा
रस्तु मे ॥ इति ॥ अथापरं राजतं पद्मदानं ॥ तत्रैव बौधायनः ॥ स्वयं तु राजतं पद्मं चारुगोयन्ति वेदये
त् ॥ पद्मेन राजतेनैव ब्रह्मवस्त्रेनाचिनेन च मे वियाके न दत्ते नाशय मे नव ॥ दानमंत्रः ॥ कृत्वैवं क्षय
रोगी तु कृत्वा रोगात् प्रमुच्यते । अत्र तिलद्रोणे तिलाढके वा ताम्रपात्रे निधाय तत्र राजतं प

मा२

राम
३५

धीव्याधिविवर्त्तेनसमस्तानांव्यस्तानांवानुष्ठानंज्ञेयं।परिमाणायां शान्तालयेनैवराजयक्ष्मणोमहापापै
र्दुष्टबस्योक्तत्वात्तन्नचेद्दृष्टप्राह्णश्चापघ्नंक्तत्वात्तत्राजप्राप्तेनप्रज्ञापल्लनादिपुत्रः सवनस्थः दृष्टिचयो
माधवादिभिरुक्तमल्वेनोक्तोग्रास्यः।तद्धेद्वाद्शाद्शापोपी[illegible]तेतैः।वुस्तलस्यरोगीस्यो द्वितिया ते७
ज्वल्केनतस्येष्टमहापापदेवनिदानमुक्ते।इतिकाश्महेमाद्रौमहार्णवेचबौधायनः॥कार्येत्क
दलीद्विव्यापत्तैः सर्वेत्रसंयुता।फलसंयोगेनसंयुक्ताह्युदर्नीसम्पत्तेनतत्।फलप्रयोगेनफलसमृद्धेन यथा
विभवतः कुर्याद्वेदवेदाङ्गपारगैः।[illegible]तान्मोऽपि[illegible]येनोनाविधैः शुभैः।हेमंचकारयेत्
त्रपूर्ववद्धोमस्तोनतुपूर्ववद्द्वेनापिनाघहरमेषदानेन[illegible]मार्गेणचाग्नेः संस्थापनंभवेत् इतिबौ
ने२ धायनोक्ताग्निस्थापनेतिकर्त्तव्यतैवातिदिश्यते।कुदलीदानमेतत्सहिरण्यगर्भप्रकाशकत्वाद्धिरण्य
गर्भः सम्मतेनागृह्यइतिमंत्रेणाकदलीप्रज्ञाकार्याहोमोऽपितेनैवमंत्रेण।द्रव्यंतुनाद्दिष्टत्वात्द्रव्यमेव
[illegible]तदेवहेमाद्रौहिरण्यगर्भइत्यादि[illegible]विविधंवा।तेन[illegible]नमस्तस्त्र[illegible]

के॰वि
३६

८मा२

घृतजैर्मिनिसंहितायां। वृश्चिकेत्पाद्य तापेन प्राणिनां कृतबुद्धिनां। निस्तारो न स्यहस्ते हि नुषोडशौषधारिणा।।
तस्य गात्रे रुजनयं [illegible] जायते नात्र संशयः। तपाय स्तोनरः कुर्याद्घृतस्नापयेत् शांकरं महीहद्रं सहोमं यो दानं
विप्राय यच्छति। स्तुवं रौप्यं सुवर्णनिर्मितं च तुविंशति पिच्छेते।। ततः परं तस्य गात्रे त्यजाते स वै दानतया। कृतयु
२४ रापस्पुरुले भूरूप वहुतेनेतं। क्षयरोगी सोमवारे वित्त हीनः समाचरेत्। गौतमी सागरस्नाने स्नानाद्यं मा
समाचरेत्। स्नानमात्रे जनेन्यस्मिन्नापीडयति प्रातिशांकरे उमा स्तुजयस्या। वित्तहीनस्तु सोमवारएव
२३ हेशहरि कुर्यात्। इति क्षयरोगहरं।। अथापरं चातुर्थ्यो स्वप्रतिसमम्यां स्पर्शयेत् शंभुं तैलं स्नपयेत् च वन्नो। सप्तम्यां
चतुरो मासान् प्रतिपक्षं दिने श्वरं। चतुरः श्रावणात् होनुपतत पित्वा पवा क्षेत्रं शांकरं पायसादिभिः।। कृष्ण
त्रसहस्रैः कुंकरवीरैः प्रपूजयेत्। अल्लाभार्के पुष्पैर्वा शितीम निर्यरायत्। समाप्तौ हाटकं रूपा कीत्वा
शक्त्यानुसारतः स वहेत् दक्षिणां पुरतो ध्यात्वा विप्राय दिजा॰ तथा। समुच्यते रोगः सर्वैः कुष्ठायस्मात्प्रस्तुतमि
ति।। इति श्रीमद्भ्नीलकंठात्मजभट्टशंकरकृते कर्मविपाके क्षयरोगहरं शांतिः।। ।। अथ प्रमेहहरं।।

राम॰

यं निष्कृतिं प्रदेयं इति कर्तव्यताशेषं स्कन्दपुराणोक्तं हरितिलयक्ष्मदाने अभिधास्ये॥ ॥इति यक्ष्मदानं॥ ॥अ
थापस्मारप्रशमप्रकृतिदानं॥ ॥तत्रैव स्कन्दपुराणे॥ धर्मशास्त्रापस्मारापविज्ञाय प्रायश्चित्तं ददाति यः॥ राज
यक्ष्मा भवेत्तस्य रोगयोर्दाति हायना॥ पूर्वोक्तेन विधानेन प्रदद्यात्तिलपूर्वकं॥ राजयक्ष्माकृतिं तनुं शर
चापासितहस्तिनीः दंष्ट्रिनेत्रां दंष्ट्रापादं ... ॥ ॥इति राजयक्ष्मापहप्रतिकृतिदानं॥ ॥
स्कान्दपुराणे सर्वरोगे॥ कृच्छ्रं तुलातप्तव्रतप्राजापत्यमिति पितरो ... लंघालिनः॥ ... पापिपाचतस्यापि
निष्कृतिं तुपक्तस्यसेचविलक्षकललवारिदेनुभिन्नं पुराकृतं॥ तेषु तेषु सर्वेरक्तं हानिस्तिवां यथा क्रो
इत्यादि ... कर्मनिश्चये निष्कृतिं वदेत्॥ सततं पापविशुद्ध्यर्थं ... शाद्धं व्रतं चरेत्॥ दानेन तपसा
वापि ... होमाचितना ... ॥ साशीतिशतनिष्काणां हेम्नां दानमथापि वा॥ यथाशक्ति तदर्धं वा तदर्धं
धर्मयापि वा॥ ... मिथेन्वादिदानं तत्पापशुद्धये॥ विनष्टव्याधिबल्लायेस्तां ... बलं सदा
कृत्वैव निष्कृतिं तस्य प्रोक्ता कल्पान्तगामिनः इति स्कान्दे ... ॥ पृथ्वीचंद्रोदये मात्र

वतद्विजस्तुर्चिश्रोत्रेकमितिकमालानतोबुध्नगेमहोतिस्यात्दैनंसवत्सकां।।गदाधरजगन्नाथपरा
त्परपरब्रह्मो।।महागदःब्रह्मनगदमेनंगदाग्रजा।।नाशयाशुप्रमेहाख्यंमहापातकसंभवं।।इस्मुदी
पंहरिंध्यायन्नाचक्रगदाधरंततःविप्रंसपत्नींधेनुंवस्त्राभरणैःसमुचितैरलंकृत्यचहविषाचसंपूज्य ते२
रिकल्पयेत्।।सौवर्णींत्वंमयादत्ताविष्णुरूपापरास्वयं।।सर्वरोगप्रशमनीसर्वपापहराभवविप्र
२ पद्विजश्रेष्ठसर्वपापप्रणाशन।।ब्राह्मणा।।हरिः।।हरिरोगविनाशायहरत्वमे।।एवमाह्वयेतिसोप्युत्का
सर्वमायुष्यत्वद्रष्टा।।विप्रःसूत्रस्पृशेगोष्ठेहृदयेहिमंत्रंस्मरन्।।यजमानोपिसंतोष्यविप्रानन्यान्स्वश
क्तितः।।भोजयित्वाचभुंजीतसहेष्टैर्निजबंधुभिः।। ।।इतिस्त्रियाःसेवादेःप्रमेहहरस्तत्परीक्षेप्रयत्न।।
।।अथवाशातातपीये।।तपस्विनीप्रसंगेनप्रमेहोजायतेनरः।।मासंकृच्छ्रंतयःकार्यंस्याद्रुक्तमाचकांच
नंद्दति।। ।।अथमधुप्रमेहः।।कर्मविपाकसमुच्चये।। ।।मधुमेहेमधीसततेजायतेनरः।।पितृभार्या
भिगामीचत्तस्मेहोनराधमः।।यो गच्छेद्भगिनीतत्समिदंमेहीतितनिश्चयः।।पितृभार्यासपत्न

धपूतिस्विन्मादिभिस्तैस्त्वन्येन प्रतारैस्तु वतोरणात्। हननेनेलहेनोद्धृता शरीरस्य दुरोगो भवेत्॥ तन्मनाव्यादि
केयोषिहननादिषु साधनं॥ प्रयोगस्कानुमता ध्यंद्वेयं तत्वश्च मादपिर मैवकमिराज्ञाते प्राय श्चित्तं समाचरेत्॥
धेनुं स्वर्णमयीं कुर्यात् सर्वलक्षणां संयुतां रुवर्णैः समभिर्वापि चतुर्भिस्त्रिभिरेव च। द्वाभ्यामथ्यथवैकेन वि
स्थ्या विवलेरवा॥ शृंगे स्वर्णमये कार्ये खुरा रूप्यमयाः तथा। पृष्ठमो शव मारातान वत्समत्स्याः प्रकल्प
येत्॥ मुक्ता विद्रुम मन्त्रबाभिन्भूषयेत्तां समाहितः॥ प्रवालमाल्यां शृंगेषु राणेराचदद्युषी॥ भूषयेन्नासिका
तस्याकृष्टैरणा गुरुपावा जिह्वायां शर्करां न्यस्य मुखाये मिष्टमन्नकं। फलानि विविधान्यस्यारतां थैमु
यकल्पयेत्। शुक्तिं ललाटे विन्यस्य विमलामेत दाकृतिं। नालिकेरेश्च तिस्यानेद्वंद्वं समर्चिते ताम्रानुनो
रूकुडैन्यस्य पुच्छे स्याः यद्दस्तवं। तदाकृतिं च तस्याये पादुकामुपकल्पयेत्। सप्त धान्यानि परितो यथा
था नृपा प्रकल्पयेत्। श्रुग्वं केवल मात्ताधीनस्यो परिलदाकृतिः॥ तच्चतामपि सैव हांस वत्सामधिक
ल्पमेव॥ ततो होमं प्रकुर्वीत समिद्भिः सर्पिषा स्तत्ः। आज्येन च हृताणा वापि च्यादुत्पन्नोत्तरं श्रातेः॥ इदं विष्णुः

क॰वि
३९

२५

यान्यनुसारेणोह्योऽनरसहेमाघृप्तुलांताकल्प्या ॥ इति प्रमेहहरणं ॥ ॥ इति श्रीभट्टनील
कंठात्मजेन भट्टशंकरकृते कर्मविपाकार्के प्रमेहहरणं ॥ ॥ अथ यक्ष्महरणीरोगहरं ॥ तद्वि
हानेहेमाद्रौ पाद्मे गृहेराविणानयत्यं हेति । अत्र चेवाहरणापत्यानां हेतेतिव्याख्येयं तेन गृहेषुप
रिरोगानुक्त्वा इत्येवमाद्यारोगामहापापोद्भवा स्मृता इति शातातपीयपरिभाषायां महापा
तकजन्यत्वोक्तानविरोधः । तथा चात्र समेप्येषु षष्ठाद्दशाद्दं रोगादिनाऽसमर्थस्य बडेद्दा
यश्चित्तं भवतीति ज्ञेयं । अथ दानमाह हेमाद्रौ महाभारते च वृद्धगौतमः । धेनुं पयस्विनीं दत्वा
हेमभारान्वितां हेमशृंगीं रौप्यखुरां या सो भिवैद्युतानरः । नवधान्यैः समायुक्तामेकै
क द्रोणापेचकं । नवधान्यानि व्रीहियवादीनि स्वस्वकालोद्भवानि । स हिरण्यपात्रतार्घा
द्युम्नणापकुंडे बिने । अलोन्नुयायापाशांतातपधर्मशास्त्रविशेषतः । होमचरूर्वंववस्तुयो सनि
हज्यन्यचन्दनल्कोठ । तस्मै कुलवते दद्यात्सुर्भैत्रायां कन्लीयकैः । हस्सुरूपायमंत्रेणानेनरोग

राम॰

जननी। प्रायश्चित्तं कृमादत्तयद्रूषीतपथापंचवा। अब्दमित्याचरेत्सम्यक्ततोरोगात्प्रमुच्यते। मा
तृगमनेत्यष्टभुई। सपत्नमातृगमनेपंचाद्दं। भगिनी [redacted] गमनेअष्टं च कमेराजन्पं। सर्वत्रसौरमं
त्रेणजपहोमौकर्तव्यौ। संख्याचाष्टोत्तरसहस्रकल्पेति। मदनमहार्णवे॥ ॥अथसशूलप्र
मेहहरं॥ कर्मविपाकसंग्रहे। तिर्यग्गामीसशूलेनप्रमेहेनयुतोभवेत्। कुर्यात्संतर्पनादीनि
प्रायश्चित्तंयथाविधि। आद्दिनामहासांतपनपरिग्रहः। अथवातप्रमेहहरंतत्रैव। पर्वव्यवा
यीभवुजःकन्यागामीतथैवच। वातप्रमेहयुक्तःस्यात्कुर्याच्चांद्रायणत्रयं। पर्वव्यवायीयर्व
रीमैथुनकर्ता। अथसर्वप्रमेहहरंतत्रैव। चांडालीगमनात्सर्वप्रमेहव्याधिमानभवे
त्। सपिपासात्रस्त्रैवन्नापतेतस्मिन्निष्कृतिः। चांद्रायणत्रयंकुर्यादेवमब्दंतथापरं। अयरं
पिपीलिकामध्यं। इदमापइतिद्वयोर्मंत्रयोस्तिथिऋषिः। आपोदेवताअंत्येद्वेचत्वग्निर्देव
ता। अनुष्टुप्छंदः। होमेजपेचविनियोगः। उदुत्तमंवरुणपाशमस्मत्जपहोमयोःसंख्याच

४०दि पा[illegible]न्मेरोक्तानितत्रु[illegible]ध्यानीपाश्रुत्वरेषु विष्णुहोमएवंनोक्त वायवीयेन होमं च घृतपूर्वं वत्सं कुर्यान्
वैमहि प्रियस्वतलत्यनेनमाहे[illegible]मंत्रकेणोक्त होम उक्तः तत्रत्य घृतपूर्वं वत्सरं तु स्वयं नव्याख्यातं तेन हृष्य
षभदानवदिति व्याख्यानमसंगतमेव। एतेन पोत्रमहारीव हृत्ताहेन्याऽभिप्रायो वर्णितः। तत्र यथा
समिद्धोमानंतरं चरुहोमएवं मंत्रा विसर्वे कार्यः। विशेषस्त्वेतावानत्र होमं मंत्रा रौद्रा इहेतु वैष्णवास्त
वत्रयो मंत्राः स्वस्वशाखोक्ताः इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुर्विष्णोर्नुकमिति क्रमेण समिच्चर्वाज्यहोमे श्रुयासः। स्व
अत्र वैष्णवमंत्रग्रहणे अयं हेतुः। दैवकापुत्रेण दानमंत्रेण विष्णोर्देवतात्वश्रवणात् इति। सोप्पत्नं तिथ
तावुक्तः। रौप्यवृषभदानस्य वसमिद्धोम चरुहोमयोरल्लीकल्वात्। समिदाज्यचरुल्कद्धमिति यहुती
होमं मवाधेमाना मावात्वापत्तेन स्वपमेव चापुराणोक्तः। रौप्यवृषभदाने होमं च घृतपूर्वं वत्सं कु
र्यादित्यस्य स्वगृह्योक्तप्रकारेणाग्निं प्रतिष्ठाप्य समिच्चर्वाज्यतिलहोमानष्टोत्तरसहस्रसंख्यान्
कुर्यादित्यर्थः। तद्वृषभदानस्य वसमिद्धो[illegible]नामाप्यवासु[illegible]ऽपि तिलानामनुक्तत्वा

२८

नु

वात्सल्यं त्वमश्वादेर्वक्ती सुवत्सादरस्तं सा दिष्टविनाशपयुहेय्यं नीरोगां गोपीजनमनोऽस्व वाह्नेतेनाऽ
दानेनयुहे साः शांति पृष्ठे ता तस्मादेतत्त्वे कर्मैवं ग्रहे दा ताऽशोभितात्सहेति । अत्र होमं चरुर्वैव कु
र्यादित्याह श्रास्पामित्राय्पोनीति स्मृतः एतत्कृत्व गौतमग्रे थस्पाहिच्चवालापरस्तु कल्पनात्वेवं भाति
गोदान कर्मणो विष्णुदैवत्यत्वेन तदङ्ग होमोऽपि तद्देवताक इति स्मृतं यस्तु दत्तां च समिदाज्य चरु
ज्याप्र लक्षं ठमित्यनेन समिदां [illegible] तु अल्पामिति होमे तु घ देवताविषयकाऽसाविरहेरानुक्तो होमसंख्ये वा नां५
युतसहस्रादि त्रयाणां गोतमेन पूर्वं गोरि भाषितत्वेनुनीयते । सा च पूर्ववदित्यनेनातिदिश्यते आकांक्षित
त्वात्तयत्नु हेमाद्रिणा पूर्वोक्तत्वात्सप्तरूपयवृषदानवदित्यर्थः कृतः सचाल्पतानुक्तं स्वल्पे गोनम [illegible]
पूर्ववत्परे नवा घादि पुराणोक्तरोप्यवृषभदानीयाति दि शायोगालाहस्पष्टेषभदानप्रसंगात्क हेमाद्रिये
थ इत्यनुक्तः तथाहि । गौतमीयोक्त महराति हार धेनुदानानेलतं स्मृत्यंतरीयाणि वैतरणी धेनुदानानित
त्प्रसंगेन तद्वत् वर्णो वृषभदाने चोल्का रूप्यवृषभदानानि वायुपुराणीय बौधायनीयगाहेडायस्कांदे

केवि
४१

सष्ठुर्द्वयो मुक्तः। भवेतीति स्पष्टं तेह्यातेनिःकृतिं समसमाचरेत्। सप्तधौरी कः पूर्वं धान्यहेतोर्निराशः। अ
पत्यान्नहाय तस्तसन्नामान्यप्यनाश्रयात् तेन धान्यानि र्यानि विचि[illegible]धानि विधानतः। गोधूमाः शा
लयो मुद्गमाषाः सव्रीहयो यवा। तिलाश्चगाकनीवाराः श्यामाका धान्यानि यत्नतः समाहृत्य सुसुद्धानि सप्त
२४ चिर्भूतले स्थये। केवलान्येतानि स[illegible]रोपणीकुर्यात् स्थकुम्भस्थकम्॥ फलान्यहारसं[illegible] छत्रानैवेद्यो
स्यांपंचकामकुर्वेन्मसे। दूर्दीकुश्राञ्जोतिविधानतः। तद्भूमौ[illegible]वंहव्यसमिद्भिश्चवह्निकं डपुर
श्वष्ठेतिमंत्रेणाष्टशतमष्टोत्तरं तिलान्। होमान्तेऽथ सम्यक् सुरभीं च सवत्सकां। मुक्ताविद्रुमधं २५
ठामिर्भूषितां शुभलक्षणां। इदं रत्नेतिमंत्रेण पुष्पसक्चन्दनादिभिः। ततस्तां सुरभीं शान्तां वेदवेदां
गवेद्विजे। वह्नुयत्नापश्चात्तां प्रदद्दीत द्विजन्मने। सुधाद्वितेन पापेन यन्मया पूर्वजन्मनि। उद्दे
शोक्लितावाल्लाः स्तुन्नामान्यप्यनाश्रयाः तेन पल्लु महत्पापं द्वैनः पापदानेन। यहरातीमस्यूपंतुतस्मु र
स्योपस्थितं। धान्यार्यत्वानि धान्यानि सुरभीश्चामीश्रान्तम् भवीमिमां। सहिरण्यापध्यानामं[illegible]ते स प्रदद्दे

म पु

राम
४१

स्वकपोलकल्पितमात्रत्वात्स्युक्तेः एतत्पूर्वं वायुपुराणोते न तथा दृष्टं भविष्यतीति श्रू मात्रे रोतस्य ग्रामा
गोपि वायुपुराणोक्तेः हो [illegible] पेतिकर्तव्यता घ्रागोन मीयात्क ग्रहणीहरधेनुदानेति देशोक्ते हेमाद्रि
दृष्टिं महारीवत्तुभ्यरुद्रिंद्धं ध्वीचंद्रोदयदोडरानदीयामुधैव । एवमंधपरंपरान्यायानुसारिणास्त्त द्वीची
नीअनेष्मवावीनाएवं एवमन्यत्रापि रघुराहरोक्ते यग्निफलमतिविस्तरेण ॥ इति ग्रहणीहरधेनुदानाम्
धायरत्तधीहरणसंवादे । अथवल्पत्वागिनः एवं ग्रहणीरोगिणः शावरलक्षणानि ष्ठ तिवापिविस्तरेणानुगतव्ये ।
मुं ५ सर्पेत्र । शिश्नमूलानलातनिर्यानान्सीरतेतिलिंगं [illegible] च्या । त्पनुलोल्लव्यपीह्नतमहरोगेतिगिराः श्र एणुवसुने
यपरंत्रेस शिश्नूनहल्वापहच्छ्रया । तद्धेनरतिसापेत श्रिम्प्यायकृच्छ्रमेव वा । अत्रहात्सपशोत्संगपार्श्व ची
वावलंविनः । अगोष्ठतेष्वते [illegible] वलापंते विविधाहुलाः ३ दूरकिंचिदात्मानमानुसंसीरत्नमुद्ध्नः राहे
ख्वे २ अथ ह्रदयेकेरोगाधाहुर्विविधा [illegible] अमाः मनसः शोकदुःखापमवङ्कबङ्कमेवच । प्रागाितंश
कृतेसाघमव्यवन्कुसरेहस्तेवरुस्तरज्जोलं वैमच्छुनिमंतद्धेसरत्तोपोत्तरोगेरं मद्दुरोद्भारोवेलद्दन्नो

श्री

जायामिगंतुश्च पातुश्च भिक्षिवांसुरो गंतुश्च चिघवांतरीरित्वाचक्षीनिवोविराः।गुरु या सहेमा
सपरिग्रहा विरचितोमदो।मू चन्द्रे छुमितिम धिमिचेलल दरोमहराः।रु कृतीभ्रावंदरो स्तो सवे
न्मरे समुद्रे मुद्रेः। अलंमतंममुद्रे श्रीयिरलो पीतंस वेदलो॥ अपिविडमितमन्त्रेमहाक छुनमेहोत
गुरुजायाभिगंतुश्च कृतिः मरायासयंत्रे द्रुमरोः स्वेनेश्च लुवेद समुद्रेवेः। कर्ता या याशामत्री
२० रछे त्रारछुष्णुकमिरांतायहोमावसाने तुसौवर्णी यो घितांहे छुमहाराद। सोपक्कंसेतममप्छि
वतस्मान्मुक्रेपसुव्रतं। एवमस्विनिततेनो कोवहरा प्रार्थये सुनः। भगवन्पाह सोनाथ सवे
यायापनोदन। त्वम्रीतयेमयाद्द्याये येपस्वर्णा निर्मिता। मूचन्द्रेछुमहाव्याधिदिनेना
नेननुशपत्र इति विज्ञाप्य देवेशं द्विजाननंपाश्वतर्पयेत। भस्मयो सौ सर्व विविधे वसुभिर्वा
सनादिभिः एवं सम्यक्ते स्कृतस्मात्यापात्प्रमुच्यते॥ ॥इति सर्वा हेमा संवादे म
चद्रूहरे॥ ॥अथ पंशातातपीये॥ ॥गुरुजायाभिगमनान्मूचन्द्रेछुत्रजायतो॥

छिद्रा द्दानेनानयापाहेमान। अपतोमेमहागदः। एवमस्त्विति सोप्युक्त्वा स्वर्दापयद्गृहात्स्वस्तैवात
नःसूत्रसंजपैच्छिद्राज्ञानान्नैर्द्व्यसंचयैः अत्रैसवद्रुशोरधान्तहेमुजीतवस्तुभिः। लहैमेहिकेमिरंत
स्येभ्यश्चभ्योप्यति दुःस्थितः। विनानिमित्तं भवेषुचिंहंदेहारिद्रागोवाताश्वपशोपि वा। जायते वा तस्य लो
म्यतन्मनसापोपकुर्वतः। ग्राजावत्यथवा व्यालायत्पायल्पनुगामिनी। स्वर्णाभिलाभिनारीयं वध्येतय
हृर्षा हृज्जातसा हसोद्भवसम्यक् निर्विशेतामहत्वरूला। ग्रहापाखिघतैनित्यमयत्ता येद्धेदुःखिता॥
व्रश्चभाद्दवगोतथंजन्मनाता पारिकेयुरा। इपोतकानुमेचाद्याः प्रतिवेश्मकवस्परा। स्वरमात्रा रपोहे
यायहात्तनदूरहिताः। स्त्रीहरचिन्हलोगर्भघात्तत्ताबोराद्गुराः। वस्त्रबुःस्त्वचनस्पकाः। छिद्रि
वीपुष्पद्दाश्रयाः। तत्रतस्याश्रूयामायम्सुखिनः संभवंति वै। तयसासाहसवल्लाछिद्रितेयुराः। ह
स्ववैद्यपिकेस्तुकापस्यापन्नाप्नोति मानवः। इति श्रीमहनीलकंठसतमहेशकरकृते ताजिके विषाक
केम्रहराशिरागरहं॥ ॥अथमन्त्रक्षं हरापि। तन्निद्दानानिलस्तारांचोक्तं सर्वातुराणं वादे गुरु

के.वि
५३

मूले

मेतद्वस्तुवर्णांपि परिकीर्तितां सुवर्णां दक्षिणां दद्यात्सर्वपापक्षयो भवेदिति ॥ ॥ इति श्रीमन्नीलकंठा
त्मजभट्टशंकरकृते कर्मविपाके [illegible] कृच्छ्रहरादि ॥ ॥ अथाश्मरीहरं शातातपोक्तं ॥ मातृस्वप
लागमने जायते चाश्मरीगदः ॥ स तु पापविशुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तं समाचरेत् ॥ प्रायश्चित्तमन्नेन वा घृत
दद्दैर्वा [illegible] घाढ्यं पापविशुद्धमधुधेनुं यथाविधि ॥ तिलद्रोणात्ततं चैव हिरण्येन समन्वितं ॥ ॥ इत्यश्मरीह
रं ॥ अथ कासश्वासहरं शातातपीये ॥ पिशुनो नरकस्यांते जायते श्वासकासवान् ॥ अस्य महापाप
जन्यत्वो मेधे ॥ स्मृत्पचान्वराजगामित्वे ॥ राजगामित्वे ये स्मृतं वृत्तहत्यासमं स्मृतमिति वचनेन तस्य व५
ब्रह्महत्यासमत्वेनोक्तत्वात् [illegible] तेन प्रायश्चित्तमपि [illegible] नवाब्दतद्धे [illegible] व्दं [illegible] घ [illegible] सौरा कल्म श४
६३ प्रतीकारमाँ [illegible] घृतं तेन प्रदातव्यं सहस्रपलसंख्यया ॥ उग्रतं चंडजपश्च कार्यो होमश्च वीजयोः पि
होमसंख्या चाष्टोत्तर [illegible] समारभ्य सहस्रांता कल्प्या इति ॥ ॥ अथापरं सर्पघ्नराससंवादे ॥ भगवन्श्वा
सकासो [illegible] यो व्याधिः हि रिति स्फुरा ॥ ब्रूहि तस्याथ कातस्यैन कर्म लक्षणानि स्फुती ॥ श्रीसर्प उ ॥ श्रृणु

स्वा ९ छाश्वा ४

३१२ तेनापिनिष्कृतिःकार्याऽन्वष्टकेनवर्त्मना।निष्कृतिस्मात्रसेदर्थस्पष्टार्थाश्चरूपाः समर्थसरोगिलो
वातद्दृष्ट्वारूपेतिशास्त्रदृष्टेल्पेनैनसश्चिरं।स्थायिपलंकुसमेकंतुयष्टिमायांशुभंदिष्ठा।नीलवस्त्रस
मावृन्ननीलमाल्याभिभूषितं तस्योपरिन्यसेद्देवंलोहपात्रेऽपिसंस्थितं।सुवर्णनिष्कषट्केनतिर्मि
५४ तंयारसंप्रपतिज्ञस्तुरूपसंलेखकरांचित्रस्थरूपरां।वहरामूर्त्तिस्तु।पाशावरस्करामकरवाहनाभवति।
वे६५ सामविकृताणास्तत्रसामवैधयेपलासुवर्णपुनिकांकृत्वानिष्कविंशतिसंख्यया।दद्याद्विप्रायसंप्रयत्नेन २५
ब्रापःस्पात्मितिभुवनं।यादसामधिपोदेवोविष्णुश्चामियपावनः।।संमारावेधारोवरुणाःपावनोस्तु
मेऽस्मिनंत्रसमुद्धार्थंआचार्ययथाविधि।दद्याद्देवमलंकृत्यपमंत्रेणकुम्भपरुष्वातथा।प्रकारांतरंतवैवाप
श्रुयेनौचगमनात्मजंतर्क्षिप्रजापतोतिलपात्रंपंचैवसद्द्याद्दानमुक्षये।तिलपात्रदानवक्ता वे२
रसुवौर्मे।। ।।तिलपात्रंत्रिधाप्रोक्तं कनिष्ठोत्तममध्यमं।ताम्रपात्रंदशपलंजघन्यंपरिकीर्तितं
द्विगुणंमध्यमंप्रोक्तं … ।।त्रिगुणंचोत्तं

के०वि०
६४

३०

वित्तैकपरमुत्सृजते मुकुन्दं ॥ यमत्यतिक [illegible] स्यात् कटुवक्रोक्ति दाहवान्। कथं [illegible] दिग्भववस्तोत्रवस
[illegible] रोर्धिमान्। श्लेष्म याति [illegible] यच्चाग्रानुरसोमं नवत्खेन। स्वभावो जायते [illegible] स्वसुतेरमिघा
लङ्कारः। अन्नाह विश्वं वै निःसंनजायते स्यादिवा निशा। अकारणामस्यास्यात्मत्तोऽमयि चवं हुतु
। विनाशितुलथ्ये श्रुत्वा [illegible]। रघुपशावादिभिः। धनिनो यद्धनेन तस्मिन् कामिनो लसरां श्रुत
। चिश्रोरो मिवतद्वस्त्र स्वलस्तु स्वामवधनः। कफेन नितरां मा प्रच्यवतापि वह्निमुकुन्दः ॥ को
सोनेत्लभतेनिद्रां सुखाय चित्र [illegible] लः। हस्तन्यासक पोला हिमसुतृष्या। तक फव सन्। धर्म हेतु
स्ताघाते इहनिन्दामिहतेसुता कासोऽस्पत्यपराघाते इहेति जन्मवाम वेर। यथाप्य थास्यतश्चिन्ने
तन्मभुहत्वेभिः। सपंचाविमवेद्यान्कृतहातम्न स्वरां स्त्रराणु एकी भूपतरेवास्यकसतः स्वथते
लुः। गत्यहस्तीयतेशोभान हेप्यामा सोति दुर्बल्लः। प्रोहेलमतेसोन्वारागीतमनाहृतः। द
हमच्छाधमल्लानिश्चलस्वरविमोहजाः। धूपं भवति दुर्गन्धं सा हंसमहृकफमुकुन्दं ॥ एवं वचनद्व

ह्रतश्चवक्ष्यामिकासश्वासभवाहृतः। ज्ञायं तेकफीणायेनतस्पलक्षणानिकृतीः। संश्लेतयोनसह्व
मिधूमानदिनेस्निे धर्मेशीलानांसदाचारेश्चवर्तिना। ईर्ष्ययाचाभिजात्येन हृदयस्पाति दोषतः।
श्रुति कर्तूतिन हृव्यंगुरुणाशालिषुतेषुयायापथ्यायुरास्यहृदयस्यमल्पस्य थतधुणैः। चक्रेवपु
षिमालिन्यं श्रमेपरयाहतेषु नः। तथास्पल्दयेदाहः श्रवपार्श्वोदरादिषु। श्रंगकेप्यसकृत्पी
डा जायतेपूलसंभवा। स्वरभेदो वपुः कार्श्यं हानिद्वेण बलौजसां।। ताल्वोलुनिलेपः स्यात्कास
चिल्कसंसंभवः। अन्नाद्यचिस्तथेवाग्रेर्मांधंकासोमुहुर्मुहुः॥ विननाशपियात्तस्पतद्दनंविविधो
गमः। अन दृषति घनेतस्मिन्नितोधर्मवर्तिनः। लक्षणं जायतेकासेकासितस्तनिशामपाकफ़ज्ञी
नाभितोनानाथिरासंकुचितारुः। मूर्च्छा मोहमदस्लानिर्लमतेविचि चाहृतः। शुष्ककसतिशुष्कासः
कष्टेनमुचिरंकसन्। नरो दहतिचक्षुष्मानाप्नेननचहिच्छ्रान्। कटुत्ववदने शोषः। तृष्णात्वरभवा
हृतः। तत्रकृतविनाशायतस्पमनयपतोयरैः। लक्षणा का सिनोक्षिप्रत्पंहत्याउरक्षविः। चिनाशितेल्पके

के.वि

ह्युतोगहो।सहेह्लसंस्य मत्रेराविक्षाः कमीरिापश्यत।सक्तायितोल्लुतोमर्निविधिवद्विहितार्हरां
।यवर्दीरातिलाचलेस्यायुपुल्लाम्रुभालने।अवेयेछिनिवै:पुष्पेर्धूपादीपपुरःसरं।तस्येथजेयन्मत्रात्वे
३ स्तवान्विष्णुसंहितां ततोभ्य[illegible]पुनस्तात्तुविष्णोःमविधिनाहेराः।स्तुवीतविविधैस्तोत्रैस्तरेतेमन्त्रमीरयेत।
विष्णुस्त्वमसिसर्वेषांभूतानांहृदयेवसन्।येनयत्रेत्तेपतेकर्मसोन्यस्त्वत्तोनपस्यवा।त्वमेवघन्तिनेत्त
पिल्लमहेह्विषघ्वताल।त्वंचित्तेविनत्वमेवजगहेमत्वातमितिमाविभो।एषश्यामामहाव्योधिवर्धावेमा
हत्रीत्वविनेशास्त्वतस्न्यतः।नकिंचिदितिजानेतंमात्वकिंनुप्रवाधसे।मयाचत्वन्मयेनैवत्वन्मया
३। नामननागसो।विनेत्वमेवजगहेमत्वातमितिमाविभो।एषेपाप्मामहाव्याधिवाधेमामान्वदर्घरां।२४
रोसत्क्तुसाथतेदेवप्रगामेचमुड[illegible]मुंकुः।ब्राह्मणाबस्तुसायविजितेतिडधान्मने।स्तत्वावाह्मगा
मघेतिपूजितायस्त्वशक्तितः।विष्छिवत्सोतिमांरघाछुद्वयासस्महाचत्ला।दानांतेकी[illegible]येन्मंत्रमिमंसवि
हितांजलिः।मयाविनवतोविनहानिदेधाप्विकीर्तिता।धाद्गोयमु[illegible]णोमापिः।कामस्थ्वासंमन्त्रितः।महार

२सं

नेभूयः स्वयमेव हृतं बल्लान्। अद्दीति युगपत्तं तुकास स्वस्वा सार्द्धं पश्चिमं नो षवैः श्राम निकृतिनानोयु
थैः पौरे पिपयथा हृता। साधनिनो बल्लादपश्च्योघनो निश्चसु द्रेशो दुःखा देनायहृ तिसंभवात् तथै
वसूासा जावद्धनेः कासिनः स्मृमिहृत्तेयः। कालेकाल्लात् रेलीते यथा वित्तस्य सम्भृतः। हीयते वद्धत
स्यापि काले काले महागरः। श्वासजेल्लस्ररात स्य श्वासो त्त मविलं वरेताल्लि स्तरोरितिविज्ञायक
र्मनिश्चयमात्मनः। ततः शान्तिं कियांकुर्यात्सहसा ल्लाघकारिणीम्। हरिद्रसमनुपाम्रसा तु कल्पयहेर
न सप्त भेमस्वर्वे श्रोतु स्तुलिङ्गो गोमयार्द्रना। वीरणानरहृ मामश्य देवज्ञान्वेरवादिनः। अनु [illegible] ज्ञाम ल५
चिन्मे यायर्थं तं विधिमाचरेत्। सौवर्णीकारयेन्मूर्तिं विह्वेतानिष्कमितां शुभां तदर्द्धेना थवा कुर्याद्वि
त्तव्याधिवलेक्षया। चतुर्भुजां गदां चक्रं शंखमायज्ञमल्लकाराम्। हारैरकटकच्छुडल्लाभरणान्वितां॥
क्केन्द्रापतिष्ठित पराङ्मुखे पात्रे स्थल्वमयेनवे। अतीविन्यस्तडलडेस्थापयेन्म च्युतक्लतां। ततस्ता स्थापयेच्छु
ह्वावीरिमिर्गं चामलिप्ते। उहृतैस्ताय कल्लशैरुक्तलसोदल मिश्रितैः। वहुसरौनोषधिभिः सम्यक्भन्त्रि भ

के३

के॰च
४६

स८ प८

यणिोक्षुद्रमेहजः। अग्निशास्त्रविषादिभ्योऽकस्मादुद्भवंतिहि॥ आत्मपुत्रकलत्राद्याघनिनोचेन्नियी
डिताः। तेषामाकस्मिके दुःखमस्तिपापेभवेदिति॥ पितृमातृस्वसृभ्रातृमुख्यप्राणप्रयोजकान्॥ कासश्वा
सहिक्कास्त्रायहिक्काहृद्रोगयोऽडितान्। पंचधापत्यदुःखैर्निधनात्मवद्दृत्तधीः॥ प्रयोजकानुमंत्राद्यै
जन्मशास्त्रादिकं तथा॥ प्रश्नमात्रवागत यौरैवद्वैनज्ञमेवसा॥ हिक्का हृद्रोगगुल्माद्यैर्व्याधयो हत्ननिष्कृ
तिः॥ ॥स्वर्णहरा संवादे कासश्वासहरं॥ ॥अन्नकासस्य निदानमपि कार्यं। अथ कर्म हि पापायो के
क्तुर्व्याधिविविधधियो। व्याधिविविधधियो व्याधिप्रतिमादाने तच्च ह्रशांकर्मविपाकसारे। कासःश्वासोगम
धानो दीर्घाद्यध्वरः क्षेशः। केशानां नाशयदुष्टो विद्युतोसौ निबोधतः॥ श्वासेल हरांतश्वासहरेवस्पते।
अथ कफज्वरसहिते कासश्वासहरं तन्निदानेन नामहिमूरसंवादे॥ कृतघ्नो जायते मर्त्यः कफश्वासप्ता
सकासवान्॥ उष्मत्व्री च नित्यं हि पितृज्वरसमन्वितः॥ एतत्स्तुतीकारःके मंदिपाकसमुच्चये। चांद्रा
यणत्रयं कुर्यात्पंचगाशुद्धि ब्राह्मभोजनं॥ अग्निं भूतावन्यस्तेन च हराणसर्पि घापूतं॥ अष्टाधिकं लक्षं

32

राम॰
४६

तिकरोविछेदानाः स्मात्सनश्यपत्नुमं तवस्तिलसंख्याकाः कृतामेघनिनोघ्नोऽदिहोर्षताविघ्ननाममर्बोसु
दुरात्मनाा ना शायैवा गसांतेषामयायंतेतिलावल्लः।विघ्ननाविश्वरूपेरामहायापोछि दान्वितः तुर्ययेदत्तो
दिज्ञश्रेष्ठचिछ्रुरुयायसाघवोम्नयात्समनुष्ठानेनदानेनचानिरामयः।त्रिवेदांसतंत्रिश्राम्नपात्रिरत्नघावेदल।
श्चयेतयेतिमंत्रोंतेसतंकासीचिमृजंयेत्।ततोऽम्यानपिसद्विप्रान्भोजयेद्धि वि घा हेरेताः संप्रज्यसहस्रुंत्री
तबधुभिः श्वासकासवान्।विधिमेवंगरीक यील्कासश्वासातिरेकि।।रो।। श्वासातिरेके श्वासोक्तेदे
वजेनान्हमोऽद्दितः।कासिनाश्चामितेकासेसरक्तेनविशेषयेत्।विधिःसर्वोदितरक्तेवमनानावदानतः
।तस्मिन्रक्तस्यहमिश्चवद्भ्रुलेनिष्ठांगधित्रि।विधावाचरितेपूर्वोचिशेषमिममाचरेत्।निष्पात्यत्तामि
तांताघयात्रेवर्णेनसंयुतं।सर्पिः [illegible] श्वातेनाधिमानेनपरिस्तरिते स्वधादिश्रायविधिवह्मायेत्तस्याःप्रशुश्रा
तयाकर्मीरांकपमारोग्ममिनयेत्तुवंसतहूतेगृहे।। इष्टापत्तडाग्नातीत्रानुमत्र्व्रंमंकुर्वतः।इहिकल
हांचास्याविज्ञेयंदेववेदना।चोरप्रपाग्निमिवित्तहानिशाःक्षमिकीमवेत्।कंठारःकण्ठयापत्री श्रि

ष्टते। मारैश्चप्रलं भिर्भीराम्यां मारेरा। ग्यश्चशात्रि तः। भारस्यल्पसहस्रदर्पं तु त्वत्वा त्रियो यत्नप्रतं मारस्या
हिं प्रतिरक्षल्लेति कोशालु। शर्करायाः कृतो धेनुः प्रासुखा मतिनोपरि। स्थापयेत्तु पं भागेन वस्त्रसास्या
त्तथोत्तरे। सर्वबीजानि सर्वेषु दिक्षु च स्थापयेत्ततः। स्वर्णामुखी स्वर्णशृंगी मुक्तारोपितलोचना। गु
ल्यशापा पिष्टुति ङ्का दुकूलाहतकेवला। करीगेन्पलसद्रुलाकुशायक्षुतरोमका॥ ताम्रपृष्ठा
हुसौर शृंपाचा पुच्छ यविद्रुमा। स्वर्चितामथ सुध्येचा नानावस्त्रविभूषणैः। अर्चयेद्विविधैर्न्यौना
त्रुष्पादिकाहरौः। विप्रं ब्राह्मणाम गोतिस्त्रीकृत्या विधिपूर्वकं। प्राङ्मुखस्तमुरस्व क्रोस्रप विष्टकु
३३ शासनो ग्रतीसारी सविधिवद्भिनंदेत्पुनः पुनः। वासः कण्ठे केयूरकुण्डलैस्तं विभूषयेत्। ततः कोले
स्सुखप्राप्ति स्मरन्नारापराविभुं। तद्धामा वपेत्तं तु दधाद्धेनुं समाहितः। दानेरितविधौ प्रणो पु
छन्पसत्केरैछिङ्ग। स्तुदक्षिणां यथाशक्त्या प्रणाम्यैरमुदीरयेत्॥ इपंचशर्कराधेनुः सर्वेलदशा
लाक्षिता। स्वलंकृता यथाशक्तरातुष्टवे रविदेमया। अथ धूपासंप्रदत्तां ताग्रहाराद्धिजसत्तमः दा

यातिपित्तरोगस्यशांतये॥ वापुत्रुःतद्दिड्गोरितिसत्तेनज्ञयंकुर्याद्विज्ञो मम पुत्रपेड्डो ज्ञयेद्द्याधान्म
नानान्यमानस्यइति॥ चरहगामसर्पिमायुतमितिप्रत्येकसंबध्यते॥ ॥इतिकफत्वरसहितकाश
श्वासहरं॥ ॥इतिश्रीमहनालंकठाभिंडमहश्रीकराह्नेतौकर्मविपाकेकासश्वासहरोनाम॥ अथा
तीसारहरं॥ तिनविहानानिसममाचबीये। अतीसारेनिदानानिसप्रत्यादुर्मनीषिणः पुरा
न्नगर्भघ्नपापंहत्त्क शकारितानां पीडयतउगानां भेदनं चाग्निनाशा। नेत्रग्रंथेदानंवपस्यासकु
षिनः कृतितरितान इत्येषां पापानामुद्देश्याथ मुच्यते॥ ॥अथ पापस्यासंवादेकमीरापना
तिसारस्य कोर्तमानानि महापुल्लन्ज्ञानानि सपापानि तेषामपि पृथक् पृथक्॥ द्वियानि ज्ञगर्भे
हेतुर्वधाद्धे तु श्री महदानं जलाशापातेमेतुश्रव ह्रो धामपित्पुरा। आ ते पकामुखा द्वि
ष्टमोक्षं गंतुमसतामपि। अतीसारेमहाव्याधिर्दहिनः स्तनजायते। आत्रे पीरतस्वेलातत्त्व
तीकारस्तवेव [illegible] हव्यावहेलीमंत्रवि

मेतंर

श्रीत्पर्थमाद्दतुः।प्रतिमाद्दानमेत्रमाहा।तेताहू।पोपित्रि रीअल्वमंतश्चरसिवैनरां।ल्वेबास्प
आकूनेपापमतो।विनाशाय।एवंक्रेल्वानरःसम्यगतीसारंक्षयोहति।।नाहजःसस्तुखीनितं
दीर्घमायुश्चविंदति।। ।।इतिवह्निमूर्तिदानं।।अथापरंपृथ्वीवेष्टुरंपमाव्रतंतैमि
जै४ निसंहिताय।पायएतंप्रमेत्तारमतीसारंप्रत्वसो।।तीरीएतंपकनोरेसमाश्चयतुमेस
स्वा।अन्नपरतडागादिभेदनंअतीसारनिदानं।।डीरीतडागामृतधारस्तत्प्रतिकार
३४ इतिश्लोकार्थः।। ।।अथरक्तातीसारहरं।। ।।शातातपः।।दावाग्निदापकश्चैवरक्ता
तीसारवान्भवेत्।तेनोदपानंकर्तव्यंरोपरातिप्रत्नयावनं।उदपानइतिडरकेयीवतेय
क्षिप्रत्रिलिङ्गदपानंनिपाने नेद्रुवा।। ।।इतिरक्तातीसारं।। अथप्रमोहरहरा।।
नै२ तन्निदोमाघवीयमाहारीवेच्युयावै।आचार्यभार्यागमनेभगंदरयुतोभवेत्।।तत्प्रतीका
रमाहहेमाद्रोमहारीवेचन्द्रगोतमः।।माणिक्यपद्मरागंचवस्त्रंवैदूर्यमेवच।।गोमेद

नैनानेनयस्सर्वंमयानारीविनिघ्नता।अतीसारःकरंघोरंपापमेतादृहार्जितंतन्मुक्तोहेतिरंनाः
स्पाप्ररान्प्येतिविसर्जयेत्।निरेनाएषितेचौल्कासविप्रःसर्वमेवततत॥दानद्रव्यंसमादायलक्ष्मीमे
मेवगृहेउजेत्।ततःसपन्नमानोपिदयलेनविलाचकपूतासहेमान्यसमाल्लह्यकृतःसलक्षयनोद्दितेः॥
तास्ततोविविधैर्लैःअक्षपासाक्षुभोजयेत्॥ ॥इतिहस्पोहरासंवादेअतीसारहरं॥ ॥निदाना
रीक्षतरंपाद्ये॥ अतीसंभवतियस्तेनोघ्निविनाशकः॥हेमाद्रामहार्तोवेचवैधायनः॥सुवर्णना
ध्यताद्वेराकुपोखितिक्षलिवुधः।वद्भ्रमुवसारेरापुलेनाष्ठेनवापुनः।प्रतिमाल्लदेरा।तथान्ना
ल्लाकुलांशृंकंचदनेनविल्लेपिता।रक्तवस्त्रेरासंवीतंभिषस्पोपरिसंस्थिता।रक्तमाल्यैस्तुसंछ
न्नोमुक्ताहारमयीर्छ्रकृती।तप्तकोवःनवरसोभांड्डादशार्कविभांशुभां॥ब्रह्मचर्याश्रितेविप्रेक
निष्ठचाग्निहेत्रिरा।अग्रावाकनिष्ठइतिपदछेदः।तध्यचस्वाचारोपतेउत्तमेइतियावत्।कनिष्ठइ
तिपदछेदरक्तनिष्ठेतहरा।अंगुलोपकवस्त्राद्येर्भूषितेतांनिवेदयेत्॥मंत्रस्यानेनविधिवदग्र

कार्के भगंदरहेरासि॥ ॥अथ दुष्टव्रणाहरं॥ तच्चिह्नानमाह पूर्वजन्मकारमाचवीयेहंद्वे गौतमः॥ ॥

वमेपत्नीस्त्रियोगत्वा दुष्ट्रि वक्तेन मनुजगस्तथापस्सिं दंष्ट्रिम्यगव्याल कव्यादोपितता सहकृत॥

ततो मनुष्यतां प्राप्य तस्याल्यो हिनाव्रणात्पितेन॥ इहेमालिरिविनवेवहरे गौतमोक्तं प्रती

कारउक्तो महाशीवेपलेन वात हद्दे नतरक्तो[illegible] नवापुनः॥ कारपेद्वाहनेहे मंचलदंत

तुवारणाहतास्वर्शामयाः कार्याश्रुतैर्नानायुधैर्युताः॥ सुवीमरला सरिर्णाचोपकारि

को॥ आचार्ययेप्रपतात्मा तत्सपा[illegible] समाहितः॥ उपचारैः षोडशभिरर्चयेत्॥ चतुर्ष्

कैः॥ ततो ब्राह्मणान्मान्यप्रसर्वशास्त्रार्थकोविदं॥ उपचारैः षोडशभिस्त्वर्पयेद्दै चतुष्टकैः॥

तजो ब्राह्मणान्मान्यप्रसर्वशास्त्रार्थकोविदं॥ कृतद्वीपसमपत्नमनुदेयकारंचरेत्॥ मंत्रासं

सत्यवस्त्राघेहीमतेनचकारयेत्॥ मंत्रैः पौराणिकैरेकुसंहिताशुप्ता स्त्रवोधितैः॥ चत्वारो द्विगा

जापेचपुष्पंदताद्यश्चवे॥ सार्वभौमाद्यपोपेच आहुत्या तोषयामितान॥ समिमिदाज्यपलैर्हि

कर्मरकृतं पुष्पारामं च मेक्लिके ।। हरितं चंदनं चैव तानि स्वर्णपात्रे विनिक्षिपेत् ।। अथवा
राजते पात्रे गव्याज्यपूर्णं प्रदापयेत् ।। स्वलिंगोक्तविधानेन स्रुचा होमं कार्यं ततः सर्वं च ।। सर्वबलाय
हयज्ञोले मार्गरोतार्थ इति हेमाद्रिः ।। ततो ब्राह्मणान् भोज्य सर्वशास्त्रार्थकोविदं ।। मंत्रमा
७४ ह ।। आदित्यादिग्रहाः सर्वे नैरुत्यप्रसन्नतः ।। विनाशयंतु मे दुष्टाः क्षिप्रमेव भगंदरं ।। दानफल
माह ।। अनेन कर्मणा ज्ञातं यथाविधि हितेन तु ।। नरो वेदरूपमाप्नोति निःसंशयं भगंदरी ।। ।। इ
ति भगंदरहरं ।। ।। अथ प्रकारांतरेण भगंदरहरं ।। ।। ज्ञातातवीर्य ।। स्वगोत्रब्राह्मणसंगेन जाय
ते च भगंदरी ।। तेनापि निष्कनिःकार्यं मेघदानेन यत्नतः ।। भगंदररोगमुक्तिः दानं तत्र स
णां कर्मविपाकसारे भगंदरः ब्राह्मणशरीरात्के शोणितं चाम एवं धनः ।। पंगुपा क्रंकुश चरः पीठासी
नः कुकुष्ठितेः ।। कुकुष्ठे वै ब्राह्मणात्तद्वत्संचाय चैवात भागेकृत्वा तत्र हेतः ग्रहसंयुतः कर्तव्यः ।।
।। इति भगंदररोगनिदानं ।। ।। इति श्रीमद्भट्टनीलकंठात्मजमहादेवप्रणीतकर्मविपा

भिः स्त्रिभिः विप्रैर्निरागसि हत्वे व्रणिनां गेव्रणोपरि । अव्रणो वा प्रहरणैः स्त्रीहस्ताग्रैरतिदुःखदैः ॥
दंष्ट्राछेदप्रमादाद्यैर्भेदैः स्यान्न हि शान्तिदि ह । तदंगे विविधो नाडीव्रणो भव [illegible] लिङ्गुसहैः ॥ व्रणिनाम
भिहतेगसो रूढकल्पः प्ररोहति ॥ अव्रणास न तैपीडास्य पञ्चावे [illegible] हुंडुः । अभ्युत्थ्ये नेतिपी
डाक्षेत्रप्रभित्रोमं संवेदनः ऊर्ध्वपाभिहतो नित्यपीडा प्रारोगस्य पंकरी । हाहस्वसनदुःखमुच्छोऽव्वय
धाः स्युर्मुहुर्मुहुः । छेषभावात्प्रसृतार्ति । अभ्राहान्मं संवेदिनः । [illegible] त्तः स्यानु वयो मे यं वपसः स्व
स्यमानतः ॥ अंगेतोगंभ्रूणा वर्ता हेलन्त नत्सदानितः [illegible] तु कृतिरे त्वाभि लेलाठां प्रकरादि
पुशस्त्रमुक्ता दिवाहे यंकरमांगुलितो स्नानात् व्रणोपि विवशस्वादिः कर्तुरंगे भिल स्यातो वदना
रतो नियों सयथावि प्रवणा रस्त [illegible] हतुं शतगुणात हूल [illegible] जायते यतितो [illegible] श्रावे ना प्रहार
विहितासृषा ॥ तानि र्धाणि जायते व्रणिनो स्य व्रणापहि तानि तानि निस्त्रवंती [illegible] ह [illegible] पथी
गोते । अंगका शं पं स दो वं ल्प मापि [illegible] वमाः इति विज्ञातकर्मा सव्रणाचिकित्सि विधिमिमं चरेत् ॥

सोगतस्य प्रीतये भवेत्। तस्मै कृतवते सम्यगाङ्गृहीत्वा यथा हृतं। मंत्रेणानेन विधिवद्दद्याद्भक्तिसम
न्वितः॥ प्राग्नुखस्कवरत्नीवाह स्तु स्वार्थं इस्य वाहनं॥ एवमश्वं तु दत्तो गतानानायकुशयः॥ ब्राह्मणा
न्भोजयित्वा च स्वयं भुंजीत वाग्यतः॥ एवं कृते तु गणा बाधा न दृश्यते। देवनश्यति तेनैव सगणाभिर्न कार्यमारोग्य
हेतवे। गजदानमंत्र। सुवर्णे। कांतिकृष्णसरस्वतीमिश्रवक। इंद्रस्य वाहनं प्रधं धृत देवइंद्र वारितेति॥ ॥
३ तिदुष्टग्रहरोगतसादानं॥ अथापरं महापापोद्भवत्वं छिविचमुक्तं शातातपीये। पितृष्वसाभिगमनेन स्त्रि
रांगश्चरी भवेत् स्वसाभिगमने वामांगे रक्तरी भवेत्॥ छेयोः क्रमेयातिः क्रमाह सर्ववातेनापि निष्कृतिः का ति५
चैव५ यो अजादानेन यत्नेतः। तेनापि निष्कृतिः कार्या दासीदानेन यत्नतः इति॥ ॥अजादानमंत्रः॥ त्वहवं
ब्रह्मणा सृष्टा पवित्रं भवता पुरा॥ त्वत्प्रहर्तो स्थिता यज्ञा तस्माच्छांति करी भव इयं दासी मया तुभ्यं श्रीव
त्सप्रतियारिता। सर्वाकामकरी भोगपाय यो तु महामस्कृते॥ इति दासीदानमंत्रो यमहरे॥ ॥अथापरं स्यात्
यासंवादे॥ ॥ब्रह्मगुरुतल्पव स्याभिव्रणास्या ... स्थलदाणं॥ वैशाविकप्रभिन्नसवर्णानुः कर्म

२ दीर्घव्रण गेष्वग्रसंघातान्कुर्वंताया पमर्दिंति॥ हृष्टमंत्ररागानिस्त्रियन्नस्माशुव्यैवृत। नंद्यहेमसावातित्रिवर्त्ते
पहु१
रामरहितं। सधित्वमनघःसोत्पिविष्ठाहिवर्गोनेवर्त्तेतवोध्रातिल्ताद्वितंस्तुल्वभाजनसंयुतं।
कुर्वेरन्मंत्रमेनेठस्पर्शपित्वारिणानाष्ठिडंमतवल्लिलसंरव्याकास्यादिपाचकावेता। चित्रस्य त्रि
हितःस्वर्चंदृहंतोचलसंनिभाः। पाष्ठिप्रवपुष्पःस्पर्शोगितत्व्यवनेस्तुवि। हतेतत्स्वनाशायमद्वाऽ
स्पर्शयेत्ततः। अग्रेनपेतिमंत्रांतेभस्पत्तप्रामेतष्ठिं विप्रस्तत्सर्वंमादायदायस्त्रीशीःस्वस्हान्तः जे
जेत॥ ततस्त्सर्पिषःस्पर्शंकृत्वाविप्रान्प्रसन्नयेत्। ब्रह्मीं इविरावर्स्वैनेःअष्टयापरयाश्रितः। लहेमे
हिकंचस्यौचेप्रातिवेरमंदिचिंतवे। गतैष्वत्तुषांसंख्यांस्वभादेवचिंतयेत्॥ ॥इतिहर्षी
रुगासंवादेदुष्टव्रणाहेरः॥ ॥इतिमहनीलकंठात्मजभट्टशाकरकृतौ कर्मविपाककौतुहलेव
णहेरभिन॥ ॥अथगंमालाहेरांकर्मविपाकेसंग्रहे॥ अध्यायपतिशिष्यास्कूपःश्रतीयगुरूस्त
थाशिष्यागुरुंवंचयित्वापः तेतस्यतस्यचजायतेगंडमालाख्यरोगस्तदुपशांतयेत्र्यमहस्यामह

राम
५१

८०

मेमासि सिते पक्षे सानुकूले तथा विधौ। कर्तव्यो ब्राह्मणानां तन्निःदुःखोपशान्तये॥ शुद्धवंशी सुवर्णो
न निर्मितो विश्वकर्मणाः। ऊर्ध्वा प्रतिष्ठति सौम्या वराभयकराम्बुजा॥ त्रिभिः पलैः यत्नाभ्यां वायत्नैस्तथा
स्वशक्तितः। वित्तव्याधिवर्जेस्तोभिर्वित्तशान्तिमलं धूपयन्। स्वं सोपरिलिने तस्तोडुकूलद्वयसंवृतौ॥
वराभवत्याक्येन पत्तवरमा शिरोक्तशालिनी। राजते हृष्टलेयपत्रेन परिनिर्मितो। स सन्निबद्धामध्ये यस्य
शरोप्शुन्नाभाजने तद्रूप्यात्निकं शुल्वपात्रं स्थाप्यं प्रयधा विधिवत्। केवलोपरिसंस्थाप्य तिलद्रोणचलो
परि। स्वर्णपेडिश्वकर्माणां तत्रस्थं विधाहृतो॥ जातीकमल्लिका हरैहुवासी दलचयकैः। कुसुमैराबी
पियथास्वर्णसमुद्भवैः। चंदनागरुकर्पूरैर्विविधैर्धूपदीपकैः नानाविधैश्चैव चोरस्क विश्वकर्मेति पूजयेत्
ततो ब्राह्मणाम घोतिहृत्ताध्ययनशालिने। विद्यमभ्यर्च्य विधिवद्दक्षिणाभिर्वरोः। तस्मै तां प्रतिमां द
द्याद्विश्विद्विश्वकर्मणः॥ इति शिरोपस्करसुतंप्रहृष्टो नो महाद्धुरा॥ पाशि [illegible] नायाहि मालभ्यसन्ध्य
नाम्नः करोपरि। स्तनमुखंबीम॥ त्रैमालभ्यमि ध्येत्॥ पनमयाद्दुष्टभवेननिघृणोनद्धुरात्मना। विश्वा

स्विप

शाग

तमुदी
येत१

मरु

A

३४

चरित्रिंष्ठकृतं द्यधाकृल्लगंडाच्चवापतः ॥ तत्र शानेनविधिवत्प्राङ्मुखाय हृष्टुष्टुरवः मालेयं सर्वदे
वत्पावृस्तविष्णुप्रावा ॥ द्विजैः ॥ इंद्रादिलोकपालेभ्यस्तथा सर्वामरैरोपाइयंमेकंठलमायाधीरिताद्री
तिपूर्वकं ॥ ब्राह्मणायप्रदद्यात्तेयंगल्लगंडेमयोहत्तुं ह्यहहघ्राति ॥ कृतायैस्कृतेभ्योद्यधास्वर्दक्षिणां ॥ पुरापा
हेवाचनेक्षेत्वा मुंजीनसहहेचबंधुभिः ॥ ॥ इतिगंडमाल्लाहरं ॥ इतिकर्मविपाकार्के गंडमालहराणि ॥ अ
थयक्ष्मघातहराणि ॥ तत्र प्रातातयीये ॥ समायांपक्षपाती च जायते यक्ष्मघातवा नानिष्कृत्रयमितं हेमस
द्यधास्वद्विजातये ॥ ज्ञा चैवैकस्वं कुर्याद्दात्मनोहितमिच्छता ॥ स्वप्नचान्पानि द्यधास्वगोदानंतत्रकार
येत् ॥ अत्रशातसमायांसभ्यः सन्महापातकपुत्रस्यपक्षपातीपक्षाघातीतिज्ञेयं ॥ अन्यथाशातातपेन
वयोर्भाषायां [redacted] महापातकजन्यत्वोक्तेर्विरोधः स्यादिति ॥ तेनात्रसमीपेसप्ताद्धामहसमर्थ
स्पेरो ॥ यस्त्वस्पवाषडह्ं द्वापक्षिंत्त नवतीति ॥ अयं सर्पं [redacted]
राप्तवाहापक्षाघातरोतिख्यातवातव्याधिजन्यः पुरा ॥ व्याधिस्तस्यापिमे हा कर्मेलक्षरानिःकृतौः ॥

राम
५२

पार्श्वभागेऽमात्यीभवेन्नरः।।तत्सूत्रयंत्रकुर्वीतचांद्रायणमथापरं।।अष्टोत्तरसहस्रंतुतयेत्सुहुयात्स
र्के।।सोऽपमेत्तज्जयस्तुष्टेस्त्रीर्भ्याभितिमार्जनं।।आस्नराज्ञानभिजयेइक्षुपाततेरोगान्प्रमुच्यते।। ।।इतिग
उमालाहरं।। ।।अथप्रकारांतरंहेमाद्रौमहार्णवेचवायुपुराणगेडाग्रहाद्यपहेतीभवतिमानवः।दा
नेनतस्यप्रतीकारंवक्ष्यामिशृणुभास्कर।। ।।माणिक्यंपद्मरागंचवज्रमौक्तिकमेवच।।वैडूर्यंपुष्परा
गंचवज्रंमरकतंतथा।।एभिर्मालांप्रकुर्वीतसूत्रमध्येनराजते।।अलाभेमौक्तिकोद्भूतमेमालांप्र
कल्पयेत्।सर्वेत्रराजतंसूत्रमितिवैरेप्रकल्पयेत्।तान्प्रयात्रेविनिक्षिप्यतिलानामुपरिन्यसेत्।तिला
नांचपरीमाणांद्रोणपंचकमिष्यते।।यद्भूतंदर्घमेवस्यात्स्वशक्त्यावापिकारयेत्।।महाशांतिंतथा ७५
कुर्याद्ब्राह्मणैर्वेदपारगैः।महाशांतिर्नवग्रहशांतिरितिहेमाद्रि।।आचार्यस्तत्रसुचिर्दक्षःसर्वशा
स्त्रार्थतत्त्ववित्।श्रुतस्मृत्योपसंपन्नःसर्वप्राणिहितेरत।।एवंविधंप्रजपित्वावस्त्रमाल्यानुलेप
नैः।होमंचकारयेत्तेनसमिदाज्यचरूंस्तथा।आघलेनतथामंत्रैःसोमराज्ञानिमिन्यपि।मंत्रेरा

णां रूप्यधान्यवरादिकं ॥ लोभाद्वस्त्रादिनाहीनवादिनं यद्रको चपलः । तत्तद्दस्यविनश्येतयततो सु
तोभवेत् ॥ त्वरीतदपनुत्यर्थं महिषीदानमाचरेत् ॥ महिषीं चात्र सवत्सां सवस्त्रां सुतां दद्या ॥ ब्र
दद्यान्महिषीं कृष्णां सवत्सां सह जयेत्तत इति ब्रह्माण्डपुराणात् । महिषी महिषीदाने दद्यात्त्वरां
ब्रह्मतामिति परिभाषायां शातातपीयात् ॥ दानमंत्रः । कालमृत्युस्वरूपां तां महिषीं रक्तेमम्रष
गां । सालंकारां प्रदास्यामि मम शान्तिं प्रयच्छतु । कृष्णातिकृष्णे । कुर्वीत चाण्डाय यामधायरे ॥ ठघज
३१ यश्चैवं मत्वा ब्राह्मणात्परतः । नामत्रयं पूजयेन्मूर्त्तीरिं गच्छान्त्यर्थमात्मनः । सहस्रनामकेवायि स्ता
च्च सम्यग्विधानतः ॥ अच्युतानंतगोविंदेत्येते नामत्रयं द्विजाः । अप्रतन्त्रितयाहृत्वा जयेद्रोगस्य शा
तये ॥ पुरुषसूक्तं जपेद्धि द्वादश्यां रोगात्प्रमुच्यते ॥ ॐ धनुर्वातहरं ॥ ॥ अथापरं दश्वीच
द्वादश जैमिनीयसंहितायां निरीहा सा द्रनुत्तानः धनुर्वातः प्रयान्ततामाषमेहतैलवांफीव्र
दातारं विमुंचति ॥ सा ध्रुनदृष्टुयाउत्तानोऽश्रनम्रहवगछ । तस धनुर्वातवान् भवती त्यर्थे

ऽरस्य पर्वते न स्थराणु वत्सप्रवत्सौ मिथ्याधरे स्यमहो यसः। यात्रा भिघातसंहृतस्य चिह्नं कर्म वनिः कृतिः। पः
पुरानरसाध्येन नियुक्तोऽन्यायकर्मणि। सभायां मृता मेत्यो वंध्याऽन्य यानपानयज्ञः सेहतो ल्लेमाड
याऽन्नयवत्निनः॥ पक्षघाते प्रविद्ध्वन्नपापवतपराभवन्॥ जन्मातरामि हास्माघपद्स्त्तस्यापि वा
पुनः॥ हन्यते प्रताहे भस्योन्मेहो वल्लगतिभ्रमः॥ उल्कूहष्टपद्मकरराणा दृष्ट्वा मर्पस्तास्य हन्यते॥ पक्षपात
न्निकृष्टस्य हन्यते वा स्पन्दश्शिराः। तस्य तत्य सत्सगां चेत् धिष्ठे धिल्यमाप्नुयात्॥ हस्तयाराद्देतल्वा
पंकमकुत्तुमिहा हृत्म॥ स्वघातिवन्नाद्यास्य वागर्छे स पि हन्यते। स्फुटेव क्षेरत्न कौतिन चक्रस्फुट
शीने॥ करोनकुरुते कर्मे याऽस्थानेन नतिष्ठति। उत्तिष्ठ नियतत्येव बद्धोगाद्वेसर्वतः। तेद्गावे ततो हीनं व
स्य प्रनिवभाषते। खिवादेष्ट विमुत्स्यन्तत्य स्पर्शे ते। स्रगात। मन्यापि स्तम्यते तस्य मौवाव क्लीयते
मृत्यु॥ लो भात्पदेकृते तस्य पद्यालमुद्रकोचयन् तयास्य हतपक्षस्य च न हा निर्यतस्ततः॥ अर्ग्रे
राज्ञ पाद्दृष्टाल मूर्तौन्मिथ्याभिशसनात्। हे तदुंवुकल्लहान्निमित्ते प्रजापते पुरराज्यं धनस्व

के.वि
५४

दि

यसंश्रयात्समुच्यते नीरुजः ओष्ठप्रकोपसमितितं वदेत्॥ सहेमाऽपयात्रेविलोकरुधात्॥ ॥इतिकफवा
तहरे॥ अथाक्षेपवातहरं॥ तत्रैववायोराक्षेपसंज्ञस्यपूर्वरूपकमेसल्लक्षणं॥ निष्कृतिर्वविशेषेणाकी
र्यमानेमयानघ्नं॥ अनागसिगुरोष्ठांतेवैरभावेनवर्त्तते॥ वातआक्षेपकोनामजायतेस्पष्टो[illegible] दुःख३
हः॥ लक्षणंतस्यवक्ष्यामि त्रिविधात्रिधारूपिणः॥ गुरुग्रणीतवाकार्थेयथार्थमपियन्मृषा॥ कुतर्क्की
ररहवातोघैः अन्यथार्थनिरूपणैः॥ आक्षेपव्रसराक्षेपैः ज्ञाक्षियज्ञनसंसदि॥ अंगान्याक्षेपसु
ख्येनप्रसविक्षातिकर्मणि॥ पथ्यापथ्यान्नमत्ताः सर्वेअथौरुहनिरूपिताः॥ एवंवयस्याल्करादीनि
क्षिप्यंतेगानिदुर्मनैः॥ लिक्ष्यंतेवायुवेगेननानामोदभिः॥ मूर्च्छातिनविति ड्डुतिनस्तवध्यापेवल्पपः
वायुनाक्षेपकेणान्तः दिचित्कर्तुक्षमेतन॥ रुरूदितायशंभवसर्वास्तसत्त्वतानयतांतंदाव २३
तापनकोना॥ प्रासविघ्नडूहदीपनेपदाग्रतिष्ठमगत्तिरुहशोकमयादितः॥ पिपनस्ततः॥ अथ
चौरस्यघृतविवादेसाक्षिणांसनेः॥ मयादृष्टोसिविघ्नानियस्यपुत्रेधनालसः॥ दृश्यतेव्रतहंत

40

द्वा३

राम
।।४

तत्राश्वत्थपमाबपर्वतं तैलवापी च कृत्वा देयेति ॥ इति चतुर्थी तहरं ॥ ॥ अथ पंचमं वातहरं ॥ ॥ स्
वातहरा संचारे ॥ पल्ले ह्रोदश्याभिः कुर्याद्ध्याभिर्वार्षभिः शुभं पर्णशोल्वस्युग्रथितं द्वागमतिसुंदरं ।
॥ पल्लसंमितमाषैश्च श्रृंगे कार्ये हिरण्मये ॥ पुच्छाग्रे तु नालं स्यात् तुल्ये द्रोणसंस्थितं पल्लाख्यं नि
मितं रम्यं कांस्यपात्रे च तत्रोपरि पयसा घृतक्षौद्रपूरितं तत्र त्र मंत्रतः ॥ कृत्वा [illegible] त्तररोमत्रं मर्गं
तुभ [illegible]पयते तैः यात्रेषु विन्यस्तपदे वेदमंत्रैः चातिष्ठितं ॥ वातजं मृगमारूढं विचिंत्य मनसा सकृत ।
[illegible]र्चयेद्धि विधिवद् [illegible] गंधकुसुमादिभिः ॥ आनो नियुद्भिर्मंत्रेण वातस्या वातः मंत्रतः ॥ वातो वा
ते ति मंत्रेण अयंगौरिति मंत्रतः ॥ एवमभ्यर्चयेद्देवं मनसा मृगमास्थितं ततः पंचकुर्यान्मैत्रैस्तैरभि
मूयवा [illegible] स्तवनापवि [illegible] तामगं [illegible] विधिवत् सदा च विधिको विद्वन् दा
स्यातेका [illegible] मंत्रेदेवहो नानुमोदितः [illegible] हरता [illegible] ॥ महेनः केय वात
रव्यः [illegible] तद्धूरत्नपात [illegible] ना [illegible] मे [illegible] वातस्य वाहनं दानेनानेन [illegible] तकाः [illegible] ॥ प

चिः॥ऐहिकेत्न ह्यांत स्मिरयस्यातभवाद्॥ ॐ॥ अथ अ॥ शांत्वा दुरोगावापिवियस्यरिपीड़नो॥
प्रयोजकानुमंत्राघ्रातन्मज्ञात्यात्यादिकृतया॥ पुत्रभास्वगतत्वंपूर्ववदस्मतयावह्लारोग॥
स्मुपितेतस्य जन्मस्वप्रतिकुर्वतः॥ ॥इतिसूर्योत्पात्तसेवादेपन्नापातहरं॥ ॥अस्यवातव्याधित्वा
दस्मान्मपिवातहरारोगप्रसंगात्सूच्यंते॥ ॥तान्मस्नानानिमाधववाये॥सासाडुवातरोगस्यानिदानानि
विपक्षितः॥मातापितृस्रुहद्द्वेषःसत्यसंत्यासमहींसापिरमीमिमेदौस्वरीस्पग्रहेरातथा॥अघानातुन
ध्यरि ब्रह्मांलनवां[illegible]धें स्यकुट्थकृकृच्छातिकृच्छुचांद्रायणसज्ञमस्पलुनिष्कृतिः॥ अत्रस्वरोगाय
हेमपरंनदेयाद्भोमासाधान्मकपारिभाषिकस्तुवरोपरे॥प्रायश्चित्तस्याल्पत्वात्॥तत्रसामान्यवा
तरोगहरात्ति॥कर्मविपाकसारे॥ग्रहब्रत्यर्थितोपातोवातरोगीभवेन्नरः॥नामत्रयेणाकुर्वीतजपहो
मं चशांतये॥नामत्रयंचाच्युतानंतगोविंदेति॥अस्यनामत्रयस्य वसिष्ठनारदकश्यपा
[illegible]कृषयः॥ महाविष्णुमहान्रसिंहोमहावराहश्चदेवताः॥अनुष्टुब्गायत्रीसुतत्नानिछंदांसि

श्वर

स्यनिनिमित्तेविपस्तः॥त्तस्तानीत्थमुक्तानियत्तपांतेवितन्वतः।स्वयंसम्यस्यलोभादिर्कोरागो
न्यायर्स्शनः।नचैतानिविचिन्सानिक्रयान्तुत्तनकर्मणा।करांघ्रिश्रिरोनेत्रेविस्तेपादिकसंज्ञया॥
किंत्वतेपुनर्दंशुभ्रत्नाप्रभ्रमादिनाहतः।भवंतिमंदंमंदंसत्सोऽथवैवरापितोर्हनैः।त्तस्तगेरिति
निश्चित्यकमंकुर्यान्व्रती।क्रियां।स्ररिहेशोभनेदेशेशुचिःसविजितेंद्रियः।समाहत्यद्विजान्सम्य
कृष्णाध्ययनशालिनः॥देवज्ञानविदुषःशांतानभ्य[illegible]र्द्यविविधाहरैः।तेभ्योर्घ्यांदत्तं
धान्यवासांसिस्वर्णान्यथ्यचे।गोदद्यातितत्सुरुस्थवित्तव्याधिवलेलयायात्सिंश्चवेदनादेनेविनि
द्देविगतस्तुधिस्पर्शसिहेसकंयेचस्वर्णादद्यांश्रियालिके।ततोरानावस्नानेनुमनेमेतमुदीरयेत्॥
यन्मयासंसदिस्थिनयस्तयातःक्रतःपुरा॥तस्यनाशायभूदेवाःपुरुषस्यविविधंवरः॥प्रदत्तेतेनमेभू
यात्व्याधिरूपाघनाशनं।एवमस्त्वितितेहत्तेदत्ताशिषिचरोगिणि॥वेदविन्नमयान्सूज्ञानन्त्रद्दा
म्यामनुवाकतः।ततःसोपिद्विजानन्यान्संपत्त्यधनसंचयैः।चिविधेर्वेर्भुमिःसर्द्वुसंजातामितमुकृ्यु

कै॰वि
५७

नानाख्याससंज्ञांचलमतेमन्नःगुरोर्य्यथाभवद्वाचःहंमक्तज्ञयराजयाल्॥तदास्यहनुलत्तमात्रजिह्वा
यमपिलद्यतेनान्यमन्त्रमण्णक्वातिपिवत्यभीतिकृच्छ्रतः॥मनसोवाचज्ञानःस्यात्कर्मणाज्ञेयकोमतः॥क
र्मवाग्भ्यामधिहिम्नेगुरौदंडापलानकः॥एवंत्रिधाविहध्योस्मिन्गुणावाज्ञेयवैरप्यसौ॥त्रिधाचिलमतेसं
ज्ञांतद्विरोधानुमाननः॥मनोवाक्कर्मभिर्यस्माच्छ्रुधिदेश्नेपुणगुरोत्र्यपरतंन्रशातिस्यांतोवाधिवात
प्रकोपनः॥इतिज्ञात्वाव्रतीकार्यंव्याधिस्तस्यचआचरेत्॥विधिरन्यायतेचोतःसर्वएवविधीयते॥अ
५२ गानाममृत्युपर्यंभानवेबाहिकःस्याच्छ्यर्वाविधिर्वदुरैरैवविक्रमीतनुः॥निर्मितात्तुविशुद्धेनह्मर्णा
नेवार्थनिश्चिका॥चल्भुंजगदायसज्ञंखचक्रोयशोभिता॥तंडुलाष्ठकन्यस्तताश्रयात्रेतिचोदि
ता॥तद्ग्रेयजयेयुक्तोब्राह्मणाशासितव्रतः।एवंतेमनइत्यादिविद्भोरक्तानितदूर्ध्वः॥एकंवावेद
वंमंत्रंदेवंबिल्वरितस्फुल्लहमानाभितसम्यकूडुयान्नहोत्रातः॥तिलान्त्रिमधुरोपेतादर्वा
माहतहोमतः॥ग्रहे[illegible]मादिकंसमर्वततःप्रवेवदाचरेत्॥नह[illegible]मा[illegible]तहोमर्व[illegible]वविस्मवेयत॥
को

घृतां

डुपहोमयोर्विनियोगः॥ जपहोमयोः संख्यानुव्याप्तिवाररलम्येनसहस्राघृताकल्प्या॥ होमद्रव्यचा
ज्ये [illegible] केचित्तुप्रभुः॥ अंभुरुमापतिरिति नामत्रयमुक्तं॥ ॥अथाथर्वकर्मविपाकसंग्रहे देवालांबाह्म
णानांवाधनापहरणात्तथा। स्वामिद्रोहाद्वातरोगी भवेत्तस्यापि निष्कृतिः॥ कृच्छ्रातिकृच्छ्रौ कु
र्वीत चांद्रायणमथापरं॥ वातश्च वातमंत्रांहुत्वा ये त्वपुतसंख्यया॥ अपिरस्मीत्यृचं वापि जपे
द्रुद्रपारंपि॥ ॥इति वातहरं॥ ॥अथो [illegible] न्मादवातहरं॥ कर्मविपाकसमुच्चये। मोहयित्वाय
ज्ञानात्मत्तं मुंक्ते वस्तुं विगर्हितं॥ परान्मातापितृगुरूंश्च वैतापयेद्रोगी विनानिंदितं वस्तु लन्मुनाद्यो भ
क्ष्यस्त्वर्थः॥ सोन्मादवातस्य कृच्छ्रं चांद्रायणं तथा॥ कुर्यात्सारस्वतं मंत्रं जपेद्वालसेतातपतां॥
॥अथधनुर्वातहरं॥ ॥कर्मविपाकसमुच्चये॥ अतिकृच्छ्रं तीमनःसंतापसप मुंडं परिहितयं॥ वला
त्कारमसन नरः स्वं हंसि विद्वेषनानि नाशायत्पत्य चिमानधनुर्वातनतदा नानाशेगमप्यस्पृश्य स्त्रास्त्रेक
मथापिवा। तदा। त्वल्पमनुष्यांगं रुद्रवतस्त्राणि भाव्यते॥ नास्यमानं न चमभेनरास्यायत्पत्तिपतितडंडाय

हीषेन्स्त्र हरेत्स्टप्रसीतस्पज्ञायतोय था विष्णावथा ऊत्स्यावेष्णावात्मनित्नामयः अर्दत्पखिलेवा
ङ्कुतानाम्त्तिरहीर्त्रिश॥ एवमेषां द्वितल्लतः आर्त्तिप्रतंगुलिह्याल। अत्रारम्भकुरूतेपाडामाक्तुरति
वृत्यमस्के। कघां एष्ठे स्थितारूवीजं घयोः जातुनः यदेशायतेवि विधान्नार्तिधान्वांशजीहार्थ
यातेष्वुतेषुत थां गमुत्तोष्ठकाष्ठादिघातमाकुप्राये शुयेषुतदंगे मुत्तोष्ठकाष्ठादिघातमाकु। अत्रि
43 हंस्वकरीबांधातेषुते घस्पाज्ञायते। दाघ्रशां हिव दास्रशां वि भिन्नोहनादिना। तोदेभवत्येहारांत्र
वृश्चिकसि चदंशनात। यावल्के त्वस्तदाघा तत्ता वल्कत्वां शिपीडने। इतरैस्युयादैः स्पादंशाथीडाव
राादिभिः। यदैनसंभवेत्तोंष्ठ काष्ठैराहननेकृतां तदंशमस्यपीडा दोनिमित्तंप्रवृत्ति। भावयन्तागावा
वाबृषभोवापिरम्यावागोरसादिवा। ग्रन्मोत्थग्रहकालोवात निमित्तभवेदपि। प्रधावन्तरूत्सवा
करानियन्त्रोप्रतपवदस्तु। अवताप्रेतियी डायांविराकसंभवंतिते। प्रहारचिह्नकामासनत्वकैष्ठे
दासकृ सवास्तथा। भवंतितन्नेतस्या। पित्तराणाः शन्तापिसंभवा। प्रहारे स्त्रियमाणोसा। बक्ता चैव

ऊ२

तलोम्य श्री हरे मूर्तिं मरुत्तश्चय्य हानपि। त्रास्त्रलोयघ्र्र घान्नां मूर्तिविक्रमी श्रुमां।। सरदहि

रांततो मंत्रोन्मनसाम्पुषरेड्ढी। पन्मयाम्नसासास्त्रारध्यधिस्नियतागुरून्।। प्राप्तमेनोयना

माराचकमीराा।से यता ह्रूंयां।ड्ढा यतानसंज्ञंदकमे वाम्प्यामरुठ्ठे।। व्रह्म स्त्यास मंयघ्नस्यत

स्यायनुनयो। स्त्रोत्रे विक्रमी मूर्तिस्त्नरे नो विनाशिनी। मुच्यपयातकान्तस्मोंपच्याधिवि [redacted] दातथ

धापकातास्त्रनघो हें मवानीतित्रिरिंहंतादितंवर्दे। मृयास्त्तमनफ। कल्प: स्वस्तोतिच हिन्तो

वरेततेहिकाम्यपि चिङ्गानितं त्रैलोक्यमपि। कीर्तयेतान्नम्नह्नाल्पनु मंत्रादिदेवहं:ऽ प्रभाहृदे

नातिष्ठन्नेषु गहेद्येककमे नेम्नु विष्णुहृदः। कमेराल्लह्रराानांचरोगतरांाचविशेषतः। विष्णु

मात्कीर्तयेत्वेषानि:कृतीदेवविन्नम:।। ।।इत्यास्नेयवातहरं।। गंध्रसासंहकोवातव्याधिर्नि

त्योहिदुःखव्ह्रतोकमेस्यापिवस्यामिसहल्लहल्लस्ताानि:कृती। स्वालयेनिज्ञोयोसयाघ:क्रूरासवत्स

पापा। श्रीदेवचालरााधा न्यानो धा म्पानोवालराकोराम्नुड्ड मैडु नुपावोतीगेः बघमन घावता प्रतिति

त२

के.वि
प८

नौ।८

स्यौबाच॥कश्चिद्विप्र हे स्त्तकारणं की र्तितेध्क संगग्रक्कसील स्त्रणं नास्तिकेवलं कटिष्ठष्टयोः।पाड
तोदेष्ठदाहेवाटुवाधिर्यप्रवंकालस्त्रणकर्मणानेनजायतेप्रान्नेनेन्तुक घोष्ठेसुसंध्याहोव्रा स्त्रणं
लो गामथाहृत।काष्ठे ष्ठादिनाकंठेकरपादन्नह स्त्रिभिः।तत्रत्रिभिसंयुचाधातवातयेस्त्राजायते।वेदना
चयहेतोदेस्त्रलाघवात्तल्लस्मपुक।लघुगौरवभेदेनधातवःप्रतिहीयं बाप्रहेतुर्लछेनेवीस्यतथा
हेतुश्चवासस्ः गृहेसेचतरा।चारधान्यादिवर्तिनाश्रितः।तत्र हस्तनव.हानादिभोषान्तस्पजायते ति
नकार्यविशुध्येयंदानेनमासात।त्रैविद्भमीसत्तस्मैकोहैमीनिष्कमयीत[redacted]
44 नु।सात्तेकंतिष्ठहरणसरघाद्धघ्रांतये।धेनुचगोयुगंदिघवाम्मांसिद्धविराणनि चाव्रास्त्रणन्भोज
येत्सप्यक्श्रतेसतसमाहितः।मासंपरिचेद्ठंन्वास्त्रणं।अथयथाविधि॥जन्मनात्यादिकंपोर्वं त्तस्त्रणं
प्रवंवह्टेत॥ ॥अथामवातहरं॥चित्रभ्यउयत्तृष्ठंचश्रामानेभूरिप्रोहरनविस्वत्तस्याधनीतस्यवि
धंदत्वाहरेन।स्वजनातिथिवंधुभ्यःपर्वणपिकेदत्तः।घृत्यानमानपातुरूनेन्नानुवंचामिस्तनाडय
८९

रा

पतङ्गपातान्नाभवेद्दुःपतरंगानांवक्रतास्फुरणंतथा॥भ्रमोभवतिदाहश्चवृद्धेःपीषंचत्वारनातः॥एवंवि
हितकर्मासौप्रापश्चिममथाचरेत्‌॥शुभेमासिसितेपक्षेसानुकूलग्रहेदिते॥सुशुभेन्नप्रदेशेतुप्र
ल्लिप्तगोमयादिना॥दिव्यादिविचित्रवसनेभूमिहिरण्यादिनाभक्तितः॥कृत्वाकर्मचतत्रभ्योसम्यक्‌संप्र
त्ययप्रदानागवांशुभ्रणरायरोवृतेमाचरेत्‌॥कृच्छ्रातिकृच्छ्रसंज्ञंचचीर्णविवच्छ्रद्रव्यात्वितः॥गवांश्रेष्ठत
मैर्यासैर्जल्लेभेक्षाविहारकैः॥मगोसहस्रपुरनिशंगोमतीपङ्क्तयेहचं॥इडेतितिकाम्यवेस्पनिशंमत्पङ्क्तिजपे
त्‌॥एवंमासांतमाघृदद्याद्धेनुंपयस्विनीं॥विप्रान्संभोज्यपञ्चक्षाम्भसंभोज्यघनादिना॥लक्ष्मीहेमकामिदं
तस्यब्रह्मशास्त्रापितेभवेन्न॥करांछित्रहस्तहस्येपाडास्पदस्यकारणात्‌॥जन्मजात्यादिकेयावंतत्र
सभयतोवदेत॥श्लीलतुषासंख्यामेथामामयिकर्मणाः॥ज्ञातिवेश्मादयोयस्ययहेतत्पातस्थितैः॥
विज्ञातांकर्मणांस्येतेश्रुतुमंत्रयोजकाः॥तेपिवातामयप्रस्थाःकण्ठिष्ठंष्ठांघ्रियारोग्यहस्यतेसहेदोप
न्येकर्मणांस्यादुकाराकाः॥इतिश्रीज्ञानभास्करेषष्ठाधिकारोगामहारोत्पन्नगृहसीकर्मकाण्डः॥ ॥

धुभिः॥ ऐहिकाल्पयिपुचिह्नानि तत्क्षमानि विचिंतयेत्। करोत्यागुल्मगुष्कादेविविधाङ्गातात
यः। डिम्भादस्थानरुर्भूर्सर्वल्पमतिवेदना॥ मणकालस्त्रुणाकारः स्त्रिल्लकाकउराद्भिरुद्धा हृदेवोऽहि
मचिन्नत्वं ड्व्यहानि करोऽत्वान्यच्चोराग्नि निःशेषवातात्येकरात्रेऽव्ययः। जन्मजात्पनुमंत्राद्य
प्रतिवेश्मादि चिंतना। तत्सर्वं प्रशमावितं हृधिपादैर्वैरित्ना॥ ॥इत्यामवातहरं॥ ॥अथाप
तंत्रवातहरं॥ तत्र सरामापुर्वेदे॥ कफाद्भ्रु भ्रुमिति स्तब्धस्तमीलितलोचनः। कपोतस्वनकृदे
45 भूविसंज्ञः सोपतंत्रक इति। तन्निदानप्रतीकारो हेमाद्रौ वायुपुरगुरोरलीकनिर्बन्धादयं तत्रो
भवेन्नरः। अलीकनिर्बन्धो निमित्तं विनानिर्बन्धः। वक्ष्यते तस्य प्रतीकारं दानहोमादिसंयुतं। पूर्णे
न वातदध्ने नतस्त्रुर्ध्वेनाथवापुनः। कारयेद्वे रिराहेमवायाप्नीहनमुत्तमं॥ अंगेचराजतेकार्य
पर्वत्रयसमन्विते। पर्वत्रयं अंगुल्पादेः। तं तु ब्राह्मणायसम्यग्याप्य ब्राह्मणायनिवेदयेत्॥ आटकं
चितपयःष्टुतदध्नावाथशक्तितः। आढकस्वरूपं धान्यप्रकरणोपरिभाषापाङ्गे यापादेषुच

नाडुःकर्लीभिः शुभानेतै रा[illegible]वानमवाप्नुयात् ॥ ह्युदिने शशिभृत्तुः शुद्धो विधिमेतमुपक्रमेत् । द्वादशराशिस
समाहृपतौ ध्येयायतने शुचौ । शुचिवि[illegible]हृद्यन्यातः समभ्यर्च्य गणाधिपं ॥ तस्मिन्नहं स विप्रेभ्यः घा[illegible]
मल्लेकृताः । पयस्विनीः सुभाः शान्ताः श्वेतहंसयेच घट्टितथा । वित्तव्याप्तिविवर्जितास्तु शठ्यपायरया स्थि
तः । आमात्रानि शातंदघाकृक्षिशायस्कोरसह दानं तेभ्यः तस्यान्सर्वान् [illegible] समास्तु यथास्थितः । आ
वर्षेन्म चेतस्याग्रे देवतेन समीरितः । स्वामिनानुरव्यकल्पेन दत्तानि फललिप्सया ॥ हेते न्यापि सद्दा
नि गुरोभ्यः मरुन्नेहृषि । यन्मया विनिवृत्तेन तदत्तानि वचा कैरोतेन शासीमहाव्याधिरमवातीति दा
हृताः । तस्य ताशायमेद्रताधेनवः शुभलक्षणाः । आमान्यपि हि दत्तानि वित्तशाठ्यं तु कुर्वता ॥ तेनेसा
स३ स्माद्धि शुभीपंदुहृह्याधितो मुतः ॥ अनघोहमसानीति विदिः श्रावयेद्दिजान् । अनघस्त्वमसीत्युक्तो
ततो विप्रान्विसर्जयेत् ॥ ततः सर्वं सपिस्कृदायामारूपं द्विजान् ॥ प्रातामध्यस्य पाम्य[illegible] यै
यत्ना मानम्[illegible] [illegible] वले या दीनानाथ[illegible] यो भ्यो दत्त्वा भुञ्जीत तद्व

सि॰कौ
४६

कस्यैव ट्ह्यते नतुधातोः महच्छ्कृसाहचर्यात् सुष्ठु हिनस्तीति सुहिन् सुहिंसौ सुहिंसः सुहिन्भ्यां सु
हिन्सु ध्वत् ध्वसौ ध्वसः ध्वस्माम इत्यादि एवंस्रत् पुंसोऽसुङ् सर्वनामस्थाने विवक्षिते सुङ् स्यात् उकार
उच्चारणार्थः वहुपुंसीत्यत्र उजितएवेति ङीवर्थं कृ तेन पुंज्ञोर्धुमसुन्निति अत्ययस्याधिसेनेव नुम सिद्धेः
पुमान् पुमांसौ पुमांसः हे पुमन् पुमांसं पुमांसौ पुंसा पुंभ्यां पुंभिः पुंसु ऋदुशनेत्यनङ् उशना उशना
सौ उशनसः अस्यसंवुद्धौ वानङ् नलोपश्च वाच्यः हे उशनन् हे उशन हे उशनः उशनोभ्यां इत्यादि अनेहा
अनेहसौ अनेहसः हे अनेहः अनेहोभ्यां वेधाः वेधसौ वेधसः हे वेधः वेधोभ्यामित्यादि अधातोरित्यु
क्तेर्नेहदीर्घः सुष्ठु वस्ते सुवः सुवसौ सुवसः पिंडं ग्रसते पिंडग्रः पिंडग्रसः अस् स्त्रसु अदने अदस॥
औसुलोपश्च अदस औकारोन्तादेशः स्यात्सौ परे सुलोपश्च तदोःस्सेसावितित्यदस्यसः असौ औत्वप्रति
षेधः साकच्कस्यवानत्वं असकौ असुकः त्यदाद्यत्वंपररूपत्वं वृद्धिः अदसोसेरितिमत्वात्वे एवं अमू जसः शी अदुत्वात् एतर्हि द्वंद्ववचने अ

आर्यावर्तैकदेशे पवित्रभूभागे श्रीविष्णुप्रजापतिक्षेत्रे विक्रमशाके भागीरथ्युत्तरकूले प
या नाम संवत्सरे दक्षिणायने याम्य गोलार्द्धे अं थिने शरदृतौ कार्तिकमासे शुभपक्षे थास
रे अश्विनी नक्षत्रे योगमुहूर्ते करणान्वितायां शुभनक्षत्र चन्द्रान्वितायां तुलारा
शि स्थिते श्रीमत्सूर्ये मकरे देवगुरौ धनुषि स्थिते रविभुते यथास्थाने स
न्ये शुभग्रहेषु श्रुतिस्मृतिपुराणोक्त वेदोक्त पुण्यफलप्राप्तिकामः अमु
मुकगोत्रोऽहं अमुकनाम शर्मा सकलपापक्षयपूर्वक आयुरारोग्यार्थं
श्रीविष्णुनारायणप्रीत्यर्थं श्रीमहावीरहनुमद्देवता यथोपचार पूजापूर्वकं गीत
मे अमुकबीजमन्त्रेण यथासंख्यकं जपनस्य दशांश हवन तर्पण मार्जन बलि
दान सहित सा ... कृत हनुमत् ... संकल्पि ... कवि
योगः ॐ अस्य श्रीहनुमन्मन्त्रस्य श्रीरामचन्द्र ऋषिः जगती छन्दः हनु

६१

पा

स्वः॥ मंत्रेणानेन विधिना अर्घ्यं चार्पीयं भक्तितः। वायोश्चरसि भूतानां मंतस्त्वं लोकयावनः। प्राणा

यानव्यानोदानसमानाद्यभिधानतः॥ अर्लीकयन्कृतं देव सर्वं जन्तुनिमाहृत। त्वं वेत्सि सर्वमेतद्धि

यस्मात्मायं धृवाहि। वाहनस्यप्रदानेन अपतं त्रैविनाशय। प्राणानां चरणाचयपाशजमाचरंति

रा॥ अर्घ्यं चापल्लवहतं वासोगृहीत्वाप्युक्तमेवत्तु तेन तस्य यथालिंगं मंत्राणि विसर्जेत्सुधीः॥ अर्हो

भ्यामनुवाकेन यथालिंगं प्रपन्नतः॥ दर्भाग्रमुष्टिना चैव दर्भपिंजलकैरपि॥ हिरण्यपवर्णाः श्र

चयः आपो हि ष्ठेति वै पुनः। पवमानानुवाकेन आर्यः अस्मात्तथैव च अन्यैश्च पावमानैर्मंत्रैर्द

४) कुर्याल्लोकपूजितैः। स्नानात्मो येत्प्रायश्चित्ताद्यथा विमुक्तो नरः। एवं कृत्वा तु नियतमयं तत्रान्यमु

च्यते। अपुण्यं पसेवत्स्य स्थो भवति मानवः। महाव्याधियुक्तो वान्येष्व दानमेतत्करोति यः।

तत्र दोषैर्विनिर्मुक्तो नीरुजो भवति प्रभो॥ ॥इत्यपतंत्रहरहेममहरिशादानं॥ अथ रैवातंत्र २२

पित्तहर हेमाश्वौमहोरं बेबोधायत॥ सर्वरोगमने वातरक्तवान् जायते नरः। सर्वरोगमने वातपि

का २ हरि

तृषुस्थाप्यं कांस्यपात्रचतुष्टयं ॥ कांस्यपात्रचतुष्टयमिति सौन्यिनो क्रमात् वपिपयोदधिघृतैर्द्रवैर्भरितं स्व
मंत्रतः इति केयवात् हैडक्नेत्वास्त्रापिय आदिमंत्रैरिति ग्राह्यं । पृथ्वीं च दोग्ध्रि वै ॥ वायुदैवतमंत्रैश्च होमं
तत्र प्रकल्पयेत् । वायुदैवतमंत्राः अपि वातस्य वातं भेषजं ॥ आनो नियुद्भिः शतिनीति ध्वरमित्याद्या
: कंपवात हरास्ता अत्रापि याः स्याः । सामिदा दिप्रव्यंडु त्वाशतम शेत्नं रोहिला ॥ आचार्यः सर्वशा
स्त्रज्ञः सर्वविद्यासु निष्ठितः । एतद्ध्यानप्रयोगज्ञो वेदवेदांगपारगः ॥ अग्नेरीशानदिग्भागे कुंभं संस्था
पयेत् सुधीः । नवरत्नानि द्रव्याणि जलामेरवरीमेव तु निक्षिपेन्मृत्तिकां वापि रोचनां युगुलं तथा
चतुर्भिर्वाहितैः श्वापि शांतिकमेव प्रकल्पयेत् ॥ आपो हिष्ठादिभिर्मंत्रैर्हिरण्यपादिभिरेव च । पव
मानानुवाकेन दैवस्य त्वेति चैव हि ॥ ततः पीठमासेन महिषी चतुराहृता ॥ वस्त्रेणावेष्टितं कुंभं श्री
रोपचतः तोहिक्ना ॥ ततः शुक्लांबरधरो गंधशुक्लानुलेपनः ॥ आचार्येण समं यजमानस्य प्र
कल्पयेत् ॥ वायुश्चेन मंत्रेणावलिंगेनाथवा पुनः । ततस्तं हि रिंगांदघात् आयुर्वायपुरस्तु

भै

श१

प१ लक्ष्मीतिरेवकिनंदनेशश्रीरा[redacted]शापिन्वचसामगम्यागोविदद्दामोदरवातरक्तेविनायाश्चुस
पितक्षिगी॥ हानमंत्रः॥ लक्ष्मीनारायणस्यैवंबघुर्त्तिंदत्वातुमक्तितः। आरोग्यवान्सुखीनित्यंजा
यतेनात्रसंशयः॥ इतिरक्तवातहरंलक्ष्मीनारायणस्य मूर्त्तिदानं॥ ॥अथरक्तवातहरंशा
नातपीये॥ ॥रक्तवस्त्रप्रवालानां हारीस्याद्रक्तवातवान्॥ चांडायणत्रयंकुर्यादेतद्दोष
स्यशांतयेइति। सवत्सांमाहिषींदद्यात्प्रयत्नरागसमन्वितामिति॥ महाषीचात्र[redacted]
[redacted]वत्साचसुवर्णविस्त्रपुतान्वदेया॥ प्रदद्यान्माहिषीं कैश्मासवत्सापरजयेत्रतइति
। वुक्ष्लोडयुगतात्तमहिषासुरस्यजति वीमहिष्रीरक्त स्वर्णा। सालंकारांप्रदद्यात्सामिमशा
तिप्रपक्षेनु॥ ॥इतिरक्तवातहरं॥ ॥अथसर्ववातहरंपृथ्वीचंद्रोदयात्।वधूत
निवंधांतरे॥ अजाश्वतिलधेनुश्चकालंकृत्ला। जिनंत ।मेषीगौमहिषीयापास्याचमहाद
नानिचानिच तेषांप्रदानंविघ्नादगम्यागमनात्तथा। ब्राह्मणस्यवधाद्देयरीसाछिजयाज
नात्प्रगुरोहिंकुराणांड्सत्नयोनयनस्वायाः रणांसंत्रायतेगात्र सर्वस्मिचे दत्ताज्वरः शा

स्वानपि जायते सततद्रोगनिवृत्यर्थं षडक्षरं कुमावरेत्। लक्ष्मीनारायणारूपेस्ड वर्षीतनद्रव
त्पयेत्॥ लक्ष्मीनारायणस्वस्वमुक्तंकाभिके। यत्नेनवातरेद्धैनतस्वैनायवाभुतपद्मासन
गतं कुर्याद्वैवरेवचतुर्भुजं॥ दक्षिणाचः करेपद्मशंखमूर्द्धंकरेन्यसेत्। वामांगेलक्ष्मीनंवल
स्मीपुष्टकरः परः। वामोत्संगगताल्लक्ष्मीरत्नपात्रकराभवेत्॥ दक्षिणांमबभुजोरस्याः पुष्टस्व
स्पवकिराटीतागरुडुरान्तंकुर्याद्देवदेवस्यवाहनं॥ पक्षोत्तस्यवशीवरोरोसौवरीतस्यनासिका
।वक्षैरक्षंतरू विरैः परिचापातिकोलुकं॥ मुक्तादामयरिसिभ्रवैनागुहल्लेपितं। अर्चयेत्कुरुम ८६
गुने [illegible]लक्ष्मीनारायणात्मकं॥ पुसंवंरमणीयं चगरुस्यापरिस्थितं। स्वयंभक्त्यासमानीपद्म
ले ८ दक्षकुंडके। कुंकुमागरुकर्पूरेहयवीतामुत्तीयकेः॥ दर्वीकेनविधानेनहोमंतत्रकारयेत्
।दर्वीकेनविधानेनचुल्लप्रोक्ताश्वाचहरिहरस्नारायणादानोक्तचकारणोत्पर्थइतिमुहाराव
तस्पुक्तं। बोधायनीयेवृल्लक्षोक्तातिदेशायेमात्यालक्ष्मीनारायणादेवस्यदानेतदुद्दिश्यक
ञ्चाज्यडुत्वाकएवहोमःकार्यइतिलघुक्तौ। मंत्रेणानेनतंतरघात्सवेलोकल[illegible]मस्कृते।

॥ज्ञातोताप्रायश्चित्तंतोरत्नमंशैश्वमयंचैवताम्रयात्रेवरर्ववत्सतमोपियत्नेनैव र्ववरितिाय
लैश्चतुर्भिर्द्वाभ्यांवाताग्रयात्रेभवेन्नवमितियरिभाषोक्तप्रकारेणोत्पर्थः॥हेमनिर्मिता कर्त्तव्या
देवःश्रीवत्सलांछनः।यस्कृत्लेनसंवेष्टनविधानतः।नौकांद्विजायदातसर्वोयस्करसं ध्या
युता।नौकेसुयत्नस्मरांस्तोभवि स्मुव्रतिमयाः।तथावत्सभवि स्मुव्रतिमयोहृनंउयस्को
२५ रः।नौकाईइः।सोपिसोक्तेशश्च।अ ना यं क मः।ताम्रयात्रेवासुदेवमूर्त्तिसंस्थाप्य
तस्यपुरस्तात्तांवेत्सभवस्थापयित्वापुरुषसूक्तेनवासुदेवतिमांसपूज्यनौकांरिसहितं
[redacted]त्रासत्तरायदघादितिम हारार्थः।दानमंत्रमाह।वासुदेवजगद्वैघसर्वभूतनाप्रयीस्थि
४७ ता।पातकार्णवमग्नंमातारयाश्रिततारक॥इत्युदीर्यप्रणाम्याथवाहस्तातेविसर्जयेत्॥इ
संयवत्सहरेवेतन्नाहीनत्वपूजयच॥ ॥अथमनस्दृष्टिहर॥ ॥कर्मविपाकसंग्रहेउोष्ठ
ष्ठःसन्पातंवश्येइ घृतमेव्वरं।मध्यंगततथाहत्तवयांतमुष्ठिष्ठएवसव।नष्टत्रारम
यवाचांडेसम्भवेन्मंदृष्टिमुक॥ ॥अनन्तीकारःक्रमेणुराशो॥घृतेनचहृणानेत्ररोगम

धानानपिविधापी डात्वापवतिसमुद्भवाः। कृष्णातिकृच्छ्रं चांद्रं वक्कुर्यान्नस्योपशांतये। तद्दि
क्षी रितिमन्त्रं च अयुतत्रितयं जपेत्। सुवर्णीं धेनुवासांसि दद्याद्वित्तानुसारतः। ब्रह्मांड स्पर्श
प्रणाविकान्यानीयमुत्तमं। पायसं शर्करायुक्तं घृतं च विधिपूर्वकं। सर्वाम वातपीडायाः शांत
तुष्टि जातये॥ ॥इति सद्वातहरं॥ ॥इति श्रीमन्नीलकंठात्मजभट्टशंकरकृते कर्मविपाके का
के वातरोगहराणि। अथ नेत्ररोगहराणि तत्रादौ धत्वहरं॥ ॥अथ धत्वनाम प्रतिवद्धदृष्टित्वं तोत्पादि
तनेत्रत्वं तन्निदानप्रतीकारौ शातातपेनोक्तौ। पितृहा चैव हीनो मातृहा च प्रजायते। नरकां त्रे ५
ते च कुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि। नरकांते धत्वजायत इत्यर्थः। आजायत्यानि कुर्वीत त्रिंश
त्तत्त्वविधानतः। एवं शातातपेनैकाक्षिनाशस्य महापायजत्वं चोक्तं महापापेषु सर्वेष्व
पि नेन द्वादशाब्दप्रायश्चित्तोक्तेस्तदर्थं त्रिंशत्प्राजापत्यविधानमल्पदृष्टिघाते समर्थस्य
स्य भवतीति शास्त्रविधानतत्पनेन सूचितं। अधिक दृष्टिघाते समर्थस्य द्वादशाब्दमसमर्थ
स्य तदर्धं कल्पनीयं। नेत्ररोगनयायस्यसीगत्वा रवलीते का रूपे [illegible] लसंख्यया

मपिकल्पयित्वा नासिकायां स्ववेदूर्यमौक्तिकैः परिकल्पयेत्॥ वस्त्रैर्नानाविधैर्नित्यं मत्तं क
त्यश्रुमाम्भूति। स्थापयेत्तत्र तो विष्णोः प्रीतयर्थं च स्वगाधिपं। वेदं वेदांगतत्त्वज्ञं वेदवेदविशा
विशारदं॥ गो चतुष्पाद्दातै वस्त्रैर्दीत वा स्वर्णतां मां पूजयेत्समु चिभूत्वा वेदमुख्या
श्री सतां रिभिः॥ अथ वृद्धि हिमं होमध्यक र्तव्यः ऐधा दिलभ्यमो मिराद्यतिल्पक्त त्रयाल्ता
श्यः समिधः स्मृताः मंत्रेण होमयत्री समिदाद्य कृतौ भवते तिल होमो व्याहृतिभिस्त
तः स्विष्टकृतं यजेत्। स्थापयेद्वरां कुंभं सितवस्त्रावेष्टयेत्। निदधीयेत्तं च रत्नानिम
50 नि कांचापि रौवनं॥ अश्वस्थाना त्कुंजरस्थानाद्वल्मीकात्संगमाद्वदात्। पंचत्वक्पू
क्षवातिस्फुपूरयेत्तीर्थवारिणा [redacted] तेनाभिषेकं कुर्वी
त आयो हिष्ठादिभिः क्रमात्। हिरण्यवर्णा इति च पवमानेन चैव हि ततः स्नात्वा
शुचीरोगी विष्णो वीनमुत्तमं॥ सर्वस्त्रिणां मुद्राणां पुष्पैः धूपदीपैर्निवेदयेत्। मंत्रेणा
नेन विधिवद्ब्राह्मणायन्तु दद्यादेवः श्रीकेशव प्रीयमानेन जगतः परिपालकः॥२

राम

५

दानो कृत्वा स्नाने ॥ऽ॥ कुर्यात् स्पृतं सम्यगिति शास्त्रविनिश्चयः ॥ स्नेच येरन्न वा तांसि धाम्यापि शांतये
उपाधि लिरचंनं चरु घृताभ्यां प्रसेकं मिलित्वा वा ॥ घृतसंख्यया ऽ॥ कुर्यात् इति महेशं वः ॥ अथ
तिमिरहरः ॥ मंदियाकलमुखयोरेव छिद्रयोः त्तीर्थ पुराण ध्याने च संस्थितो प्रदीपभं जपित्वा
तिष्ठेत् मिति व्याधि मानमवेत ॥ हृत्प्रकाशके मंत्रे र भिन्नमंडलं ततः ॥ गाप त्र्याशे ॥ स्वयेन
न्मुक्तो भवति किं चित् मात्रा सहे हृत्कं लक्ष्मान मीक्षु रस्यापि कल्पयेत् ॥ ॥ रसं प्रकाशके
नेत्रगततेजः प्रकाशके सौर ये श्रमं त्रैष्टो त्र वा रं जलम भिमंत्र्य तेन प्रक्षालन पुरुष प्रदे
ल यंत्रे च मंत्रा उपघ्न घ्नेपि ति लच ॥ एकः परः पुत्र पि स्व हृदं दार्ति तव पः स्पृशति इति मह
शीवः ॥ ॥ ॐ तिमिरहरः ॥ ॥ अथ शिरः शूल ऽ दाने ॥ ॥ देना दोग महातांचिवं पुष्प गुणो पि
शाम शिरोधि न जायते हा सि चे हना ॥ वस्यामि तत्र नीकारंच स्वरांभाविंतं पुरो पल्लन कार्य
दु म्नागरु ऽ विष्णु वाहनं ॥ एतत्तो च तथा प ... ॥ विस्त तो कुर्ने यं चा किं पुरत्वं मा
का भ्यां प्रकल्पितं पारयो ॥ स्वर्णा कंठ करत्वा भ्यां परिकल्पयेत् ॥ ग्रैवयकं स्वरां मयं ग्रीवाया

मारत्नैर्विस्त्रिदंयती ॥ सुकृतार्थीसुखासक्तोमोहा।दृश्यमिती मर्ध्या।ततोमयैतत्संज्ञापूर्नय
नेसुख्यवैकृतं ॥ दृष्ट्वास्मृतेतेजोहलमहाद्ःखविधायके।तस्यतायायदत्तोमेयसंज्ञा।द्वौवेधुवा
हितांमेतवस्तिलसंख्याकातयोस्तन्निश्रुतायुखं।ज्ञाप्रमयं्यहसोहेतुःसर्वतन्मे मराख्यदृष्ट
कारातरेतवैदानयोयरक्षिवंसुमानिड्यत्युवसंगत.योयां छुडपावास्य्हु सुमर्त्ययः ९४
सि।।सुदृष्टिसुभागेदेशेयचगव्यजलो।स्तितं उस्तितोश्री।स्तितोहस्तिकाकोगुलोस्तव
शाल्मलीपीटसंयुतोमगाजिनायश्रिस्तिसंकेवल्तेनायसहते।सुडु.कुरागचलःकाञ्चो
विपुलःशापना।कृतिः।कृसवखाधृते।तस्मिन्नायसीयो।निशाहृतिः।कर्तव्याडुचिरका
त४ यंचाशल्पलनिर्मिता।तवोन्नतश्रिरास्याय्यामी।लितासीष्ठयूस्तनीयुहवेगायसेनेव
संपुनोवानप्रायिनी ॥ दृष्ट्वासुदृष्टस्तनीतेनयामयाश्वीयश्री।पृनी।ततलयुगलंतवसुध
पद्नवर्धितोशायना।धोभविक्षिपूरकंकुकशाटके।प्रदरीतातिविडुंबवृहत्गायस
दस्त्रिया।दातातंवृणापत्येवंमेवमेतमुवीरयेतस्मनवस्तं।यन्मयापूर्वजन्मनि।इंडुपाहत

वंशज्ञानिपत्यायेमन्के वीर्यमया कृतं। तेन प्राप्तं च वैरस्यं यन्मपात्यं नहः सहं कामल्लोत्थमि
ह्रदे वत वृचाहनस्तानलः। विनाशाया हामेहं हलुगतंपाल्लकोत्यसि। एवं गरुः हृदानतु कल्याम
र्यैः सुखीभवेत॥ आचार्यभोजयित्वा तु ब्राह्मणान्पत्य विसर्जयेत्॥ ॥इति कामल्लाहृदग्रह
दानं॥ ॥अथ नेत्रसुख्यह्रदसूपकारासंवाद॥ ॥जरापुत्ना इड्नाक्षीवा कि मचुनीभावमा न४
गतान्। हीवान्युइत्म्लनतानापदः कृपाभिरमतः प्रेयसीभिः समागतान्॥ यस्पुनर्भय ह्रिड्गावा
ल्यतर्निभिरयत्रय्। मयाछिसङ्प तांतकामस्पुक्रोविडुर्यैऽ तत्र कालेवाघुरेशवेरंतिसक्रोचित
स्यश्च्रमानंदसमीपुष्पः। मयादिनाचुतेष्पुक्रे प्यमर्लिंगहतिमुंडः इत्यादिल्लहसामुक्तापु
तीकाप्तकः। स्तबरायेद्दयमानेनक्षो वरायत्रगाधिपं। यत्रगाधिपंगले। वैदूर्यमहितिसुगलेकंठे
व्यं मौक्तिकावलिति [redacted] लद्रोणाघरिस्थाप्य एव पेहिविधाहृताः। ततो ब्राह्मणसामा
मंत्रपवेस्वेदांगयारगां तस्मिंतयंतगिशानंदघाद्वनविधानतः। तां स्नानांते कीर्तयेमं नप्रयतः
प्रांजलिः स्थितः। मन्त्रापन्मयाम्हं भावेन कोल्डकाविष्टचेतसा। पश्यतामि पुनी मूलोका

बो·वि
९६

पिंगलेक्षणाहरं॥ अथ नीलत्वलोचनत्वहरं तत्रैव॥ ॥शाकहारी वपुर्घोषो ज्ञापते नीललो
चनः॥ ब्राह्मणाय प्रदातव्यं महानीलमणिर्ध्रुवं॥ ॥इति नीलत्वलोचनत्वहरं॥ अथ
कपिलाक्षत्वहरं तत्रैव॥ रीतिहृत्कपिलाक्षः स्याद्यदि वसद्ध्रुवं॥ रीतिमयलक्षतद
घात्लक्ष्म्यांकृत्वा ज्ञापे॥ ॥इति कपिलाक्षत्वहरं॥ अथ नेत्रस्थूलहरं॥ महापापक
र्मविपाकसंग्रहे॥ न यां यरलिप्यन्ध्यात्पैवालमयोदये नेत्रस्थूलीमवेत्सोऽपि नेति
देय लेक्ष्मते दृशा। कर्त्तमीहिमन्त्रेण होमः स्यात् घृतं च पुतं। वयस्तोइति वने नेत्रे संवत्सरवारि
णा। अक्षोभ्यान्तदतिज्ञाय येन च स्थूलं प्रशाम्यति। अष्टापुत्रे अष्टोत्तरं मन्त्रे तपर्वो हात्र
सि कर्त्वा मरे हीति स्वाहा तेन मन्त्रेण शतोत्तरघृतमाज्येन होमः कार्यः। अस्य मन्त्रस्य
प्रजापतिः परमेष्ठी देवा अथ यप॥ ऋषिः देवता अतिशाक्वरी छन्दः। होमे विनियो
गः। वयः सुपर्णा त्यस्या गोरिवात कारिषिः इन्द्रो देवता अनुष्टुप् छन्दः नेत्रसेचने विनिः॥ वय

राम

त्वबुद्धिनाथपरस्त्रा पुंसपुंगात्वंसहसुतमनंजरं॥ अरण्यानीयंसाच्छूनामारण्यहृष्टमंजसाय
नसौ॥स्य अणाप्यायत दस्याक्षिगर्द स्यत्र॥पुंमंका ह्मायसंतत्रमे यत्र सेतत्सद क्षिरां॥ अ
तस्त्र दृष्टौ नोत्य त्रयायंमाक्षिगद स्त्र या॥ विप्रुनय्यत्रुया स्रुयो भवेभू स्वमु त्वरा॥ एवम॥ कि
तितेनोके विर्द्धि जंतोविसर्पव त्नुतस्ता॥ भ्रमपपा॥ त्रपणांगंयेनसर्पिषा॥ मुवर्णा मितहेमाषं
रत्नानांपंचकंनवा॥ गुक्ष्मपूक्ष्मस गृह्यतस्मै द यात्सर्द क्षिणं॥ अ[illegible]तिय होत्सुर्मनि॥ अजेनामय
मिदं स्वर्णमासोमयमिदंहविः॥ ओजोमय स्वर्णमयं [illegible] मो जोख्वनेनमयाच्या तुम्यय
जे४ तुष्यसोजायतेसोवाभैत मेपद्द्तंपप्रसीद मेइति॥ ॥इतिनेनयुध्य[illegible]हं॥ अथयेककाद
त्वहरं॥ ॥शातातपीयेतर कौनिहतौवैनु जायतेकेकरेहत्त॥ दघा ड्दनमपा येनुसत
त्यालकशांतये॥ तरक्षस्तमृगो हनः॥ इतिकक हांहत्वहरं॥ अयांपगालेहत्ता॥ हरते
वा॥ मातरिनिहतेचैवजायतपिंगल्लेहत॥ तेनवेदुर्परत्नानि हातव्यानिस्वशक्तितः॥ इति

यथा मनेवद्येस्तु वर्णान्न कारयेन्नाप्नुवर्णाहि नवा कुर्यात्यास्ताय्य यवाप्नुनः॥
उमामहेश्वरे स्यंत्र भाग्निधिधृतं परं चन्द्र हुतंतन्छि [redacted] मुञ्जामुमा कुर्याद्वि
७३ चक्षरागः॥ एकवक्त्रो भवेन्नग्ने द्विनेत्रश्च महाभुजः। शुद्धमालावरश्च त्वचतसाहि॥
हस्तयोः। देवी पृष्ठगतस्त्वेको वरदश्चापरः करः। वामोत्संगगता देवी शिवपृष्ठैक
पाणिना। हृष्णमोरूप्यतः कार्यो घटायां लक्षतो भवेत्। वहेद्रमोत्स्ये स्तु प्राणुनौ मूलमं
त्रेण मज्जयेत्। मूलमंत्रेण चं यं वाहस्यार्णं दुर्गापन्नी। मूर्वेन्न
ति विनिश्चयः इति वचनात्। सालंल्लागि। सर्वेश्वराय विघ्ने हेश्रूलहेस्ताय धीमहि। त
नो रुद्रः प्रचोदयात्। ततो ब्रह्मरामा रूपर्वीद्धर्मको विदेवं ह्रीं रुल्लायके स्तस
र्जो भद्रा प्रकल्पयेत्। होमं च कारयेन्नैन हूमिदाज्यतिलै स्तथा। तेन ब्रा स्य रोम
होमं मंत्रस्य च दुर्गा गायत्री॥ अथवा समिदादि द्रव्य न्यपे न्यपो मंत्राः ते च यद्यारम्यवके

राम

=स्यपलोउपसेद्दरिद्रं प्रियमे धान्यमयोनाधमानाना अयुधोलम्हतंहि हिमूर्विवस्तुं
मुगच्यास्मा न्यवपेद्दुतान्॥ अज्ञीभातेस्य हायस्यना ज्ञानातुष्टएरजयेचि॥ जपस्
ख्यावाधाएनुरमातावधिरोगतारलास्येनकल्प्या॥ यथाशक्तिद्वेस्तराभोजनस्य
एजावकार्यानेत्राधिरेवतात्वात्स्ययेतिमहार्णव॥ ॥इतिनेत्रशूलहरं॥ ॥अ
थसर्वनेत्ररोग… …दानं॥ तच्छातातप महार्णवे कर्मविपाकसारे॥ अज्ञो ह्यपि
गन्तुगौरव्याशमे द्वादशमम॥ अथातक विधिज्ञेय॥ इतिनेत्ररो[redacted]
…हरंस्मृतिदानं॥ इति श्रीमदनीलकंठ… …कर्मविपाके नेत्ररो
रा३ महेति॥ ॥इति शातातपादि…कर्मविपाके… हापायोद्भवासुलानि॥ अथत दीपवच
नेत्र… …भवाधोद्भवानि॥ ॥तत्र… …हेमा…बौधायनः॥ ब्राह्म
णानथ…स्यात्मुहारेरतिकर्कशो॥ नरकान्ते भवेपस्कर्दृष्टरोगीभवेन्नरः॥ तस्मा

के॰वि॰
६८

यद्विस्तु देयो जपित्वा तु महारूद्रं दृष्टयो यो ॥ ऊर्द्धुत्यानित्वानात्ततोभिषेकः कर्त्तव्यो मंत्रेणैव हृता
देवतैः ॥ मंत्रस्तु ॥ त्वं नल सर्वभूतानां प्रमाणं परिकीर्तिता ॥ मातो लयं संसारादुद्धर
नमोस्तु ते ॥ इति श्यामदंतत्वहरं ॥ ॥ अथ रक्तपित्तहरं ज्ञातात्तत्पापा ॥ मधपो रक्तपि
त्ती स्यात्सद्यात्सोपि बाह्मणं मधुना पूर्णं घटं चैव सहिरण्यं विशुद्धये ॥ अस्य दानमंत्रस्तु
कुंभमंत्रस्तु ॥ कुंभमसि त्वं तरसिजे तु सिद्धौ ॥ सवितो नात्वा दत्तो पाव
नेराव सोः सर्वस्पारशिर्नभिः पूज्याकामधेनोः समुत्पन्नं देवानामुत्तमं हविः ॥ आपु
र्विवर्द्धनं दातुः आज्यं यात्सदेवमां ॥ पालि स्मीयत्नमे दोस्त्या सर्वगात्रे सुव्यवस्थितं
॥ तत्सर्वं शमयित्वाज्यलं स्मीपु विंचव दूपाम खुनः ॥ यस्मात्ते पितृणां श्राद्धं तेवा
तमम्भमस्तो दूवं ॥ तस्मात्त्वं प्रदानेन नरक्तामो दुःख सागरात् ॥ ॥ इति रक्तपित्तहरं ॥ ॥
अथ सर्पोरूस्तानंवारेणो डीयै श्रीतथा माम्वापिवत श्वासवं तथा सर्व रोगानभिग

54

राम

नैवसमिधोन्नद्रुणपास्तुधीः॥ कद्रुद्रायेतिमंत्रेणाद्रुणपादपमादतः॥ तिलाश्चमूलमंत्रे
णोत्थैवंमंत्रकेभ्योभवेत्॥ होमानंतरंकैर्मंसाहितथा॥ ब्रह्मोद्धासनांते मिथुनंधान्यस्वर्णादिकं ब्रह्मो
यो चिन्यसत्तमज्ञात्॥ वनिचेदपेत॥ मंत्रेणानेन विधिर्वदद्रुरोगी जितात्मवान॥ कैलासवासी भ
गवान्भयाम्सहितःपरः॥ त्रिनेत्रश्चरुद्रोदद्रुरोगमाशुव्यपोहतु॥ ततश्च ब्राह्मणान्सम्यक्पू
जयित्वासमाप्येत॥ ब्राह्मणान्भोजयेच्चापि स्वयंभुंजीतवाग्यतः॥ एवंकृत्वामहादानंदद्रुरोगात्प्र
मुच्यते॥ ॥इतिदद्रुरोगहरं॥ ॥अथदद्रुमंडलहरं॥ ॥तन्निदानंकर्मविपाकसं
ग्रहेनिबोधशातातपीयेन॥ निदानंदद्रुरोगस्य ब्राह्मणागारहिंसनं॥ स्वाम्यंगनाभिगमने जा
यतेदद्रुमंडलं॥ कृत्वालोहमयींधेनुंपलषोडशसंमितां॥ कार्यासंभारसंयुक्तांसप्तधा
न्यसमन्वितां॥ दद्याद्द्विजायविदुषेपापमेशाम्यतामिति॥ ॥अथपष्ठापवदलहरं॥ ॥शा
तातपीये॥ सुरापःश्यावदंतःस्यात्सुराजाय॥ यदिकंचरेत्॥ शर्करायास्तुलाःसप्तदद्यात्सा

के॰वि॰ ६९

घ

वैवस्वतस्य रामस्य घरौ ॥ ततस्तस्मै प्रयच्छेत्तं मंत्रं वरुणसंयुतं ॥ विधिना प्रोक्षणं मंत्रमे
कश्चित्सु समाहितः ॥ वारुणीं यदि वा पूर्वं यन्मया [illegible] मण्डितिः ॥ स्नापितं तस्य कुंभोदकैः
सहेन्द्र [illegible] तिं हितं ॥ तद्विनाशाय सत्कुंभं ब्राह्मणं वरुणाचितं ॥ तं संपूज्य विप्रम
मृतत्वाय पूर्वं ॥ २ मौलान्मौ शुभौ कुंभौ मोक्षशर्मा मधुसर्पिषः ॥ साहरत्तपो मया द
त्तो गृहाणा विधिः ॥ कोविदः ॥ पुन्नमया विविधं मम घंतं मशः प्राड्षोवितं ॥ त्वचो
वैवर्ण्यमितुन्नं तस्मात् [illegible] ष्यरः ॥ चार्टपोस्तः त्रदा नैनस्य वैतन्मशुणात्मसुः
॥ एवमस्त्विति सोप्युक्त्वा तदा वा सुगृहान्त्रजेत् ॥ ततः कोस्यमयेपात्रे सहिरण्यम
सर्पिषा विलोक्य वेदनस्वतदा ॥ तेजश्चैतस्य प्रोक्तं ततोन्यानपि सांद्रं ज्ञात्वा वै पात्रे
क्षितः ॥ भूमिं ड्राविशाव स्वाघेरत्वे नानाविधे राप ॥ एवं कृतविधिस्तादृशं मनुष्यतरन्नपि
तः ॥ सपुराश्यावदेतां महद्वरमेम चक्रकुवान् ॥ ल्टतीयरकोपिन्कोपिन्नान्तीं जन्मन्यकृत

राम

तुश्चमरयामेबमुपक्रमेति॥नानाने त्रास्य कृरौमेयोमेश्रौंपिसुदौंपिरकं प्रवर्न्तेततोवविह्न
तोपित्तदोषतः॥ह्यस्थलोपिच्छिल्लेसांद्रमांद्रुरोज्ञीस्वपेनिल्ले॥कृस्नवातिकमा॥यामेतया
गोधुयषसम॥कासश्वासोघदोवल्यल्टस्लाकोष्ठभेदने॥शिरःस्लापृसरलेचानिष्ठीव
वमत्पपिल्लश्लैमूतद्वृत्तोपित्तस्यकथितंतेगिरात्तथा॥प्रतीचस्माहः॥वैश्नवमासिसर्गा
यांसानुकूलत्यहेस्ति॥श्रुश्रुमेमृषरेशानुगोमयेनोपल्लेपयेत॥[redacted]॥त
रसंस्थापयेल्कुंभेतामेत्री थोरश्रितेरकवक्षेरामंवीतसहिरत्योखधा॥तो॥तवतामृ न्विष
मयेपात्रेतिलश्रीफलानिते॥वहरायारहानाथस्रवारोपल्लनिर्मितं॥ते॥ध्रुजपेत्स
नातिश्रायस्लैवहरारेस्नतेः॥तद्धुलरेनाप्रेल्कुंभेता॥त्रपल्लशातो॥ते॥गवेनसाये ८३
श्रापुस्त्रसहिरण्यमनोहरे॥इतिरोमभुलापरीलाकुंभेतद्धवंके॥अपडुसामभि
स्तवनहरावाहरोधेनेदा॥पद्गातेविप्रमो॥पवेदार्थज्ञानकोविदः॥त्रमो॥देवपुष्पा

के॰वि

७॰ विनीः समरघ्या च्चतस्वेः पं च षट् तथा॥ वा लाम नो श्रुते मोज्य पत्नपायसमो दकैः॥ श्वेतेन
धेना॥ चंडाल सुक्ष्कसादीनाम पति हस्त्व हिंसतो॥ वचो मिश्रू राव ताग नं गो पतो॥ ऋ तिसे रस्य
कृत्वा तेन ग्रामेणामभ्या व्याधिर स्यापने ऽतिदुःखवः॥ तस्य नाशाय मेरुन्ता धेनवः समलंकृता
मोहनानि च दत्वा निषिन्नष्टा षमकुर्वतो॥ एन सो स्मा द्वि मुतः॥ अनघो हमपो नीति
हस्ता श्वा वपे द्विजान्॥ ॥इत्यन्नु परिहरं॥ ॥अश्वरकुनर खिल्वहरं॥ ॥आतताय
ये॥ कुनरवीनरक स्याते जायते विप्र हेमहृत॥ सकृत्वकोपलैर्घातकृत्वा चाङ्गायणाद्वयं॥ ॥इ
तिकुनखिल्वहरं॥ ॥अन्यतो मम तिम हापापो दुखन्वमूत्रमि निविराधः हीसवर्णा पपि
बोध्यन॥ दु रितवत गुरुजायागमन स्यापनाय तल्य प्राय श्चित्तं नत्वेनयधा कथयत्वा हेत
धर्ष्ट तितत्वली कारमा हेमाड्डोमहापापि वेच्चैवा प्ययनः॥ कृपा निमत्क रसम्पयाञ्जततालन
वधा॥ पत्र वपेशा द्वा भ्यां वापद्दै केन तुमाहू तियुष्ठरना धीश्यां निकटे हत्येशा कारयेन्ताने ७॰

रम

निष्कृतिः॥ अल्पमल्पतरं तेषां लक्ष्मे हापि स्वरूपं तालस्थे नाहिकमिदं तस्यव क्षयं रैवविरि
ना॥ सं धर्मो दुर्बलव रुद्रः पादस्पर्शात् संधिसु हीनिः शुल्वपदे हीनाभ्यां चारा धुयेद्वातं॥ श्री
क्षा नो धं मृद्व हिंस्त्रो वास्यं दाश्च राज्ञो द्रुवाः। प्रयोजकानुमंत्रा घाः शक्तो त्तदेन बंधकाः॥ प्र
तिवंधमादपो मे पाब धवस्वर्डुजार्तिला॥ ॥इति रक्तपित्तहरं॥ ॥अथायुरस्महाराविके
र्मविपाकसंग्रहे॥ ॥वैद्यः शास्त्रमदा घस्तु होत्वो बधमे घान्यघा। प्रयोजयेन्नरः साय
रक्तपित्तयुतो भवेत्। अष्टोत्तरा युतवक्त्रा वह्निहृतमिति स्वचा चवीज्या यांघ्रुडुमाड्ते पित्त
युनुन्नये॥ ॥अथा[illegible]रक्तपित्तहरं॥ ॥सर्पाभिरागसवादे। यो मुनम्नश्रुचिः कालक्षतनित्यविधि
क्रियः। समुत्सृज्य निजाचारं पितृदेवार्चनादिकं॥ समाप्नोत्य पक्षपित्तं सम्भु ..... जानोत्यव
स्थतो। हा हा सुतगल्लेक्ष्ठे दिरतीसारोल्पवेनाक्ष श्लोकरा हरित्वा तज्जन्मम सरा[illegible]पिष्ठ
लां पिप्प्रि शितोदकतुल्या भं वातस श्लेष्मगौरवे॥ मुक्तो विय चेमुक्तो वातो हो द्यंग्रचवां तक्त॥ पप

के॰वि॰।
७१

धनाग्राग्रणांपल्लत्रयसमन्वितं॥ ॥इतिपञ्चप्लीहहरलौहरहरं॥ ॥अथप्लीहहरं॥ ॥कर्मविपाकसंग्रहे॥ रतकाध्यायकोयुक्तकन्याद्रूषणतत्परः॥ प्लीहवान्सभवेद्विप्रोऽन्ये ध्यासक्तमेवहि॥ अयुतत्रयसंख्याकं प्लीहोदरविमुक्तये॥ इत्येवंचभवेद्धोमश्चहरणासर्पिर्बाह्मणथरूवे॥ ॥इतिप्लीहोदरहरं॥ ॥अथारव्याधिहरं॥ ॥कर्मविपाकसमुच्चये॥ योब्रह्मविक्रुद्धाराणांभेदहेतुमभावतः॥ साधवेदुरव्याधियुक्तोभवतिमानवः॥ कृष्णंत्कृष्णुवातिक्षुद्रुचाद्वायसामथापिवा॥ सहस्रवकलशस्नानमौक्ष्यस्यतुकारयेत्॥ नयेदयुतसंख्याकंडुधुत्रघतंचतथा॥ आतेपितारतः स्नातहतेनचहरणाप्रच्छक॥ अथनामेहस्वाहिडु क्षुपाक्षतल्लःयरा॥ मधुनाऽयेनसंयुक्तेहरणापशान्तितोद्विजोत्तम॥ ॥इत्युदरव्याधिहरं॥ ॥इतिश्रीमदनसीलभद्रात्मजमदनप्रकाशेतेकर्मविपाकाकेञलोदरहराणि॥ ॥अथस्थूलहराणासयोऽहराधारे॥ ॥स्थूल

राम

त्रैस्वर्ण्यमये कार्ये ज्ञिह्वारीत्या प्रकल्पयेत्॥ रीत्यापि स्योः प्रज्ञिये तत्घृतयात्रिपुरोदपोः। पद्
ताम्रैरानिर्मितोमस्करास्तसापिकटिं स्रुगाकारयेत्। स्रुवस्त्वेवासवेस्म चरनागुरुचर्वि
तैर्भाण्डैस्तुजलस्यान्नेतस्यापपेनमकारस्तुभे। आहुत्तरोष्ठन्तसंयत्ते हेड्डारजमल्लोलुपावहेः कोः
कैकेपहेपजयेरुल्लापकैः होमोवहरादिवत्यैमैः कार्या यथाविधितत्रस्वाहाकैविप्र
८५ मकरोतेनिवेदयेत्। मन्त्रः। जल्लापिवदेवेशायाश्वमाशायते विभो। तुरस्व्याधिनाप्यामेकु
दानेन तोषितः। मन्त्रैरितिबहुवचनं स्वस्वशाखीयमन्त्रप्राप्त्यर्थं इति महाविः पुत्रकैः स
कैशाखीयनामेव बहूनां मन्त्राणां समुच्चयार्थं बहुवचनमन्यथा स्वैस्वीयमन्त्रप्रा शा
प्तिविवहुवचनसत्वेऽसत्वेवासम्भवत्येवेति व्यर्थं बहुवचनं स्यात्॥ ॥इति जल्लादर
२॥ ॥अथ पवहृश्री हिडिल्लास्वरहरा। अग्निस्यागमे प्रातन ज्ञोरामायप्रहस्वाहेडजल्लादरः॥
तेषां प्रशमनार्थाय प्रायश्चित्तं नामिदं स्मृताः एतेषु रुद्वादं जल्लपेनुविधानतः स्त्रवर्णस्य।
श्री

तीं

तीव्रः सौम्यः श्यामे वृत्ते च । अचिराद्धतवि ण्मुनग्रहन्त्यापि प्रशाम्यति । आढेयाना ह
कफकृत्श्वासकासारतिप्रदः ॥ अथ भारवेगतयाश्चलत्वन्निरयाप्यपि वा । पुमाव
गते न्नेरे स्थिरेल्लो हविवितयेत् ॥ चरकठकस्य चीतं हृदे है काष्ठतग्रहा लक्ष्मरोरिति
ग्रवाचे फूलस्थ्यहानकोधिदः । निः क्रतिविरधीतापथ्यथाशास्त्रापदे शातः । सुभमा
तीपू सि स्थितयहे वर्द्धमाने मतगुतौ श्रीवा स्वग्रहे वा पि सुभेद्योस्स संस्कृतो ॥ मयेनायसं लि
मेघ कृत्स्न के वल्लविस्तृतेतिल्लानामप्यलं कुर्यात् सुशोभनविधिके विदः । तस्मान्पूर्वे हि भा
८४ गे तीव्रतं तुल्ल चल्लं ॥ तत्र संस्थापयेत्पात्रं ताम्रं द्वादशपालिकं । तंडुलघृततत्र स्मिन्सो
वर्णांशु मल्लस्तो । एवं नाग वंकुर्यात् माद्रहं चेधारितं । ततं तत्र [illegible] रोदः हले जयेत्
र्य था विधिपूर्वं हुत्वा स्नग्ना स्वमप्यकृत्वे रवेरा गपाश्याः तत स्मिल्ला चलेत स्मिके
पल्लेद्वार्द्ध विनिर्मितं सौवर्णी स्थापयेत् लेपलेत स्मिन्न योमये [illegible] कांष्टकेरा जतंतांद्ब्रं

पत्र राम ७१

नदीहिनोमत्स्नविध्यतः शूरगुल्महरोतिः क्षतिस्थापियातस्यम हसोल्लापकारी
रोगी। शूलविद्धाय यथामूर्छा मानछुवमुमोहचा मूर्छा मोहस्त चैवास्य शूले मूर्छा
तिलापते। शिरसोगौरवं कोरस्तैमिल्व हस्पार्श्वयः॥ यातस्यामवल्स्वेतथा स्यात्
भवति हि कान्न [illegible] वेल्लागभामाघत्हृदस्या चचिंतयेत्। शूलद्रव्यविनिर्धार्य स्वल्प
भेवरत्रसुधीः। लसरोः प्रश्रमाहापि यातरपि कीर्त्यते। शूलवर्गो भवेल्ला हस्तूला
दीर्घा तिसंतः। नावारतिष्ठिरस्थायी मूर्छा मोमोहे विधायकः॥ विशामि तोल्वस्थे [illegible]
धमलस्ला हि चिघ्नः। भिषज्ञामुपचारैश्च सोतियत्न कृतैरपि। नशाम्यति रोगी चेमते
छिद्रको घनः कृशः। शूले काष्ठमयं चिह्नैरेव विद्धूलिनो वेदना। शूलविस्तिमात्रं स
रहमत्स्यकरर्चपेत॥ भवेत्राति चिरस्थायी मृदुः शाम्यति कुप्यति। शूले पटकसह्य
ग्रसमभवेचिह्नमीरयेत्। हृदये निष्कपृष्ठ दोस शूलो ष्ठाधर गुटकः॥ सहिसारंभकालेन

के॰ वि॰
७८

द्वा

चलनं सर्वगं ॥ अथ यो विधिवद्भूयं वसुध्यादिकाहरौ ॥ कृतांजलिपुटो नत्वा प्रार्थयेदि-
दमुच्चरन् ॥ भगवन् विविधव्याधिमृत्युभीतिविनाशन शरणं त्वां प्रपन्नोस्मि त्राहि मामनु-
कूलतः ॥ ब्रह्मणा याचमानाय दत्तं स्थलं तेप्रियमासुधं ॥ तेनैव दुष्करं घोरं मम स्थलं प्रणाश्य
तु इति विज्ञाप्य तां मूर्तिं पूजयित्वा सतंडुलां ॥ पुरस्ताद्दैशिकायैव दद्यात्पश्चाद् घोषे तदंते
कीर्तयेन्मंत्रं दैवेनानुमोदितं ॥ भगवन्त्वत्प्रसादेन यन्मया स्वर्वसंचितं ॥ विज्ञातं विधिवद्दे-
वं विधिरप्यस्य नाशकृत ॥ वित्त स्त्रिमां मूर्तिं शोभमर्वीं भुभक्तस्य रोगा ॥ दुःमेसं ब्रह्मदेवि
दूनगृह्णात्वं सदक्षिणां ॥ इसाता ब्रतिगृह्य मिवास्तिते स्वित्ति कीर्तयन् देशिकः सो
पि दत्वा श्रीः तामारायसतंडुलां ॥ समापयेद्द्विजैः शेषमस्य कर्मैव संस्मरन् ॥ पुनमनिःस्व
तः सोपिः स्प्रष्टूनामीद्रयगामपि ॥ विप्रांश्च प्रणिपत्याथ दत्वा तेभ्यो पथ्याते चि ॥ वासो

राम

काष्ठजे विशिष्टे शुभे ॥ ऊर्ध्वाग्रं तद् द्वेषोमूलं बोडशाङ्गुलं मुष्टितेः सप्तांगुलमितं ॥ श्री
खोः क संख्या अंगुलातराः । तत्र तत्र प्रतिष्ठाप्य पूजयेद्विविधार्हणैः ॥ चंदनेनाति
रक्तेन विलिखेद्रक्तवाससा । कुसुमैश्चार्चयेद्रक्तः सुगंधैः श्वा खाद्यलेपितैः । तस्यैव पुरः ये३
पीत्संमुखः श्रीवत्सलांछनविशेषकः । तद्रूपा चरेच्छाथैनेतिलं । हिमधुरस्तुतान ॥ जपेद्धो
तं५ मार्चिं सम्यक् शैलिनेविधिवेदयेत् । ततो ब्राह्मणामग्रे तिष्ठस्न्योः शुभमलंहरां ॥ अर
हीतविधानेन दातव्यं तेमवमीरपेतापेम यावित्यताडेनं मूलेन नागसः पुरा मूलव्या
धि भयं घोरं पाय मासे ह्रः सहामतवा ह्रिताल संख्या कायेम यावि हितालतरा । तेभ्यो मुवे
यविधिवतभ्यूलस्यैनेन चामुना । अनयोहमसानोति त्रिवर्देन्तस्वके घरः । एवं मत्स्ये वि
रभयः त्वमेवेत्यापिताद्विजः । ध्रुवन्म्लंतदोयतिल्लाभ्वमहाग हे वजेतां न स्लोभवीमर्तितंद्ला

दा१ ते१ शां

के॰वि॰
७४

क्रियाविद्धा नराः स्नानं कृत्वा होमं च कल्पयेत् शूलस्य दक्षिणे भागे पूर्वस्यां स्थंडिले ॥
पिः पत्री पत्ते समिद्राज्यतिलान् हुत्वा गुरुः स्वयं चैव समिते व्यंवकेन तु मंत्रेण
आज्यहोमं च कल्पयेत् कृतं देयाच्च तिलान् शनैः शनैश्च कल्पयेत् तेनोदकेन
वा सिंचेत् शूलिनं रोगिणां नरं ततो हुत्वा तु शूले एवं जपेच्च स्वशक्तितः दद्यात्स
दक्षिणां तत्र गुरवे च सहस्रकं मंत्रेणानेन यत्पूर्वं भक्त्या सर्वं परिसारयेत् त्वं शू
ल व्याप्तिस्तरणीश्वरं त्रिपुरारीणां विनाशनं दैत्यानां दानवानां च शंकरस्य प्रभुं तथा
कुलिशं च महायुधम् सुसंपूर्णं पृष्ठसंगतं शूलं विनाशय पत्नं मे महादेवेन धा
रितं ततः स्नात्वा तं भुंजीत ब्राह्मणैः सह बंधुभिः शूलादि समुत्पन्ना वेदना मा स्मुना ॥ ३
शपेत् शूलमंत्रे नमः शिवायेति शूलवर्पं च दारः व्यंवकमिति वैदिका मंत्राया शांति
निमित्तं स्व शाखीयं पचेत् तेनोदकेन स्नानं गुरवे केन रोगिणामभिषिंचेत् कर्मविपाकसंग्र

६०

राम
७४

सिघनधान्यादिस्वर्णापल्यविसर्जयेत्॥स्मोज्यैर्विविधैरन्नैर्मधुरैश्च दक्षिणयान्वितः॥इष्टै
श्चबंधुभिःसार्द्धंस्वयंभुंजीत [illegible] वाग्यतः॥जन्मजात्मनंचादितत्सर्वंचक्षमादहे
त्॥हेहित्रिवलसंरोगाश्चापिवक्रव्यंदेववैरिनः।तेश्रुतेष्वुतरोगेषुजोतीर्थतरामपि।वैरा
न्यमान्यचिश्राद्धादिदानपत्नानीयकीर्त्तयेत्॥हस्तांगुलितलेगुष्ठमूलेषुविविधारुजः।जा
यंतेचिषश्राद्धान्मिजनिताःग्वतपयावहा॥ ॥इतिहस्ताहगांसंवादेशूलहरंशिवमूर्तिदानं
॥ ॥अथापरंशूलहरंत्रिशूलदानं॥हेमाद्रौमत्स्यपुराणे बौधायनः।शूलेनशूलीभव
तिमनुष्याणांचाहिंसकः॥पलेनापतदर्धेनतदर्धेनाथवाकृतासोचरौप्यजंवापि
शूलंकुर्यात् [illegible] त्रयपूलतः॥तोत्ररायचसाचामिविकिरोगायुवापुनः॥एकंवत्ता
८०२ रासंवे [illegible] तिल्लानामुपरिन्यसेत्॥तिल्लानांतुपरीमाणंद्रोणोवापि [illegible] तदर्धकं
॥तदर्धंवाथशक्त्यापूजयेद्रगरांशुचिः।अर्थोदहलमंत्रेणगाधोश्रेवोपचारकैः

र्मविपाकसंग्रहे॥ ॥मैथुनं श्वश्रूपत्न्याति यः करोति स रक्तीभवेन्नरः। स्यात्तस्य च बधिरः
किंचिल्कयाल्लिस च शात्रूवान्। निष्कविंशतिके दद्याद्दुष्करणायकुंडे विप्रेभ्यः सुवर्णका
शकान्मंत्रान्तर्येद्वैरोगोपशांतये। अपामार्जनपाठेन मंत्रितं सजलं पिवेत्। भोजनं ब्राह्म
णेभ्यश्च दद्याद्धृद्धिः शांतये॥ ॥इति कर्णशूलहरं॥ ॥अथ यज्वरशूलहरं॥ ॥
कर्मविपाकसमुच्चये॥ कृतघ्न्या पत्न्या संपन्ने याचितारमं किं [illegible] चनं॥ ब्राह्मणाद
त्त्वाहत्य पदानार्थं न ददाति यः॥ स भवेज्जठरस्थूलीतथा ध्मानी च कोर्हिचित्॥ क
५४ कु [illegible] चाद्रा राजुर्यायदुर्गायनुर्नये॥ ॥इति जठरशूलहरं॥ ॥कर्मविपाकसंग्र
हे॥ गोणामाकटिशूली स्यात्तस्य चांद्रायणं तथा। कृच्छ्रं चैवातिकृच्छ्रं च जयं सौरं च वि
निर्दिशेत्। गावासः कांचनं दद्यात् हिरण्यपद्ध्रतं तथा। सोऽमपितृप्रचग्रमपितृचंद्रमः
सचतचः परिभाषापांचशीतः। श्रोऽसावेदसामंत्रः॥ कूलस्नीपद्मदोप्यमेसर्वगा

61

हा चांद्रायणो चातिकृच्छ्रं प्राजापत्यमथापि वा ॥ होमाद्यपि च कर्तव्यं तथा ध्यानं तु सूतकः ॥ त
॥ इत्यगस्त्यशूल हरं ॥ अथ यायपरं तत्रैव ॥ साद्धंतिगावाश्रनिपः पुनर्जन्मनांतरे ॥ शिरोरोगी
श्रोत्ररोगी शूली चाहि विनाम्भवेत् ॥ एतन्निष्कृत्यर्थं पंचवर्षाद्दि वर्षं वा चिवर्षके ॥ चरेत् तं त
द्दैतं च गोहिरण्यादि निर्दिशेत ॥ ॥ इति प्रकारांतरेण अगस्त्यशूल हरं ॥ ॥ अथ याजी
र्णशूलहरं ॥ ॥ कर्मविपाकसंग्रहे निदानमाह शातातपः ॥ ॥ शूद्र सेवन्मु
त्कान्नं मद्यतस्य हि जस्य च ॥ शूलवान् हि भवेत् तस्य स जीर्णान्ना तिपीडितः ॥ अथैवं नि
५४ कृतिः कुर्याद् पुपर्वां [illegible] च पूतथा ॥ रघात्यत्तं च पूर्णयवा सराण्यस कांचने ॥ ॥ उत्पत्ती
र्णशूलहरं ॥ ॥ अथ लोहशूलहरं ॥ ॥ कर्मविपाकसंग्रहे ॥ विश्वस्त विषदाता
च लोहवान्नापते नरः ॥ चन्द्रायणो कुली च ॥ एतन्निहरणार्थं तु पापनिर्मुक्तः समाहितः
ला चांद्रायणापराकं चर्तेनो प्रह्वयएनच ॥ इति लोहशूलहरं ॥ अथ कोष्ठशूलहरं

के.वि.
६६

उपर चार

निवद्वापाहृत्वघातेसमंततः। कुंकुमेनांकितेसम्यक्कर्पूरागुरुधूपितेतांतंडुलोपरिसं
स्थाप्यतंडुलास्त्रवस्त्राकितः [illegible] चारैःषोडशभिरर्घ्यैःप्रजपेत्तदा। होमंचोपिचरुवी
तसमिमिश्रधूपतिले [illegible] केमात। ७ द्रव्यभूमिदेविष्णुरथवाव्या
तिभिःस्तथा। भवे केमेयातुकुर्यात्स्विष्टकृदतततःपरं। हुत्वाचसंपातान्सावैसर्वा
न्निवेश्यतुसंख्यामष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिरेववा। संपातेनपरकुर्यात्सर्वमे
वहितोगिरा॥ ब्रह्मीभ्यामितिरक्षेनपयः। लिंगंतथैवहि॥ वासस्तामार्जनंकु
र्यान्मार्जयेद्भस्मुष्टिना। आचार्पीपायतहरेस्यातन्सदक्षिणा। मंत्रेणानेन
विधिवद्दक्षिणाभिमुखःशुचिः। क्षीराण्णवरोगस्मोलोयामुद्रापतिःप्रभुः। सो
मवत्स्वप्रहृतेनतुष्टोव्याधिःव्यपोहतु। ब्राह्मणोभ्यस्तथान्यभ्योदद्याद्धेनाचदक्षि
णा॥ ततस्नात्वाशुचिर्भूतोवस्त्रमाल्यापशोभितः॥ ब्राह्मणेर्वर्युधि [illegible] सार्द्ध [illegible] भुंजा

62

राम

ऽवघ्रवस्थितं।तं स्वर्णं प्रमयाऽपत्वं लक्ष्मीपुष्टिं च देहि मे॥ ॥इति कण्डमूलहरं॥ अथ
हस्तमूलहरं॥ ॥कर्मविपाकसंग्रहे॥पूर्वजन्मनि नास्तिकात्संख्यातिशाहतो द्वि
जः। हस्तमूलो संभवति निष्कद्वादशकं भवेत्। भोजयेद्ब्राह्मणान्सप्त कन्यां उर्वसीं रहि
तां पुनः॥ इति हस्तमूलनहरं॥ ॥इति श्रीभट्टनीलकण्ठात्मजभट्टशंकरकृते कर्मविपा ८४
के कर्म लक्षणानि॥ ॥अथ शोफहराणि शोफप्रतिमादानं तन्त्रसारोक्तमि
त्यर्थः। शोफं पश्यं च कृत्वा तां दृष्ट्वा शास्त्रोक्त यथा शक्त्या दानं कुर्यात् एकांगां कुलिश
नक्षत्रं ध्या पंचकरद्वितिहस्ते च यः करः॥ ॥इति शोफहरं प्रतिमादानं॥ ॥
अथ पापशमनदानं॥ ॥हेमाद्रौ माहात्म्ये च वक्ष्ये यो यापनः। विप्रकन्याचम
या शोफी भवति मानवः। तस्याः कर्मविपाकोऽयं व्याधिनाशनमुत्तमम्। दानं वस्त्रामा
छादनं सर्वशोफविनाशनं। शौभत्वसमानीय वज्रं रूप्यं च पद्मं वेत्ता मुक्ताफलं

विपाकसंग्रहे॥ कर्मकाले तु कुष्ठं च खरा स्यात्प्रायश्चित्ततो॥ स नासिकाव्रणी च स्या
द्दं तेन प्रजायते॥ उपपूर्वघटं चैव नार्यं उदकुंभस्तुत चैः॥ श्रीसूक्तं च तथैव स्तोद्
बीजं तत्समर्पितं॥ ॥इति पूर्वकर्माणि नासिकाव्रणहरं॥ ॥अथांगुलीव्रणा
हरं॥ ॥शातातपः॥ फलहारी च मनुष्यो भवेदङ्गुलिव्रणी॥ नानाफलानां सुवर्ण
स्वर्णघाट्यं द्विजन्मने॥ ॥इत्यंगुलीव्रणहरं॥ ॥अथ चरणव्रणहरं॥ शातातपः
॥हीनजातिस्त्रीगमनाज्जायते चरणव्रणी॥ तत्पातकविशुद्ध्यर्थं प्राजापत्यं समाचरे
त्॥ ॥इति चरणव्रणहरं॥ ॥अथ नाडीव्रणहरमाह वायुः॥ ॥ब्रह्मस्वमल्पं हे४
तो दीनरो नाडीव्रणी भवेत्॥ सौवर्णीं रजतं चापि कांस्यं ताम्रमथापि वा॥ पलद्वयेन वै केन
तदर्धेन तावदापुनः॥ यमेषु हवसंकुर्वीत... घृतखाद्यं लिंबिनं॥ हरिहत्प्राणमेनसं वेद्य
स्वावैश्वदेवपथ्यकुरथके॥ हरिद्रागुडकस्यापि... शायनिवेदयेत्॥ ...शाय

63

स१ ज्ञा२ दा२

तस्मै स्वाहेतिः। एतन्मंत्रः। आगत्य स्वनमानः। उद्बुध्यस्वमित्यादि। उद्बुध्यस्वाग्ने इदं चिरं सृ॥ ॥
इति शोथहरव्रतदानं॥ ॥इति कर्मविपाकार्के शोथहरं॥ अथ व्रणाहरं॥ तत्र मस्तकव्र
णाहहरं॥ शातातपः॥ येन तातु तमस्त्रीगमनं। यस्य मस्तकव्रणं। तत्पापस्य विशुध्यर्थं प्रा
जापत्यं समाचरेत्॥ ॥इति मस्तकव्रणाहरं॥ ॥अथ हृत्व्रणाहरं॥ हंस एवः। स्वजातिजाया
गमने जायते हृत्व्रणी। जन्मांडजतदेव॥ ॥अथ योनिव्रणाहरं॥ ॥कर्मविपाकसमुच्चये जं २५
र्म हेतुबंधनपापनिमित्तेन। म्रियेत पयः। भवेद्गुदस्य व्रणो तस्यापि निष्कृतिः। स्वर्णधादा यसमय तस्यव दोष
कृपं चाथ शुद्धिप्रभोजनं॥ हस्तिरोगा च यथा शास्त्र निर्मुक्तो भवति रोगतः। अनधिकारि
विहितमार्गरातज्जलादिस्नानं तोक्तं तदइत्यर्थः॥ ॥इति गुदव्रणहरं॥ ॥अथ नासिकाव्रणाह
रं॥ शातातपः॥ श्रोत्रियस्याग्रे पोनजायते नासिकाव्रणी। आचरेत्स विशुध्यर्थं प्राजा
पत्यव्रतद्वयं॥ ॥इति नासिकाव्रणाहरं॥ ॥अथ अकारांतरागानासिकाव्रणाहरं कर्म

दा३

श्रु२

यत्रासर्वं गलत्यस्य च श्वासः कष्टेनाधः पुनर्व्रजेत्। तत्पश्येद्दूरतो नयनेऽप्यष्टः स्व
न हृत्स्थितिः। यदि नलमतौ घ्राद्भुतो विज्ञरूते रश्मौ। मुक्तो मौ हि समुपेत्येव महाय
लेः नश्यत्प्रति। पादमनेन तत्त्वहृडलल्ल इति चिंतयेत्। श्वासो विच्छिद्यते तस्य
श्वसतश्च मुहुर्मुहुः॥ दुःस्वप्नोऽहमथापज्ञो भवेन्निश्वसतः स्वरा॥ छिद्यते
तस्य कर्मणो विवरे नाभिं संप्रीतरो॥ मुक्तरानदृदेहस्वस्त्व स्मृको द्वादितः। स्व
नो शप्येति रहाहानौ नष्टकान्तिः कृतः श्वसन्॥ मूर्च्छारतो कर्कदृश्यू। मथ्याप्रल
पन्नष्टचेतनः। यातयन्यातना भिन्नस्य नानाद्वैतविचारणाभिः। शरीरं पीड
तेन स्नानानाश्रितस्य हनादिभिः॥ कुहावस्था विनिर्दिष्टा स्वातिना॥ स्नतले तोः॥ तर
ज्ञेयो स्वस्तितो रोधः स्यानलक्षैयतिकालेपतः। कारामामथवा गारे गारे चैव नस

64

तैरेव कुबेरं नरवाहनं नाडीव्रणानां शमनाय अभ्यर्च्य धेयस्य क्रमानतः ॥ इति दत्त्वा सुविद्
वेनीह कु सौख्यमवाप्नुयात् ॥ ॥ इति हस्तनाडीव्रणप्रायश्चित्तविधानं ॥ ॥ इति श्रीमद्
नीलकण्ठात्मजशंकरकृते कर्मविपाकार्के व्रणाधिकारः ॥ ॥ अथ श्वासहरारिता
॥ ब्रह्मस्वापहर्ता सेवा देवपूजां कुर्वतः स्तन स्वामिनोऽल्पहराः स्युः । पथाय पथासोपि
५५ प्रभुनो हृदयान्पृष्ठुनोऽल्पगुणा ये स्वप्ने ताथा नाके परेषामसमे मेदके । तथा तथास्य हृदये प
दे पतेम प्रथामापीना तथा तत्रैतान्यपि च श्वासमलहरणानि भवन्ति हि । तदात
स्मार्द्धं तः श्वासः प्रभुवन्स्वनतेभ्यः ॥ नवकृतं स्तोत्रं सुखेन मन्त्रं सु ज्ञातलोचनः भि
न्नवाकु दीर्घवदनो वृद्धविप्रञ्च निर्गमः । करुणानि श्वसनहृराते श्रूयते सर्वहि स्व
रैः । एवंकृते च तु तन्कालम तेषां प्रतिविवितपत । कालान्तरेण पथ्य मेतेषु हेतुल्लस्तानि काले

तावत्पेवस्त्रं हृत्ल लातं स्तंभे मरिलक्ष्मत्कुयोऽत्कल्पलंबोऽश्रांगुल्लास्तंबमूलेत्वि
न्यस्य सुवर्णयत्नसंमितं। ततो वास्तव्यामं प्रवेदवेदांगपारगा समभ्यर्चितलोमन्त्रा
वेद्यस्त्यदाम मखरीः। तस्मैन द्विविधं द्याहानेयापापन्नये। मयानिबद्धता
त्वमेस्य धवो विमना कृताः॥ नानाद्रामसमृयैःयाश्रेयोदत्तस्पर्जिहीर्षया। अग
स्थितिलतुल्यानितेषामहं क्षिहावल्लं। योयं देवो जगत्प्राणो वरुणो विश्वजीवनः
अवमेने प्रतोदैवो मान्नामष्टमं चरन्नतोयमुल्वरोत्व्याधिः प्राप्तालयः प्रा
०४ रागहूमकः। मयाप्रोस्पनाशापमतुकल्प श्रुमाहूतिं। स्तंभं वा घाणुधाकारं प्रचेतस
स्त्कुमं हिरण्यं च तिलाचलमम वितं॥ तुभ्यं प्रदेदे वंवि स्तुपापमायवेप्य वर
65 द्विनमहोराशे मामत्तनक रवं चयन। साधवो वामपास्तमे निगडे वीनियं त्रिताः। त
स्मात्पापात्प्रमुच्यय। दानेनानेन मोक्षिता। अनघोहमभ्यानीति उत्त्राघत्स्वन्त्रतार

कटोरुद्वास्तेभ्यासिनः। एवं तत्र तत्रास्य तार्हजः। गामवेति मुविमूलस्य सर्वकर्मव मालव
गाहस्थु नोत त्रैषां पुंसामपि वयोचिता॥ शिश्रूनामथ वृद्धानां यूनां ल्लंल स्नापि सारथे॥
प्रथमाहस्वगतव्यं सुधिया दैववेदिना॥ तेषां समुपस्थानां विरलाद्वार्ग्र्हत्स्य पः॥ ये
पथामति मापन्नः सतथास्य विपघ तो। भ्रातृपुत्रकलत्राद्या वा धूवाये च तद्दिर्वः॥ त
दृशाद्दः विनस्त श्वासिनो म्रीतमा मुपुः॥ एवं दैव विनिर्धारं कृत्वा स्वद्गतास्थमानां
न्नाकृतिसा थसोम्यत या सुल्लास कारिणी॥ सुमेमासि स्रुभेय स्नेसानुक्ल्लयेदृ दिन।
सस्रु दृस्तत्न कुर्याद्दिधानविधिको विदः॥ आद्मावाद्यब दिवसौ दैवज्ञान वेदवा २४
दिवादिनः। रात्रिं कुर्यात्तिल्लान्मुद्गान् कृष्णान्कृष्णाञ्जिनोपरि। डोरां गिरिगुहा का
रार्योदृशाद्वकसमिता न। तस्याग्निविन्यासं कुर्मं कृ स्न कृ स्नेन वासस्मा। छादितातल
संस्थानं तैव दैन चाचितो। तस्यापरिन्यासं कुर्मां जनहोरश्राय्यल्ले तस्य पल्लेन भि

क.वि
८०

ड्राणपंचकं॥ कुंभस्योपरि हेमस्थं घ्योध्वजः पा शुभ्रशोभनः॥ सहिरण्यं दद्यन्नुर्ब्रह्म
णायनिवेदयेत्॥ वस्त्राणि वेदयेत्कुंभं गंधपुष्पाक्षतार्चितं॥ अनुभवेन समंत्रदायश्चे
विधिपूर्वकं॥ पूर्वं वरुणस्य तथा वेदाः प्रीत्यर्थं निवेदयेत्॥ नमः पाशभृते तुभ्यं नमो ध्व नि
जधरायते॥ जलाधिपतये तुभ्यं वायो सर्वजनप्रिय एवयोः प्रीतये दत्तो ध्वजपाशो सुर
उत्तौ॥ श्वासकासौ हरेतां मे प्रीतौ सर्वजनप्रियौ॥ एवं कृत्वा श्वासकासी नीरोगस्तत्क्ष
णाद्भवेत्॥ ॥इति श्वासकासहरं ध्वजपाशदानं॥ ॥इति कर्मविपाकाद्ये श्वासर
ण्णिता॥ ॥अथाजीर्णाहरणा॥ ॥शातातपीये॥ ॥परान्नविघ्नकरणादजीर्णमभिजा
यते॥ लक्षहोमं प्रकुर्वीत प्रायश्चित्तं यथाविधि॥ ॥अथ प्रायश्चित्तमहार्णवे कर्मविपाकसं
हे॥ ॥अन्नहर्त्ता त्वजीर्णी स्याद्भवेत्स वनिहृतिः॥ उपवासत्रयं कृत्वा पीत्वाजायसम

66

राम
८०

तः॥ एधीलुल्कामृ विप्रोपितसेदत्वाभिषक्श्रुभाः॥ सर्वे तद्धनमादाय सर्वं निजगृहात्व
नि ततः सोपि धिज्ञानन्योद्दिशिराभिः प्रपूज्येत॥ भोज्येयेद्धि विचैरैवै विद्वत्वा धिबले २
या तेबांतुल्यातिनिर्धारदत्तानां हेतकारं सा॥ सुखाय्यस्वमाध्वचां मित्रोदासीनता
रेभिः॥ प्रश्नमास्वर्गंतव्यं न मृतात्पारिके पुराल्लहेन हि कीमिदं विषालहस्पर्शः विविधा
वराणः॥ पीडा पतपकेल्लजाहेरिष्टस्यैव पतस्ततः॥ पाहांगुल्तीभुल्यफ्तायेस्कूपरेमुमाबधने॥ चि
ह्यभंगाग्निसंभ्रमशांतिविद्धिधान्य तिवेदना॥ प्रयोजकान्मता प्रवदेत्सर्वं वत्त्वग॥ ना
नावातमपेतेशापीडा भवति दारुणा॥ ॥इति सुपर्णापानसंवादेश्वासहः॥ ॥अथश्वास
२ कासहिमादौ वो धापनः॥ धवंतपाशपलैकेन कुर्यानुरजोलेनवायल्लाइनाथवापुछे
स्पर्शिकोपममाहतः रत्वेः मरक्तेः समपक्व एवमंगे कुसचेतः॥ अकुभेच स्थापयेन्तैतिलानां ३

शां॰वि॰
२१

तस्मिंश्च कन्दोरोगेषु क्षाद्दर्यः। जातवेदसमं चैव जपं कुर्याद्विजो व्ययः। तत्र्यायुतसंख्या
कमिल्खुपलनरांतोगेषु च लघुभावेन जपेषु लघुभावः कल्प्यः एवं ब्राह्मण
भोजनेऽपि। एवं ब्राह्मणभोजनेऽपि। कांणायनमभिषेकांगं हुतादिभिन्नलितिरधि
कृतिभेदेन। सहे [illegible]कल्पश्चम्नानं च नमकानुवाकैरीश्वरस्य। पुत्र [illegible] मिलेक तु
पह्लकेन विहिताः। शीतज्वरे तथा कुर्यादभिषेकं हरेस्तु यः इति कर्मविपाके त
यहेऽभिधानात् शतमकानुवाकानामृष्यादीनि तथा कुर्यादभिषेकं हरेस्तु द्वा
भिल्लेक द्वकारश्च परिमाणं वा [illegible] यः। पुत्रु वत्स [illegible] स्याधपितवे [illegible] यं।
जातवेदसमेन च स्यक रूपं [illegible] वः जातवेदसाग्नि [illegible] ताविंश [illegible] रकैः विहिता
यो विधियोगः। [illegible] लनस्तोमरातीनिदहाति वेदः समं पर्षदीतहर्गांति
विस्तानाचेमिस्तु दुरितास्मोग्नः॥ ॥इति शीतज्वरविकारः॥ ॥अथोन्मादे

67

प

याप्रिवाऽऽडुत्या च सार्पिष्याम गौरक्षीन्द्र ॥ अष्टोत्तरसहस्रं हि ॐ जपेन याति नै
व ज्ञाभिद्वयाने यिस्य मुक्तेन जीर्यते नातिरेक पचन ॥ श्लो ॥ त्वां वाऽऽरमेत्स्यात् स्वस्त्रीत्व
चेत्पत ॥ ॥ इति ... ॥ ॥ अथ शाल्मलित्वहेतुमाह ॥ कूटसरभोजपत्वा
स्वशक्त्या द्विशिरोदिनाली ... शाल्मलित्वमवश्नोति स्वर्गलोकं सगच्छति ॥ ॥ अथाग्नि
माघहरणं ॥ श्लो ॥ तालतोपि महोदराणि मेव तिष्ठ्येनेव पतेत ॥ नित्यनैमित्तिकानि सा
धयत्तेहे सर्वे श्वरे वारे तिनि योनकुर्यादित्यर्थः ॥ श्लो ॥ प्रायश्चित्तं पंच कल्पाभो ॥ अथ पद्म
रहरणं ॥ तत्र मार्गः ॥ पैशुनः क्रूरकर्मा ॥ पापापि ... चेतसः ॥ तेम वेपुः सदासीत
तेरेवनक्तरेनसः ॥ श्लो ॥ पयुतसंख्याचकुर्यात्प्रयतो नरं ॥ नाल्पतस्समेत्रणाद्वास्नान
भोजनेनतः ॥ ... पद्म रापूः ... लिमिः स्व ... ॥ ... कल्पश्ध्यानेश्वत भोजनं न२
वचास्मदासीत द्वावन्नयत्याद्विः प्रतिदिनं शीतल ... रघुनाथ ... भविकालेश्री

सो॰ २ स्व॰ २

वि
२

नामाक्षीद्विव्य
यंत्रयेनाह्वरेत्तुडंजयमित्यादित्तुड्महात्तुडादिनरानादित्तुडात्तुवाकानामाक्षीद्विव्य
यंत्रयेनाह्वरेत्तुडंजयमित्यादित्तुड्महात्तुडंजयेद्वौडुइतिति। रौत्तु डुसंवधिनिमाहेश्वरह्वरेकठिनक्तमे
रिमाषन्नासुरोरिता। महात्तुडंजयेद्वौडुइतिति। रौत्तुडुसंवधिनिमाहेश्वरह्वरेकठिनक्तमे
रिमाषन्नासुदेरिता। महात्तुडंजयेता चैव्लवेतद्वौदैसत्तुंडजयंमहाहमत्तुडंजयंचं। अथ
असाघ्नह्वरेचमहत्तुडंजयेता चैव्लवेतद्वौदैसत्तुंडजयंमहाहमत्तुडंजयंचं। अथ
अमाघ्रह्वरेचमहत्तुइंजयेता चैव्लवेतद्वौदैसत्तुडंजयंमहाहमत्तुडंजयंचं। अथ
असाघ्नह्वरेचमहत्तुइंजयेता चैव्लवेतह्वौ हैस त्तुडंजयंमहाहमत्तुडंजयं चं। अथ
अमाघ्नह्वरेचमहत्तुइंजयेता चैव्लवेत द्वौदैस त्तुडंजयंमहाहमत्तुडंजयंचं। अथ
वातच्छेद्वेन तुद्धिस्थानित्तुषसक्तसहस्रनामायामाउंत हेह्यक्तोत्राणियुयम्
वातच्छेद्वेन तुद्धिस्थानित्तुषसक्तसहस्रनामायामाउंत हेह्यक्तोत्राणियुयम्
वातच्छेद्वेन तुद्धिस्थानित्तुषसक्तसहस्रनामायामाउंत हेह्यक्तोत्राणियुयम्
प्यत्रैः अतल्लठंजत्तुसंवचशततुडुत्तुणसक्ताविजयेताशतत्तुडाशनिचयुष्म
वाज्ञाद्विलाति॥ ॥इतिशानांतपीचविधिमह्वयहरण॥ ॥अथसघेह्वरेह
रकुंमहानं॥ ॥यमपुराणे॥ आगारहाहीश्वरवान्ज्ञायतेतचनिःक्षीतः। नचैकुम
ममानीममाधंवाद्रराशठे। लोहितंकाष्ठरहितस्थापयेत्तडुल्लोपरि। पूरीमाणांत
डुलानांद्रोणायंचकल्पिष्यते। विशुद्धान्तडुलायायाश्चाः श्वेतवस्त्रेणवेष्टयेतामत्तु
नाप्यंवाउनसंशोनाप्राउतनवातेले नापांममावातंपरयेच्छाकेतोनूरः। स्वतपु

घ१ ६९ रा
२

ह्नां। कर्मविंसंयुहे। मंगलेषु चकालेषु सततं कोपवानरः उग्रत्वादरामिमतः स्यात्
स्यायसा पतुनश्ते महद्भ्रकालश्रा हानेतुरे रो। अस्य कारजत। ब्रा। सरागानमाज्ञये
छ कोऽज्ञये ह्ने जातवेदस तथा मा हरवरत ते रो। उग्रत्वेरम हृमास प्रकृतु सर्वेरभिन
ह्नमिति। तुहेल शतनुहे रा अतनुहे रानमकानुवाके रित्यर्थः। अस्यार्था द्यतिमा
माजाद्व्यंजातवेदसस्पतप्रीतद्वारहरे रो। जातवेदस्मय हेरामस्तु तपस्यापुफलेनु रा।
अस्पत्वायो हितो निरीजशाखानुसारेणापरिभाष्यातां। कृष्णाय होम चकार रो
चापि। अवाखलाजनशाखानुसारेणाभिचीनते। अंवकं पञ्चाम हृत्यस्य मंत्रस्य
वसिष्ठऋषिः। त्रिष्टुप् छंदो देवता अग्निर्ऋतुस्तु ह॥ ॥इत्युद्धरणं॥ ॥अथशाता
तये। किविविधव्ह्राहरं देवस्वहरणाच्चेवजापतेविविधव्हारः। ह्वयोमहाह्नरस्वर्वोदे
वैह्नवपवृच। ह्वरेतुडनपुकुजान्महातुडमहाह्वरा। महातुडजपेडो देवैह्नवतह